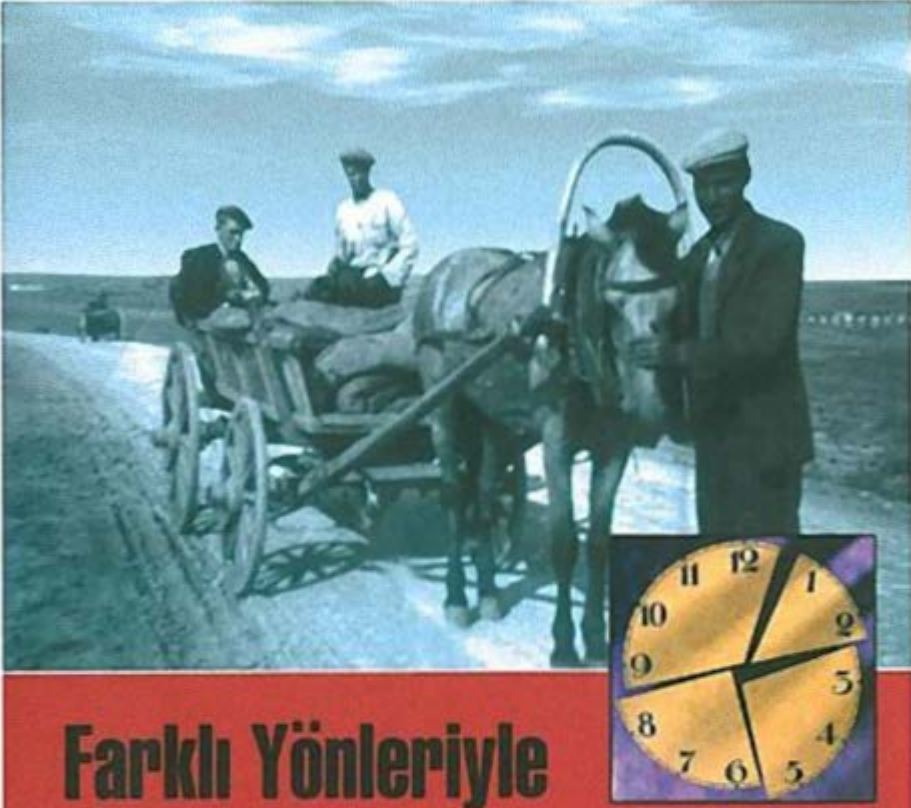

Farklı Yönleriyle Küreselleşme

Editörler

Mustafa Talas - S.Salih Bildirici

Komisyon

Mustafa Talas, S.Salih Bildirici, Yaşar Kaya, Bayram Ünal, Sebiha Kablay, Asziye Aka, Ünal Şentürk, Hatice İçel, Remzi Kılıç, Bülent Kara

sosyoloji

Farklı Yönleriyle Küreselleşme

Editörler
Mustafa Talas - S.Salih Bildirici

Komisyon
Mustafa Talas
S.Salih Bildirici
Yaşar Kaya
Bayram Ünal
Sebiha Kablay
Assiye Aka
Ünal Şentürk
Hatice İçel
Remzi Kılıç
Bülent Kara

İSTANBUL, 2008

YAZARLAR HAKKINDA

Mustafa Talas, Niğde Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesidir. Küreselleşme, Kültür ve Türk Kültürü incelemeleri üzerine çok sayıda makalesi bulunmaktadır.

S. Salih Bildirici, Yönetim ve Organizasyon Uzmanıdır. Küreselleşme, Yerelleşme ve Kamu Yönetimi alanında çalışmaları mevcuttur.

Yaşar Kaya, İnönü Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesidir. Sosyal ve Kültürel Değişme (2003, 2005), Toplumsal Yapı (2003, 2005) ve Kürenin Halleri (2007) başlıklı kitapları yayımlanmıştır. Kültür, Değişme, Çalışma ve Sağlık alanlarında makaleleri vardır.

Bayram Ünal, Niğde Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Araştırma Görevlisidir. Küreselleşme, Kent ve Kentleşme konularında makaleleri bulunmaktadır.

Sebiha Kablay, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Uzmanıdır. Çalışma Hayatı konularında araştırmaları bulunmaktadır.

Assiye Aka, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Öğretim Üyesidir. Çalışma Hayatı konularında makaleleri vardır.

Ünal Şentürk, İnönü Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Görevlisidir. Kent, Göç, Gecekondu ve Küreselleşme konularında çok sayıda makalesi bulunmaktadır.

Hatice İçel, Niğde Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesidir. Türk Halk Kültürü üzerine makaleleri vardır.

Remzi Kılıç, Niğde Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesidir. Yeniçağ ve Yakınçağ Tarihi Kanuni Devri Osmanlı-İran Münasebetleri (1520-1566), 2006, XVI ve XVII. Yüzyıllar Osmanlı-İran Siyasi Antlaşmaları (2001), adlı kitapları bulunmaktadır.

Bülent Kara, Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü Araştırma Görevlisidir.Kentleşme, Yönetim ve Çalışma Hayatı konularında makaleleri mevcuttur.

Farklı Yönleriyle
Küreselleşme

Editörler
Mustafa Talas - S.Salih Bildirici

Komisyon
Mustafa Talas
S.Salih Bildirici
Yaşar Kaya
Bayram Ünal
Sebiha Kablay
Assiye Aka
Ünal Şentürk
Hatice İçel
Remzi Kılıç
Bülent Kara

DOĞU KÜTÜPHANESİ

...kh Yönleriyle
...üreselleşme

...örler Mustafa Talas - S.Salih Bildirici
...nlsyon Mustafa Talaş, S.Salih Bildirici, Yaşar Kaya, Bayram Ünal, Sebiha Kablay, Assiye Aka, Ünal Şentürk, Hatice İçel, Remzi Kılıç, Bülent Kara

Yayın Yönetmeni
Erol Cihangir

Grafik Uygulama
Sercan Arslan

Mizanpaj
Adem Şenel

1. Baskı, Ocak 2008, İstanbul

Ofset Baskı
Çetin Matbaacılık, Davutpaşa Cad. Güven Sanayi Sitesi
C Blok No:248 Tel: (0212) 576 59 85 Topkapı/İSTANBUL

© Bu kitabın bütün yayın hakları Kültür Bakanlığı
Telif Hakları Mukavelesi gereği yazarına aittir..

MİLLETLERARASI NEŞRİYAT NUMARASI
ISBN 978-9944-397-23-0

DOĞU KÜTÜPHANESİ
Ticarethane Sokağı, Tevfik Kuşoğlu İşhanı Nu: 41/16
Cağaloğlu-İSTANBUL Tel: (0212) 520 27 19
web: www.dogukutuphanesi.com
e-mail: bilgi@dogukutuphanesi.com

İÇİNDEKİLER

1. GİRİŞ
Kavramsal Olarak Küreselleşme /Mustafa Talas /9

2. KÜRESELLEŞMENİN ÖTEKİ ADI YENİ DÜNYA DÜZENİ
Yeni Dünya Düzeni ve Güç Kaynakları / 21
Mustafa Talas-Yaşar Kaya-Safa Salih Bildirici

3. KÜRESELLEŞME, GÖÇ VE ŞEHİR
Küreselleşen İstanbul ve Göç Dinamikleri / 41
Bayram Ünal

4. KÜRESELLEŞME, ÇALIŞMA HAYATI VE İŞGÜCÜ SEKTÖRÜ
Yapısal Uyum Programları ve Enformal Sektör / 75
Sebiha Kablay-Assiye Aka
Küreselleşmenin Ortaya Çıkardığı Çalışan Profili:
"Ne Olursa Yaparım Abi"nin Sonu / 95
Ünal Şentürk

5. TÜRK KÜLTÜR DEĞERLERİ VE TÜRK DÜNYASI BOYUTLARIYLA KÜRESELLEŞME YAKLAŞIMLARI
Küreselleşme ve Unutulan Kültür Değerlerimiz / 125
Hatice İçel

Küreselleşme Sürecinde Türk Dünyası'nın Meseleleri / 135
Remzi Kılıç

6. KÜRESELLEŞME VE İNSANİ BOYUT
Küreselleşme ve İnsan Hakları / 159
Bülent Kara

Merhum meslektaşımız
Ramazan ALIÇCI'ya ithaf olunur.

1. GİRİŞ

1

KÜRESELLEŞME

Mustafa Talas

Giriş: Kavramsal Olarak Küreselleşme

Küreselleşmenin kelime olarak kaynağı İngilizce'dir. "Globalization" kelimesinin kökü "globe"dan gelmektedir. "Globe", top şeklinde anlamında sıfat olan bir kelime iken, dünya modeli anlamında da isimdir. "The Globe" kelimesi ise, dünya, küre, yeryüzü anlamına gelmektedir. "Globe" kelimesinden türeyen "global" ise bütün dünyayı etkileme, yani dünya çapında anlamındadır. "Kirlenmenin global etkileri, global uyarı" şeklinde örneklendirilebilir."Global" kelimesinin bir diğer anlamı ise, "bir bütün olarak olayları ve olabilirlikleri (ihtimal) etkileme" şeklindedir.(Oxford Wordpower Dictionary, 1993:273). Buna göre globalleşme kelimesi de global sıfatından türeyerek, bir olayın ya da bir nesnenin dünya çapında bir etkiye sahip olur bir hal alması anlamına gelmektedir.

Küresel sıfatı, (güçlü anlamıyla dünya çapında ya da daha gevşek olarak bütün anlamında) "uzun bir süredir kullanımda olmasına rağmen, küreselleşmeye günümüzde gösterilen ilgiyle beraber kullanımında yaygınlık söz konusu olmaya başlamıştır. Oxford Yeni Sözcükler Sözlüğü de, küreseli yeni bir sözcük olarak tanımlar. Aynı sözlük 'küresel bilinci' de, bir kültürün diğer kültürleri değerlendirmesinin bir parçası olarak tanımlar. Sözlük, bu tür bir kullanımın, Marshall Mc. Luhan'ın İletişimdeki İncelemeler (1960) adlı kitabında ortaya attığı 'küresel köy' düşüncesinden etkilendiğini ileri sürer. Küçülme ya da 'daralma' anlayışı, günümüzün medya, özellikle de tele-görsel deneyiminin ortaklaşa eş zamanlılığını ele alan bu etkili kitapta bulunma ktadır."(Robertson, 1998:22).

Küreselleşme kavramı, yaygın ve modern anlamda ilk olarak 1961'de kullanılmıştır. İtalya'nın araba ithalatında uyguladığı kotayı arttırdığını ilân etmesinin ardından, Webster Sözlüğü, "küresel" ve "küreselleşme"yi kullanmıştır.(Gürlek, 2001:27).

OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı)'nin bir yayınına göre ise, terim ilk kez, 1983 yılında Theodore Levit tarafından "Piyasaların Küreselleşmesi" şeklinde kullanılmıştır.(Kantrow, 1985:53). Levit, uluslararası ekonomide hızlı ve büyük bir şekilde mal, hizmet, sermaye ve teknolojinin üretim, tüketim ve yatırımını kapsayan, son yirmi yılda meydana gelmiş olan büyük değişmeleri karakterize etmek için kullanmıştır.(Levit, 1983:92-102).

Küresel terimi, sözlük anlamıyla üzerinde yaşanılan dünyayı ifade etmiş olsa da, küreselleşme bir olgu

olarak aslında öznelere gönderme yapar. Yani, dünyayı etkisi altına alan küreselleşme süreci dünya üzerinde yaşayan her ulusun, her toplumun ve her insanın hep beraber gerçekleştirmekte karar kıldığı bir olgu değildir. Küreselleşme, küreselleşmeyi fikrî, kültürel ve ekonomik bir proje olarak tasarlayıp uygulamaya yönelenlerin olayıdır. (Erkızan, 2002:65-66).

Küreselleşme düşünceleri, kavramın kullanılma maksatlarına göre yerleşti ve süreç, hızlı bir değişim fikriyle açıklandı. Bazıları için, küreselleşme kapitalizmin gücünü temsil ederken, bazıları için de dünyanın batılılaşmasını ifade etmektedir. Bazıları küreselleşmenin yoğunluk ve artan melezleşmeyle birlikte heterojenite yarattığını düşünürken, bir diğer grup homojeniteyi arttırdığını düşünmektedir. Devlet harici sosyal organizasyonlar küreselleşmeyi, çevre hareketi, demokratikleşme ve insanileştirme gibi pozitif sosyal gayeleri sağlayacak kaldıraç olarak görürken, iş adamları için artan kar ve güç stratejisi ve hükümetler için çok sık olarak devlet gücünde artış sağlamanın yerine kullanılmaktadır. Küreselleşme terimi, aynı zamanda çağdaş sosyal teorinin merkezi çatışma ve tartışma konularından olmaktadır. Yirminci yüzyılın son on yılından beri, teknolojik yeniliğin ve global yeniden yapılanmanın en önemli süreci vuku bulmaktadır. Teknokapitalizmin yeni düzeyi, "büyük transformasyon"un temel yeniden yapılanması ve dünya ekonomisi, politikası ve küreselleşmenin anahtar kelimesi olan kültürden oluşmaktadır. Postfordizm, postmodernizm geçmişle önemli bağlantısını kendi kendine koparan diğer bütün postlar dizisi üzerine tartışmalar da aynı türden sayılır (Kellner, 2000).

Diğer yandan küreselleşme olgusunun emek piyasalarını etkisiz hale getirmek amacıyla, uluslararası sermaye tarafından geliştirildiğini savunanlar da bulunmaktadır. Üzerinde fikir birliği oluşturulamayan küreselleşmeye sosyal politikacılar tepkili şekilde yaklaşırken, işletmeci ve sermaye sahipleri olumlu yaklaşıyor görünmektedir. Hatta olumlu yaklaşanlar, küreselleşmeyi tarihî bir fırsat olarak değerlendirmektedir. Son yirmi yıldır, işletmecilerin uluslararası piyasalarda başarılı bir şekilde rekabet edebilmek, piyasa hakimiyeti sağlamak ve uluslararası kimliklerini kurumlaştırabilmek için yoğun bir faaliyet gösterdiklerine şahit olunmaktadır. Söz konusu faaliyet, "küreselleşme" şeklinde algılanmakta ve "emek piyasalarının etkisizleştirilmesi" olarak görülmektedir. Bu sayede sendikalar, uluslararası şirketlerin küreselleşmeye dayanan rekabet anlayışı, emeğin depolitize edilmesi, endüstri ilişkilerinin zayıflatılması ve iş hukukunun esnekleştirilmesi sebebiyle, küreselleşmeye yoğun bir şekilde, tepki göste rmektedirler.(Keser, 2002:1-2).

Bir başka açıdan ise, küreselleşme, modernitenin sosyal, kültürel, fikrî ve ekonomik boyutta kendini dünya çapında yeniden kurmasıdır. Bu anlamda da "IMF, BM, NATO, AB gibi oluşumlar küreselleşme sürecinde gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeleri ekonomik, politik, kültürel ve düşünsel bağlamda bir nesne, efendinin (master) bir nesnesi (slave) durumuna getirecektir. Kendini etkin olarak bilginin üretiminde gösteren küresel özne, yine kendini ekonomik özne olarak etkin kılarak bu etkinliğini askeri düzenle korumayı amaçlar. Buna örnek olarak ise, Bosna-Hersek Savaşı ve son olarak da

Afganistan verilebilir. Her iki olayda da Batı, yerel olanı evrensel bir boyuta taşımıştır. Afganistan olayı ile birlikte, Batı, kendini etik bir özne olarak da meşrulaştırmaya girişmiştir. Küresel bağlamında kendini etkin kılan küresel özne, artık salt ekonomik hegemonya ile varlığını daim kılamayacağının bilincinde görünmektedir. Küresel özne, kadın hakları, çocuk hakları, insan hakları ve demokrasi bağlamında etkinliğini yayma çabası içindedir. Bu çabanın bir sonucu olarak modern söylemin düşünsel devamı olan Post-Modern teoriler cinsiyet, etnik ayrım ve farklılığı evrensel bağlamda kurarak gelişmekte olan ülke insanlarına kendilerini nasıl görmeleri gerektiği konusunda da telkinde bulunmaktadırlar. Etnik, politik ve cinsiyet ayrımına dayalı mücadele veren Üçüncü Dünya ülkelerinin vatandaşları bunun bir Avrupa Projesi olduğunun bilincinde gözükmüyor. Hatta az gelişmiş ülkelerin aydınları bile kendi düşünsel gündemlerinin kendileri tarafından belirlenmediğinin farkında değil gibiler. Küresel öznenin tuzağına düşen az özneler kendi kimliklerini bile küresel özneye borçlu gibidirler. Gerçekte ülkemizdeki entellektüel tartışmaların içeriğini belirleyen de bu post ya da küresel kılığa girmiş modern öznedir."(Erkızan, 2002: 70). Yukarıdaki izahlardan da anlaşılacağı gibi, sosyal bilimlerin her dalında yaygın kullanım alanı bulan küreselleşme, bahsedilen yönleriyle bir durumdan çok bir zihniyeti ima eder hale gelmiştir .(Keyman-Sarıbay, 1998:7). Kısacası yoksul gurubun ve zengin gurubun mevcut hallerinin devamını sağlamak için uluslar arası tedbirler alınıp, uygulamaya konulması, büyük ölçüde küreselleşme ile temin edilmektedir.

Sonuç olarak küreselleşmenin manasının bugün gelinen noktada, sözlük anlamından çok uzak hale geldiği ifade edilebilir. Bugün küreselleşme, daha çok Kuzeyli zengin ülkelerin siyasî, sosyal ve kültürel anlamda yoksul ülkeler karşısındaki hegemonyacı üstünlükleri manasında kullanılmaktadır. Bu ülkelerin koydukları kurallara uyanların küreselleşme çerçevesi içerisinde değerlendirileceği, uymayanların ise, dışlanıp yok sayılacağı mantığı ağırlık kazanmaktadır.

Değişik bakış açılarıyla küreselleşmenin ele alındığı bu kitapta, on bilim insanının küreselleşme hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Hem bakış açılarıyla hem de çalışma alanları itibariyle farklılık arz eden yazarlarımızın küreselleşmeyle ilgili olarak ittifak halinde oldukları temel odak noktası küreselleşmenin kaçınılmaz olduğu ve tedbir alınmasının şart olduğu konusudur. Bu noktanın gerisindeki hususlarda müelliflerin çok önemli farklı vurgularının olduğu bir realitedir.

Kavramsal çerçevenin yukarıda net bir biçimde ortaya konulduğu küreselleşmeye, Talas-Kaya-Bildirici, Yeni Dünya Düzeni ismiyle de yaklaşım gösterildiğini ve bu düzenin çok önemli güç kaynaklarıyla varlığını kabul ettirmeye çalıştığını ifade etmektedirler. Söz konusu güç merkezlerinin Dünyadaki politika, ekonomi ve kültüre bütün olarak yön verdiğini ve bu anlamda bir terzi gibi dünya denilen kumaşı ustalıkla biçip dikmeye çalıştığını dile getirmektedirler.

Ünal ise makalesinde genelde dünya şehirlerinin küreselleşmesini özelde İstanbul'un küreselleşmesini büyük bir özenle analize tabi tutmuştur. Dünyadaki politik, ekonomik ve kültürel yeniden yapılanmaya

İstanbul'un nasıl ayak uydurabildiğini çalışmasında ortaya koymuş olan Ünal, küreselleşmenin temel felsefelerinden olan çok kültürlülüğün İstanbul'un tarihin ilk dönemlerinden beri alışık olduğu bir gerçeklik olduğunu anlatmıştır. Ayrıca hem dış dünyadan hem de Türkiye'nin içinden göç hareketlerinin çekim merkezi olan İstanbul'da, farklılaşmış bir nüfus yapısı doğmuştur. Bu farklılaşma, küreselleşme bakımından "Batı'ya dönük elit" ile "Anadolu'ya dönük yeni zenginler" in mücadele alanı olan İstanbul'u gözler önüne sermiştir.

Doğası gereği bilginin sektör haline dönüştüğü bir çağ olan küreselleşmeyi enformal sektör boyutuyla değerlendiren Kablay ve Aka, makalelerinde, küreselleşmeyi kapitalizm süreciyle birlikte değerlendirmek gerektiğini savunmuşlardır. Bu anlamda, Kablay ve Aka, neoliberal politikaların tüm dünyada yerleşik hale geldiğini ve bundan çalışma hayatının doğal olarak bilgi sektörünün de etkilendiğini beyan etmişlerdir. Onlara göre, Yeni gelişmeler ekonomide kuralsızlık ve ucuz emeğe dayalı ekonomik modellerin öne çıkmasını sağlamıştır.

Yeni Gelişmeler, sadece bilgi sektöründe değil bütün çalışma hayatında etkili olmuş ve çalışan profili büyük oranda değişime uğramıştır. Bu değişimi iş talebi açısından değerlendiren Şentürk, küresel ekonomik düzenin toplumları çok yönlü olarak etkilediğini ve bu durumdan Türkiye'nin de nasibini almakta olduğunu öne sürmüştür. Ona göre, bu yeni sürecin dışında kalmadan akılcı yöntemlerle başarılı eğitim politikaları benimsenerek çalışan profili düzenlenmelidir. Bu sayede de, dünyaya ayak uydurmak imkânı doğmuş olacaktır.

Türkiye'nin ve Türk Dünyası'nın yaşanmakta olan bu yeni dönüşüm sürecinin dışında kalması mümkün olamadığı için, kitabımızda, Türkiye'de halk kültürü açısından meydana gelen yozlaşmaları doğuran bir faktör olarak küreselleşmeyi ve Türk Dünyası'nın küreselleşme karşısındaki pozisyonunu izah etme ihtiyacı duyduk. Bu ihtiyacın bir ayağını, İçel, Türkiye'deki kültürel yozlaşma meselesini halk kültürü açısından analiz ederek karşılamaya çalıştı. Diğer ayağı olan Türk Dünyasının küreselleşme karşısındaki pozisyonu boyutuyla Kılıç'ın analizlerine başvurulmuştur. İçel Türkiye'de küreselleşme ile birlikte türkü, masal, bilmece, mani, deyiş vs gibi halk kültürü ürünlerinin tehdit altında olduğunu buna karşılık Amerikan kültürünün etkisiyle, yoz bir kültürün hakim olduğu ve gençliğin kültürel miraslar açısından sakıncalı sosyal atmosferlerde yaşamak zorunda kalacağını dile getirmiştir. Kılıç ise, makalesinde, Avrupa Birliği gibi bir Türk Birliği modelinin Türklerin küreselleşme karşısında ayakta kalabilmelerini temin edeceğini somut bir tarzda teklif etmektedir.

Küreselleşmenin en tartışmalı boyutlarının başında insani boyutu gelmektedir. Bu boyutuyla, Kara, küreselleşmenin insan hakları açısından çift yönlü (olumlu ve olumsuz) bir sonucu olduğunu ortaya koymuştur. Kara'nın tespitlerine göre, insan hakları uygulamalarının işleyişi açısından olumlu diye nitelendirilecek düzenlemeler ve belgeler ihdas edilmesi son derece sağlıklı gelişmelere örnektir. Ancak bu işleyişin büyük devlet-küçük devlet ayrımı şeklinde sıkıntılı bir biçimde yerine getirilmesi meselenin en ciddi sorun teşkil eden yönünü teşkil etmektedir.

Sancıları ve katkılarıyla bir Rönesans olarak değerlendirilmesi gereken küreselleşme daha uzun süre kafaları ve gündemi meşgul edeceğe benzemektedir. Küreselleşmeye yaklaşım ne olursa olsun (Kaya, 2007:24) toplumları bütünsel olarak değiştirdiği inkâr edilemez bir gerçekliktir

KAYNAKLAR

Oxford Wordpower Dictionary (1993) Oxford University Press,, London.

Robertson, Roland (1998) **Küreselleşme Toplum Kuramı ve Küresel Kültür**, (Çev. Ümit Hüsrev Yolsal), Bilim ve Sanat Yay., Ankara.

Gürlek, Serhat (2001)*"Küreselleşme ve Milli Devletin Geleceği Bağlamında Türk Milliyetçiliğini Yeniden Düşünmek"*, **Türkiye ve Siyaset**, Küreselleşme ve Milliyetçilik Özel Sayısı, Kasım-Aralık Sayısı, Ankara.

Kantrow, A.M. (1985) *"Sunrise-sunset which changes the Mhytos of the Industrial Becoming Old"*, New York, John Wiley and His Sons.s.53.

Kaya, Yaşar (2007) *"Kürenin Halleri"*, **Kürenin Halleri**, Editör: Yaşar Kaya, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, s.12-26.

Levıt, Theodore; **The Globalisation of Markets**, Harvard Bussiness Review, 61(3), May-June 1983.

Erkızan, Hatice Nur (2002) *"Küreselleşmenin Tarihsel ve Düşünsel Temelleri Üzerine"*, **Doğu Batı**, Yıl:5, Sayı:18, Şubat-Nisan, s.61-75.

Kellner, Douglas (2000) *"Globalisation and Postmodern Turn"*, **Douglas Kellner'in İnternet Sitesi**, internet adresi:

www.gseis.ucla.edu/courses/ed253a/dk/GLOBPM.htm, Alındığı Tarih: 15.12.2000

Keser, Aşkın (2002) *"Küreselleşme Sürecinin Sendikalar Üzerindeki Etkisi"* internet adresi: http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi/6/askin.html Alındığı tarih: 03.04.2002, s.1-2

Keyman, E. Fuat – Sarıbay, A. Yaşar (1998) **Küreselleşme, Sivil Toplum ve İslam**, Vadi Yay., İstanbul.

2. KÜRESELLEŞMENİN ÖTEKİ ADI YENİ DÜNYA DÜZENİ

2.

YENİ DÜNYA DÜZENİ VE GÜÇ KAYNAKLARI

Mustafa Talas-Yaşar Kaya-Safa Salih Bildirici

Giriş

Yeni Dünya Düzeni ve Güç Kaynakları ismindeki bu makale; Giriş, Yeni Dünya Düzeni, Yeni Dünya Düzeninin Güç Kaynakları adlarıyla üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölüm olan giriş bölümünde, bir çok sosyal bilimci tarafından küreselleşmenin öteki adı olarak ifade edilen (Bauman,1999; Keyman, 2002; Kızılçelik;2003) Yeni Dünya Düzeni konusuna kısa bir giriş yapılmaktadır.

İkinci bölümde Yeni Dünya Düzeni konusuna kavramsal çerçevede bir analizde bulunmak amacı güdülmektedir.

Üçüncü ve son bölümde ise, yeni dünya düzenini taşıyıcı faktörler olarak güç kaynakları hakkında bilgi verilecektir.

Sovyetler Birliği'nin yıkılışı ile beraber, dünyada iki kutupluluk dönemi sona ermiş olup, yepyeni bir dönem başlamıştır. Bu yeni dönem, küreselleşme, postmodernizm, tarihin sonu, modernliğin sonuçları, medeniyetler çatışması ve nihayet yeni dünya düzeni ifadeleri ile isimlendirilmektedir.(Keyman, 2002:31-53). Hatta bazı bilim adamları, söz konusu döneme "yeni dünya düzensizlikleri" adını dahi vermektedir. (Bauman, 1999:69). Düzen ya da düzensizlik olarak ele alınabilecek bu yeni olgu, gündem oluşturmaya başlamıştır. Bu bakımdan, yeni dünya düzeni ve/veya küreselleşme, her güncel toplumsal sorunda olduğu gibi, tutkulu taraftarlar ve alerjik karşıtlar yaratmaktan da geri kalmamıştır. (Timur, 2000:7-8)

Küreselleşme veya yeni dünya düzeni, toplumsal yapıyı bir bütün olarak etkileyen bir süreç olma özelliğine sahiptir. Bu bakımdan, küreselleşme, üretimi, teknolojiyi, finans piyasalarını, ulus devletleri, ulusal egemenlikleri ve bağımsızlıkları çok yönlü olarak etkile mektedir.(Kızılçelik, 2004:18).

Sonuç itibarıyla, dünyada, hiçbir şekilde önceki gibi olmayan yepyeni bir dönüşüm yaşanmaktadır. Bu makalede, bu yeni dönemin, kavramsal izahı ile birlikte, dönüşümü sağlayan itici güçler incelemeye tabi tutulacaktır. Bunun gereği olarak, bu noktada, ilk bölümümüz olan kavramsal çerçeve bölümüne başlanabilir.

Yeni Dünya Düzeni

Sovyetler Birliği'nin ayrışma süreci ile bağlantılı olarak, 1990'larda entelektüel kesimin dilinden düşürmediği ve özellikle 1989 sonrası gelişmeleri tanımlamak için kullanılan "yeni dünya düzeni" kavramı, sıklıkla kullanılırken küreselleşmenin gündeme gelişinden sonra, yerini küreselleşmeye bırakmış olan ve az çok küreselleşme ile aynı anlama gelen kavramlardan birisidir. Bu eksen üzerinde değerlendirildiğinde, küreselleşme, yeni dünya düzeni veya yeni dünya düzensizliği olarak takdim edilebilir.(Kızılçelik, 2003:3).

Yeni dünya düzeni"nin teorik zemini, bir bakıma, Francis Fukuyama'nın "Tarihin Sonu mu?" adlı makalesinde oluşturulmuştur. Oluşturulan bu temele göre, çok eski dönemlerden beri süregelen mutlu toplum arayışları, liberalizmin rakipsiz kalışıyla birlikte, sona ermiştir. Fukuyama'nın tespitlerine göre, alternatif modeller olan komünizm ve faşizmin yıkılışıyla, tehdit olarak meydanda kalan din ve milliyetçilik de, kısa sürede liberalizm tarafından üstesinden gelinen unsurlar olacaktır. Fukuyama, çizdiği söz konusu evrensel modeli benimseyenlerin kurtuluşa ereceklerini, benimsemeyenlerin ise tarihe takılıp kalmaya devam edeceklerini ileri sürmektedir. Ancak Fukuyama'nın modelinde öncülük yapma görevi, dünyanın büyük güçleri için uygun görülmektedir.(Fukuyama, 1999:81). Küreselleştirici seçkinler denilen yeni dünya düzeninin önderlerine göre, yeni dünya düzeninin benimsediği ekonomide aktör konumu elde etmek isteyen; söz konusu ekonominin sağladığı kazanım, zenginlik ya da fırsatlardan yararlanmak isteyen; vatandaşlarına nitelikli bir yaşam temin etmek isteyen; sosyo-ekonomik gelişmenin bir

sonraki adımlarını yakalamak isteyen herkesin, mutlak surette, "hızı yakalamak", "yükselen dalgaya binmek", "kurallara göre oynamak" ve "program yürütmek" konusunda zorunlulukları mevcuttur.(Hunter-Yates, 2003:356).

Küreselleşme ya da yeni dünya düzeni, ilk bakışta, rekabet gücünün artışı, mal ve hizmet dolaşımının yoğunlaşması, milletler üstü bir ekonomik piyasanın kurulması ve güçlendirilmesi şeklinde anlaşılmıştır. Ancak dünyada geçerli olan küresel planlı ekonomiyi yürüten ve sayıları sınırlı ve belirli olan çok uluslu sanayi kuruluşları, bankalar ve finans şirketlerinin müsaade ettiği ve izin verdiği alanda ve oranda serbest piyasa ekonomisini uygulamanın mümkün olduğunu ifade etmek gerekmektedir. (Erkal, 2005:5).

Küreselleşme, bir süreç olarak, uzun bir geçmişe sahiptir. Küreselleşme eğilimi, bir bakıma, Batılı seyyahların yaptığı coğrafik keşifler ile başlamıştır. Bir başka ifade ile, küreselleşme, bahsedilen keşifler ile birlikte, Afrika'nın köleleşmesi, köylülüğün yok edilişi, kentleşme, sanayi devrimi ve ulus devletlerin doğuşu ile gelişen yepyeni bir ekonomik yapının evrenselleşmesinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. (Koç, 2004:52-63). Ancak, bu süreç son çeyrek yüzyılda bilgisayar teknolojisindeki patlama, ticari engellerin kaldırılması ve çokuluslu şirketlerin politik ve ekonomik güçlerinin artmasıyla hız kazanmış (Wayne, 2002:13) ve önceki dönemlerden çok farklı bir boyuta ulaşmıştır.

Son yılların en popüler kavramlarından biri olan küreselleşme olgusu, bu popülaritesine rağmen, bu konuda zıt görüşlerin ortaya çıkmasına engel olamamıştır. Bu görüşlerden bazıları küreselleşme döneminin önceki

dönemlerden farklı bir dönem olmadığını ve dünyanın eskisi gibi döndüğünü (Hirst-Thompson, 2000) ileri sürerken, başka görüş sahipleri küreselleşmenin yeni bir dönem olduğunu ve ulusların sahip oldukları egemenliklerini büyük oranda yitirdiklerini (Huntington, 1996 ve Giddens, 1991) iddia etmektedir.(Aktaş, 2004:328).

Küreselleşmenin yeni olmadığına atıfta bulunan sosyal bilimcilerden olan Erinç Yeldan, tarihi süreçte küreselleşmeyi değerlendirirken, küreselleşmenin yeni olmadığını, daha önceden de küreselleşme dalgalarının yaşandığını aşağıdaki biçimde ifade etmiştir: "Dünya kapitalizminin son iki yüz yıllık tarihine bakıldığında, iki ayrı küreselleşme evresinin gerçekleşmiş olduğu görülmektedir. Bu evrelerden birincisinin, 18.Yüzyıl sanayi devriminin teknolojik gelişmelerin sonrasında, kabaca 1870- 1914 arasında dünya mal ve finans piyasalarında etkisini sürdürdüğünü görmekteyiz. Söz konusu yıllara damgasını vuran bu ilk küreselleşme dalgasının temel özelliği para piyasalarında ve ticaret ilişkilerinde altın standardının norm olarak kabul edilmiş olmasıdır. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları ve ulus devletlerin göreli olarak bağımsız kalkınma ve ticaret politikaları ile şekillenen 1914- 1960 ara dönemine girildiği görülmektedir" (Yeldan, 2002:8-9).. Bu yeni dönem de ikinci küreselleşme dalgasını temsil etmektedir.

Küreselleşme, sosyologlar tarafından sosyoloji tarihi çerçevesinde beş aşamada incelenmekte olup, küreselleşmenin sosyoloji tarihinin son aşaması olduğu öne sürülmektedir. Bu aşamalar Albrow'a göre (Albrow, 1990:3-17): Evrenselcilik, ulusal sosyolojiler, uluslararasıcılık, yerelleşme ve küreselleşmedir. Bu beş aşama, şu şekilde ele alınmaktadır:

"1. *Evrenselcilik*: bu sosyolojik evre, doğrudan insanla ilgilenen bir aşamadır. Bu aşamada, doğa bilimlerinden esinlenme söz konusudur. Saint Simon, küreselcilik ile toplum araştırmalarının bilimsel temele dayanması arasında bir ilişki olduğunu düşünmektedir. Evrenselciliğe temel olarak, Marks, emeğin ve endüstrinin küresel ölçekte birleşmesini, S.Simon da üretim tarzı olarak kapitalizmi almaktadır.

2. *Ulusal Sosyolojiler:* Bu dönemde bir taraftan ulusal kültürün temel özelliklerini yansıtan fikri ürünlerin ortaya çıkmaya başladığını ve mesleki ilişkilerin büyük ölçüde ulusal sınırlar çerçevesinde kaldığını, diğer taraftan da, evrenselcilik isteklerinin azaldığını öne sürmektedir.

3. *Uluslararasıcılık:* Uluslararasıcılık aşaması, ulusal sosyologların II. Dünya Savaşından sonra çökmesiyle başlar. Bu dönemle ilgili olarak Parsons, komünizmin kolektifliğiyle, kapitalizmin bireyciliğinin birleşmesiyle soğuk savaştan çıkılacağını iddia etmiştir.

4. *Yerelleşme:* Bu dönem, dünya sosyolojilerine ulusal sosyoloji uygulayıcılarının kendi sosyolojilerini yerleştirmeye çalıştıkları bir dönemdir. Bu girişimin başarılı olması, evrensel bir dilin mevcudiyetine bağlıdır.

5. *Küreselleşme:* Küreselleşme ulusalcılıkla uluslararasıcılığın doğrudan karşılıklı etkileşiminin, diğer bütün aşamaların da dolaylı olarak sonucudur." (Doğan, 2004:246).

Neticede, kapitalizmin son üç yüzyıllık geçmişi küreselleşmenin de alt yapısını oluşturmuş olan süreçtir denilebilir.

Dünyanın yeni dönüşümünün bağlı olduğu çeşitli güçler vardır. Bu güçler, küreselleşmenin kapsama alanını genişletmeye yarayan araçlardır. Bu noktada, bu araçlardan bahsedilecek bölüme başlanabilir.

Yeni Dünya Düzeninin Güç Kaynakları

Küreselleşmeyi sürükleyici güçler, büyük oranda dünyaya ve küreselleşmeye siyasi, ekonomik ve kültürel olarak yön veren devletler, uluslararası kuruluşlar ve ulus ötesi teşkilâtlanmalardan ibarettir.

Küresel sistemin tayin edici faktörleri de denilebilecek motor güçleri iki ayrı grupta ele alınabilir. Bunlar: Ekonomik boyutlu itici güçler ve teknolojik.boyutlu itici güçlerdir. (Kaya, 2005:130).

Ekonomik Boyutlu İtici Güçler: Küreselleşmenin ekonomik boyutlu güç kaynaklarının başında çok uluslu şirketler denilen dev kuruluşlar ile bunların oluşturdukları siyasî organizasyonlar ve dünyanın finans piyasalarına kabul ettirdikleri uluslar arası anlaşmalar gelmektedir. Dünya çapında, ürettiklerini pazarlayabilmeleri konusunda engel teşkil eden hususları, sermaye akışını sağlayacak unsurların önündeki engelleri ortadan kaldırmak için icra ettikleri çok kapsamlı çalışmaları buna verilebilecek örneklerdir. (Talas, 2005:106).

Yeni dünya patronu konumundaki çok uluslu şirketler için her ülke bir pazar ve her fert bir "müşteri"dir. Bu şirketlerin küresel projeleri, dünyadaki bütün ülkelerin fertlerini kapsama alanlarına dahil etmektir. Ancak

bu projeler ile, farklı milletlerin "ulusal projeleri" çatışma halindedir. Ortaya çıkan bu çelişkili durum sebebiyle, milli kimlik krizi meydana gelmektedir. Çünkü, çok uluslu şirketler, küresel kültür özelliklerine sahip olmakla, dünya vatandaşlarının, kendi ürünlerini satın almaları noktasında, milli kimlik ve milli kültürlerden farklı bir sonuç ortaya çıkaracağını düşünmektedirler. Başka bir deyişle, ürünlerini küreselleşme sayesinde daha kolay pazarlayabilecekleri kanaatine sahiptirler. (Eroğlu, 1999:148-150).

Küreselleşmeyi çok uluslu şirketlerin ideolojisi olarak tanımlamak mümkündür. Küreselleşmenin kültürel ideolojisi ise, "çokkültürlülüktür". Önü açılmış milli devletler, küreselleşme ve demokratikleşme adı altında etnik tuzaklarla ufalanmakta; ekonomik kaynakları ele geçirilmekte, özelleştirmelerle kurumlar yabancılaştırılmaktadır. (Erkal, 2005:6).

Çok uluslu ve ulus ötesi şirketlerin tamamına yakını G7 denilen Kuzeyli ülkelere mensuptur. Bu şirketler dünya çıkarı adına verdikleri, Kuzeyin istek ve çıkarlarını, paravan şirketleri, ortakları aracılığıyla oluşturdukları lobi faaliyetleriyle az gelişmiş ülkelere dikte etmektedirler. Kuzeyin elde etmiş olduğu ayrıcalıkları devam ettirip, yenilerini elde etmenin hesabı içerine girmektedirler. MAI adı verilen çok taraflı yatırım anlaşmaları ile çok uluslu şirketlerin önünde bulunan engeller ortadan kaldırılmıştır. Sermaye akışkanlığının teminiyle çok uluslu şirketlerin ulus devletlerin müdahalesinden kurtarıldığı görülmektedir. (Kazgan, 2005:54). Büyük devletler bu kuralı kendileri için yok saymaktadırlar. Kendi devletleri konusunda ulus devletlerin sona ermesi diye bir durum söz konusu değildir. (Kaya, Yaşar, 2005:131).

Ulusötesi ekonomiyi şekillendiren başlıca olgu, mal ve hizmet ticaretinden çok, para akışıdır. Egemen ulusal devletlerin para ve maliye politikaları, giderek daha büyük oranda, ulus aşırı para ve sermaye piyasalarındaki olayları etkin bir yolla biçimlendirmek yerine, onlara tepki vermektedirler. Ulus aşırı ekonomide geleneksel "üretim faktörleri" olan toprak ve emek giderek daha büyük oranda ikincil duruma düşmektedir. Ulus aşırı bir nitelik kazandığı ve herkesçe elde edilebilir hale geldiği için artık para da dünya piyasasında tek bir ülkeye rekabet avantajı sağlayacak bir üretim faktörü olma niteliği kazanmıştır. Rekabet alanında bulunan noktanın değerlendirilmesi, yönetimi temel almalıdır. Ulusötesi ekonomideki amaç, "Kâr maksimizasyonu" değil, "pazar maksimizasyonu"dur. Ticaret de, giderek daha büyük oranda yatırımı izlemektedir. Aslında, bu durumda, ticaret yatırımın bir fonksiyonu haline gelmektedir. (Drucker, 2000:118-179).

Dünya ekonomisini yönlendiren ve denetimi elinde bulunduran dev şirketler ve uluslararası kuruluşlar, zamanla dünyadaki siyaseti de kontrolleri altında tutmaya başlamışlardır. (Ulugay, 2001:33-35). Söz konusu dev şirketler, küçük şirketleri yok ederek dünya piyasalarında tekelleşmeye yol açmaktadırlar. Dünyada mevcut olan en büyük yüz şirketin geliri dünya nüfusunun yüzde yirmisini oluşturan fakirlerin gelirinin iki katına ulaşan bir yapıya kavuşmuş durumdadır. Eski imparatorlukları çağrıştıran bölgesel işbirliği anlaşmaları ve bunları meydana getiren küresel örgütler, ulus devletlerin karar alma, uygulama ve denetleme gücünü aşındırmakta ve sınırlı hale dönüştürmektedir. Bu anlamda, dış ticaret politikalarını daha önceden bağımsız olarak belirleye-

bilen ve iç pazarı koruyarak, büyümeyi sağlayıp yerel sermayeyi güçlendirebilen ulus devletlerin, son dönemlerde elindeki bu olanaklar alınmış oluyordu. Dünya Ticaret Örgütü'ne dahil olan yaklaşık yüz otuz devlet, dış ticaret politikasını bu örgüte bırakmış durumdadır. Dünya Ticaret Örgütü gibi Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası da çevre ülkeler için bu politikaları belirleyebilmektedir. Devletlerüstü şekilde belirlenen kurallara uymak konusu devletleri bağlayıcı kurallarla sağlanmaktadır. Ulusötesi organizasyonlar, bir bakıma ülkeler üzerinde çok yönlü olarak etkiye sahiptirler. Çeşitli ülkeler arasında var olan ve var olmakta olan çıkar anlaşmazlıklarından faydalanmaktan da geri durmamaktadırlar. Bu faydalanma, hem merkez-çevre hem de çevre-çevre yönelimli olarak kendini gösterebilen nitelikte olabilmektedir. (Kazgan, 2005:34-237).

Teknolojik Boyutlu İtici Güçler; bu tür güçler ile ilgili olarak şunlar söylenebilir: Ulaştırma teknolojisinde, bilgi – iletişim teknolojisinde sağlanan gelişmeler (mikroçipler, uydu antenleri, fiber-optik teknolojisi, internet) (Friedman, 2003:17), ve onunla fikirlerin ve dünyadaki bilgilerin nakledilmesi, küreselleşme sürecine katkıda bulunmuş ve yardım etmiştir. Ulaşım ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen ve devrim sayılabilecek değişimler ve ortaya çıkan dramatik maliyet düşüşleriyle birlikte; bireyler, gruplar, toplumsal aktörler veya şirketler arasında milletler ötesi etkileşim yoğunlaşmaktadır. (Talas, 2004:.229-244). Bu yoğunlaşma ile birlikte küreselleşme de güç kazanmaktadır ve dünyanın çeşitli bölgelerine doğru yaygınlaşma imkânı elde etmektedir.

İletişim teknolojilerinin çok hızlı bir biçimde gelişmesi, küreselleşmeye devrimsel olarak nitelendirilebilecek avantajlar sağlamış ve böylece piyasaların kontrolü konusunda etkin olma fırsatı artmıştır. Meselâ Kanada'daki bir işadamının Avustralya borsasında anında işlem yapabilmesine imkan tanınmış, böylelikle de finansal piyasaların daha önce olmadığı kadar etkin hale gelmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Yine aynı fırsatlarla, dövizin el değiştirme hacmi de çok yüksek düzeylere ulaşmıştır. Uluslar arası sermaye piyasalarında bir günde el değiştiren döviz tutarının 1,5 trilyon dolar olduğuna bakıldığında (bu miktar, dünya mal ve hizmet ticaretinin yaklaşık elli katıdır), hareketliliğin ne kadar yoğun olduğu daha iyi anlaşılabilecektir. (Yıldırım, 1998:.136). Bu sonuçlar ile küreselleşmenin dünyada coğrafi farkların öneminin ortadan kalkması ve bir anlamda dünyanın küçülmesi anlamına geldiğinin ispatı olmaktadır. (Harvey, 1989:1; Miittelmann, 1996:1-19; Waters, 1995:3, Luhan, 1964:184).

Elektronik iletişimin yeni teknolojileri, bilgiye erişimi, medya ve internet vasıtasıyla, çok büyük oranda değiştirdi. Bilgiler fiilen aynı kullanıcının hizmetine sunulmakta ve onlara her geçen gün herkes tarafından sınırlama olmaksızın erişilebilmektedir. Böylece bireyler, gruplar, şirketler ve bütün toplumlar bugüne kadar, hiç görülmemiş tarzda şebekeleşmektedir.(Kaya, Yaşar, 2005:133).

Yukarıda anlatılanlardan çıkarılacak sonuç şudur: Küreselleşme ve/veya yeni dünya düzeninin itici gücünü oluşturan ve özne konumundaki devlet, kuruluş ve organizasyonlar ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel alanda faaliyet gösteren terziler gibi, dünya denilen ku-

maşa biçim veren konumdadırlar. Dünyayı yeni baştan biçimlendirirken kendilerine yardımcı olacak kişi, grup ve organizasyonları da kalfa ve çırakları olarak belirlemişlerdir. Bu anlamda, kendilerine yardımcı olanların yaşama haklarını ve izin verdikleri kadar gelişme şanslarını temin ettiklerini, yardımcı olmayanların ise tehdit olarak algılandıklarını söylemek yanılgı olmasa gerek. Tehdit olarak algılananların tehdit olmaktan çıkarılmaları konusunda herhangi bir engel tanınmamaktadır. Bir bakıma, yanında ve yardımcı olmayanlar; karşısında, öteki ve yok edilmesi gerekli olan unsurlardır.

Sonuç

Yirmibirinci yüzyılın gündeminin ana maddesi olan küreselleşme ya da yeni dünya düzeni; siyasal, ekonomik, kültürel ve sosyal olarak önemli sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Bu sonuçlar toplumlarda bir açıdan devrimler, başka bir açıdan da şoklar yaratmıştır.

Devrimler ve şoklar meydana getiren bu yeni olguyu sürükleyen ya da hareket ettiren çok çeşitli güç kaynakları mevcuttur. Ancak bu kadar çeşitli olan güç kaynaklarını iki grupta toplayabilmek mümkündür. Birincisi ekonomik, ikincisi ise teknolojik olan bu güç kaynakları, küreselleşmeyi dalgalar halinde bütün dünyaya yaymak konusunda kolaylıklar sağlayan bir yapıya sahiptir.

Birinci tür güç kaynakları; G7 adı verilen ileri düzeyde sanayileşmiş batılı kapitalist devletler, bu devletlerin vatandaşlarının sahip olduğu çok uluslu şirketler, yine bu ulusların hakimiyetindeki ulusötesi finansal kuruluşlar ve yine bunların oluşturdukları anlaşma ve sözleşmelerdir.

İkinci tür güç kaynakları ise; adına elektronik devrimi de denilen bilişim (bilgi iletişim) teknolojilerinin gelişiminin sağladığı rahatlama ve kolaylıklardır. Bu rahatlama ve kolaylıkların devrimsel olarak görülmesi sebepsiz değildir. Çünkü, dünya, bu sayede sağlanan hızlı iletişimle küçülmekte; mikroçiplerin, CD, VCD ve kasetlerin içerisine kitaplar dolusu bilgiler sığmakta ve kolaylıkla nakledilebilmektedir.

Küreselleşmeyi ve/veya yeni dünya düzenini hem olumlu hem de olumsuz anlamda etkin kılan faktörler olarak da değerlendirilebilecek olan güç kaynakları, dünyanın her bölgesine uzanmayı ve yeniden biçimlendirmeyi amaçlayan terziler gibidir. Ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel nitelikli bu yeniden şekillendirmeyi yapmak konusunda, ustalar, kalfalar ve çıraklar şeklinde rol paylaşımı yapılmış, ekip ruhu ile hareket etme düzeni oluşturulmuş, yani kısacası, dünyada kimin neyi nasıl yapabileceği belirlenmiştir. Belirgin olan bu duruma göre, gücü temsil eden kuvvetler (yani G7 ülkeleri, ulusötesi teşkilâtlar ve çok uluslu şirketler), her türlü eylem ve etkinlikleri kendi strateji planları çerçevesinde yürütmektedirler. Bu plan ve stratejilere göre, özne ve nesne belli ve değişmez, geriye dönülemez bir yapıya sahiptir. Özne konumu elde etmiş olan güç kaynaklarına tabi olan yani küresel sistemin kurallarına uyan yaşar, tabi olmayan ise öteki konumundadır ve tehdit unsurudur. Tehdit olabilecek her türlü grup, kişi, kuruluş ve eylemin ortadan kaldırılması konusunda duyarlı davranmanın gereği olarak, söz konusu tehdidin ortadan kaldırılmasının gerekliliği şarttır. Bu şartı yerine getirmek konusunda da her metot kullanılmalıdır anlayışı küresel terzilerin temel felsefesidir.

Küreselleşmenin tepki görmeyen, kabullenilen ve herkesçe benimsenen bir akım olabilmesi için, ötekileştirmenin olmadığı, yoksulluğun küreselleşmesinin hakim olmadığı bir dünyanın var olması gereklidir. Böyle bir dünya mümkün olduğu taktirde, bir arada yaşamak da sorun olmaktan çıkacaktır.

Kaynakça

Aktaş, Aliye Mavili (2004) *"Küreselleşme, Aile ve Evlilik Sorunları"*, **Küreselleşme ve Psikiyatri,** Türk Tabipler Birliği Yayınları, Ankara, 327-336.

Albrow, Martin (1990) **Globalization, Knowledge and Society,** Edit with Elizabeth King, Sage Publication, London.

Bauman, Zygmunt (1999) **Küreselleşme-Toplumsal Sonuçları,** Çeviren: A. Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Drucker, Peter (2000) **Yeni Gerçekler,** Çev. Birtane Kaynakçı , Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul.

Doğan, Orhan (2004) *"Kültür Küreselleşebilir mi ?"*, **Küreselleşme ve Psikiyatri,** Türk Tabipler Birliği Yayınları, Ankara, s.245-254.

Erkal, Mustafa E. (2005) **Küreselleşme, Etniklik, Çokkültürlülük**, Derin Yayınları, İstanbul.

Eroğlu, Feyzullah (1999) *"Küreselleşme Süreci ve Kimlik Krizi"* , **Türk Yurdu** , Mart- Mayıs, Cilt: 19, Sayı:139, s.147-151.

Friedman, Thomas (2003) **Lexus ve Zeytin Ağacı Küreselleşmenin Geleceği,** Çev. Elif Özsayar, Boyner Yayınları, İstanbul.

Fukuyama, Francis (1999) **Tarihin Sonu ve Son İnsan**, 2. Baskı, Çev. Zülfü Dicleli, İstanbul.

Giddens, Anthony (1991) **Modernity and Self – Identity,** Polity Press, Cambridge.

Harvey, David (1989) **The Condition of Postmodernity,** Blackwell, Oxford.

Hırst, Paul-Thompson, Grahame (2000) **Küreselleşme Sorgulanıyor,** Çeviren: Ç. Erdem ve F. Yücel, Dost Kitabevi, Ankara.

Huntington, Samuel P. (1996) **The Clash of Civilisation and Remaking of World Order,** Simon and Schuster, New York.

Hunter, *J. Davison-Yates,* Joshua (2003) *"Küreselleştirici Amerikan Dünyası"*, **Bir Küre Bin Bir Küreselleşme,** Ed.: Peter L. Berger, Samuel P. Huntington, Çev. Ayla Ortaç, Kitap Yay., İstanbul.

İnalcık, Halil (2002) *"Kültür Etkileşimi, Küreselleşme"*, **Doğu Batı,** Yıl: 5, Sayı: 18, Şubat- Nisan, s.99-118

Kazgan, Gülten (2005) **Küreselleşme ve Ulus Devlet - Yeni Ekonomik Düzen-,** İstanbul.

Kaya, Yaşar (2005) **Sosyal ve Kültürel Değişme,** Turan Yay. İstanbul.

Keyman E. Fuat (2002) *"Kapitalizm-Oryantalizm Ekseninde Küreselleşmeyi Anlamak: 11 Eylül, Modernite, Kalkınma ve Öteki Sorunsalı"*, **Doğu Batı Dergisi,** Yıl:5, Sayı:18, Şubat-Nisan, s.31-53

Kızılçelik, Sezgin (2003) **Küreselleşme ve Sosyal Bilimler,** Anı Yay., 2.Baskı, Ankara.

Kızılçelik, Sezgin (2004) **Zalimler ve Mazlumlar Küreselleşmenin İnsanî Olmayan Doğası,** Anı Yayınları, Ankara

Koç, Mustafa (2004) *"Küreselleşmenin Sosyolojik Boyutları"*, **Küreselleşme ve Psikiyatri,** Türk Tabipler Birliği Yayınları, Ankara, s.52-63..

Luhan, Marshall Mc (1964) **Understanding Media: The Extensions of Man**, McGraw-Hill, New York.

Mittleman, James H. (1996) *"The Dynamics of Globalisation"* in J. H. Mittleman (ed) **Globalisation: Critical Reflections**, Lyne Rienner Publishers, London.

Özer, Ahmet (2003) **11 Eylül, ABD, Türkiye ve Küreselleşme**, Peri Yayınları, İstanbul.

Talas, Mustafa (2003) **Küreselleşme ve Türkiye'de Kültür Politikaları**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya.

Talas, Mustafa (2004) *"Küreselleşme ve Kültür"* **Küreselleşme ve Psikiyatri,** Türk Tabipler Birliği Yayınları, Ankara, s.229-244.

Talas, Mustafa (2005) *"Küreselleşmenin Sonucu Olarak Türkiye'de Kimlik Krizi"*, **Tabula Rasa Felsefe ve Teoloji Degisi,** Yıl:5, Sayı:14, Mayıs-Ağustos, s.99-115

Timur, Taner; **Küreselleşme ve Demokrasi Krizi,** İmge Kitabevi, Ankara, 2000

Ulugay, Osman (2001) **Küreselleşme Korkusu,** Timaş Yay. İstanbul.

Wayne, Ellwood (2002) **Küreselleşmeyi Anlama Kılavuzu**, Çev. B. Dilan Genç, Metis Yay., İstanbul.

Waters, Malcolm (1995) **Globalisation**, Routledge, New York.

Yeldan, Erinç (2002) **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi,** İletişim Yay., İstanbul.

Yıldırım, Zekeriya (1998) *"Türkiye Dünyanın Neresinde?"*, Açık Oturum, **İktisat Dergisi**, Temmuz, Sayı:380, s.136

3. KÜRESELLEŞME, GÖÇ VE ŞEHİR

3

KÜRESELLEŞEN İSTANBUL VE GÖÇ DİNAMİKLERİ

Bayram Ünal

İstanbul'un bir dünya veya küresel şehir konumuna erişip erişmediği veya küresel şehirlere atfedilen fonksiyonları yerine getirip getiremediği, eğer dünyada küresel şehir konumunda ise ne derecede olduğu tartışması bir çok akademik çalışmanın merkezinde yer almaktadır. Burada, "İstanbul"un uzun tarihi içerisinde önemli bir merkez olduğu dolayısı ile "bölgesel öneme sahip bir yerleşim yeri" olduğu (Keyder 1999) ve "içinde bulunduğumuz küresel ekonomik yapı" içerisinde de aynı şekilde önemli işlevsel kentlerden birisi olduğu kabulünden hareket edilmektedir. Küreselleşme çerçevesi içerisinde İstanbul ile ilgili olarak ele almayı istediğim nokta, İstanbul'un tarihi içerisinde, göç akışları ile sınırlı olarak bu gün gelmiş olduğu noktanın tartışılmasıdır. İstanbul'un kendi tarihinde gizli emperyal ve ticari ko-

numuna ek olarak, günümüz küresel ekonomisindeki İstanbul'u anlayarak geçmiş tarihinde uzun bir dönem dünya şehri olarak yer alan İstanbul'un küresel ekonomiye nasıl eklemlendiğini ve bu eklemlenme sürecinde küresel ekonominin İstanbul'a etkilerinin neler olduğunu tartışarak, bu şehrin göç akışlarında sahip olduğu önemi ve dinamikleri açıklamaya çalışacağım. Bu amaç ile sınırlandırılmış bir tartışmada ilk olarak İstanbul'u küresel ekonomi içerisinde stratejik bir fiziki coğrafya olarak ele alacağım. Dolayısı ile, kitabın girişindeki analizlere ek olarak *"küresel"*in ne olduğu üzerine, küresel şehir literatürü içerisinden yapılmış tartışmaları çok kısa da olsa burada ele almak gerekmektedir. Zira, İstanbul'a atfettiğim küresel anlamdaki *stratejik* önem, ancak küresel ile göreli bir ilişkide anlam kazanmaktadır. Bu stratejik olan önemi açığa çıkarırken, öte yandan da Sassen'in küresel şehir yaklaşımını kullanarak, bir taraftan İstanbul içerisindeki kontrol işlevlerini ve yönetim merkezlerinin yoğunlaşmasını, diğer yandan dünya marketleri ile entegre olmuş servis ve finans sektörlerinin varlığını anlamaya çalışarak küresel şehir algısını ortaya koyacağım.

Küreselleşmenin Kavramlaştırılması

Küresel kavramı, kitabın girişinde de tartışıldığı gibi, bir çok sosyal bilimci tarafından kullanılıyor olmasına rağmen, henüz tam olarak üzerinde anlaşma sağlanılabilmiş bir kavram değildir. Zira küreselleşmenin bu kitapta ele alınan bir çok farklı yönünün ortaya çıkması da bu gerçeğe vurgu yapmaktadır. Konu üzerinde çalışan sosyal bilimcilerin hemen hemen tamamı küre-

selleşmenin ne olduğuna dair farklı kavramsal modeller geliştirmişlerdir. Küresel şehirleri ele alan literatür içerisinden bir çok sosyal bilimci için konunun en can alıcı ortak noktası, küreselleşmenin ekonomik bir olgu olarak kabul edilmesidir. Bir başka deyişle, küresel olarak kabul edilen infrastraktür, dünya ekonomileri arasındaki hızla artan karşılıklı bağımlılık ilişkisini, yerel ekonomilerin "global" denilene olan entegrasyonunu ve ulusal ekonomilerin uluslararası ticaret ve yatırımlarla güçlenmesini vurgulamak için geliştirilmiş bir platformdur (Held et al. 1999; Parreñas 2001). Öte yandan konu, daha karmaşık bir ilişki bütününe, zaman ve mekanın birbirinden ayrışmasına (Harvey 1990), indirgenerek ele alınmış ve ağırlık son yıllardaki teknolojik gelişmeler sayesinde, eş zamanlı bilgi, ve kültür değişimine verilmiştir (Giddens 2001). Bazı sosyal bilimcilere göre ise kavram ideolojik bir oluşumdan ibarettir (Berberoglu 2005; Petras ve Veltmeyer 2005). Petras ve Veltmeyer'e gore, bu kavramlaştırmanın ideolojik yönü, küresel olanın sınırlar ötesi ve *kaçınılmaz* olduğunun ileri sürülerek bu *kaçınılmazlığın* ortaya çıkardığı ticaret, kapital ve bilgi akışlarının varlığının meşrulaştırılması üzerine oturmaktadır. Bu meşrulaştırmada küresel şehirler birer merkez konumuna gelmektedirler. Dolayısı ile bu akışların meşrulaştırılması, zaman ve mekanı tek bir varlık haline getirerek, gelişmiş ve azgelişmişin mekana ve zamana göre tanımlanmasını ortadan kaldırmaktadır. Son halkada bu meşrulaştırma, küresele boyun eğilmesini zorunlu kılan, uluslararası örgütlerin önerdiklerinin yapılıp yapılmadığını sorgulayarak, ulusal ekonomilerin azgelişmişliğini bu yapılması gerekenlerin yapılmamasına indirgemektedir (Petras ve

Veltmeyer 2005). Held ve McGrew'in bakış açısından ise küreselleşme, ulus-devletleri aşan bir tür karşılıklı bağımlılık ve ilişki bütünü olarak görülmekte ve dünyanın bir ucunda meydana gelen olayların diğer köşelerinde etkisini göstermesi olarak ele alınmaktadır (Held et al. 1999). Bu sınırları aşan ilişkide, örneğin küresel şehir olan İstanbul, ulusal bütünün dünyaya çıkış kapısı olarak görülmektedir (Keyder ve Oncu 1994). Daha farklı bir bakış açısı geliştiren Castells ise küreseli, yeni dünya düzeninin bilgi ve teknoloji ile örüntülermiş bir altyapısı (enfrastrüktür) olarak tanımlamaktadır (Castells 2000:93). Dolayısı ile Castells'in algısında, küresel şehirler bu örüntülerin işlemesini olanaklı kılan "nod"lardan ibarettir. Bu yaklaşımlarda, en temel olarak ele alınan ve yaygın bir şekilde kabul edilen nokta, küresel şehirler aracılığıyla, dünya ekonomisinin, ulusal sınırlara nüfuz edebilecek güçte bir işlerliği olduğu ve ulusal olarak görülen ekonomileri istediği yönde yönlendirebilecek bir sistem ortaya çıkarıldığıdır. Castells'in ortaya attığı enfrastrüktür kavramı ile, sermayenin sınırlar ötesi akışında, yerel veya ulusal sınırları nasıl yok saydığını, ve tüm denetleme ve uygulama yasalarını nasıl bypass edebildiğini ve kendine özgü finans kapital piyasalarını nasıl oluşturduğunun mekanizmasını anlıyoruz. Bu mekanizma ile, uluslararası sermaye sınırlar arasında hiç bir sorun yaşamadan hızlı bir şekilde yer değiştirerek kendine özgü bir para piyasası oluşturmuş, ve bu piyasa ile ülkeler arası artı değerin bir coğrafyadan diğerine sorunsuz aktarılması mümkün kılınmıştır.

Küreselleşmenin yukarıdaki boyutları göz ardı edilmeksizin ele alındığı bir diğer yaklaşım ise Hopkins ve Wallerstein'in Dünya-Sistemi yaklaşımıdır.

Bu yaklaşım, küreselleşme konusunda tedbirli davranarak, küreselleşmeyi 14. ve 16. yy arasında başlamış ve henüz derinlemesine gelişimini bitirememiş, dünya ekonomilerinin yeniden yapılanması olarak ele almaktadır (Arrighi 1994). Bu yeniden yapılanma sürecinde, küresel olan ekonomi, Wallerstein'in kullanımı ile dünya-ekonomisi, yaşamın tüm alanlarında dünya çapında bir genişleme, derinlemesine büyüme ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak radikal bir hızlanma yaşamıştır. Dünya-ekonomik sistemi, merkez ve çevre ve yarı çevre olmak üzere belirgin olan bir iş bölümünü hiyerarşik bir düzen içerisinde yaşamıştır. Bu süreç, Hopkins ve Wallerstein'e göre, küresel olan bir durumdan öte, dünya-ekonomisinin coğrafi kapsamının daha önce sistem dışında olan tüm yerelleri içerisine alacak şekilde genişlemesinden ibarettir ve küreselleşme olarak son dönemde gördüğümüz, aslında uzun yıllardır dünya-ekonomisinin entegrasyon aşamasından ibarettir (Hopkins ve Wallerstein 1987:771). Elbette bu genişleme salt coğrafyanın entegrasyonu ile de sınırlı değildir. Bu genişleme, herhangi bir yerelin derinlemesine olarak sisteme entegre edilmesi anlamına da gelmektedir. Bu derinlemesine entegrasyon, sistemin bir ucunda olan üretim ilişkilerinde söz konusu olabilecek bir değişikliğin, sistemin bir başka ucundaki üretim sürecini etkilemesinde somutlaşmaktadır. Dolayısı ile dünya-sistemi açısından olaya yaklaşıldığında, sistemde bir karşılıklı bağımlılık sürecinin hızla geliştiğini de görürüz (Hopkins ve

Wallerstein 1987:773). Bu bağımlılık ilişkilerini yerele taşıyan mekanizma ise Sassen'in ileri sürdüğü küresel şehirler platformudur.

Dolayısı ile, küresel olandan konuştuğumuzda, aynı zamanda karşılıklı bağımlılık ilişkisi içerine girmiş farklı coğrafyaların, özellikle de belirli şehirlerin birleşikliğinden de bahsetmekteyiz. Held ve arkadaşları, Wallerstein ve Hopkins'in bu önermesini takip ederek, dünya sisteminde sadece ekonomik değerlerin değil sosyal ve kültürel değerlerin de söz konusu karşılıklılık ilkesi içerisin de bir döngüye girmiş olduğunu ileri sürerler ki bu döngü her zaman küresel olanın söz sahibi olduğu ekonomik bir bütün içerisinde gelişmektedir (Held et al. 1999:15). Bir başka deyişle, küresel olan, anlık ve birbirisine bağımlı olarak her şeyin gerçekleştiği tek bir dünyadan ibarettir (Castells 2000:92).

Küreselleşme üzerine yürütülen tartışmalarda kullanılan analiz birimleri farklı olmakla birlikte, ortak olarak kabul edilen temel varsayım, küreselleşen dünyada yerel sınırların olmadığı veya olsa bile sermaye akışları açısından oldukça geçersiz olduğudur. Bu geçersizlik, en çok, devletlerin kendi ulusal bütünlüğünde politik alanda uygulayıcı pozisyonlarına rağmen, ekonomik anlamda denetleyici gücünü yitirmesinde somutlaşmaktadır.[1]

Bu erime ise Sassen'e göre küresel şehirlerde çok daha belirgin olarak ortaya çıkmakta ve küresel sistemin yürütülebilmesi, Sassen'e güre hem yeni bir organizasyon modeline ihtiyaç duymakta hem de sistem bu

1 Buradaki *sınırsız olma* veya *etkisiz sınırlar* yaklasimi, Sassen'in, ulusal sınırların üzerinde küresel politik bir kontrolun olduğunu ve bu kontrolün ulusal ekonomiyi sürekli kırılgan bir duruma getirdiğini söylediği yeni egilimler kapsamında kullanilmistir (Sassen 1996).

modeli zamanla kendisi geliştirmektedir. Bu organizasyonel yapı sadece, ulusal coğrafyalar içerisinde kalan yereller ile sınırlı kalmamakta, buna ek olarak, tüm meta akışları için gerekli olan yoğun bölgesel bağlantıların oluşumuna dönük alt yapıyı da gerekli kılmaktadır. Bu mekanizma içerisinde, dünya veya küresel şehirler, ulusal coğrafyaların dünya ekonomisi ile kaçınılmaz eklemlenmesinde çok önemli çıkış kapıları durumuna gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında küresel şehir, ulusal olanın ötesine çıkabilen ve genellikle sermaye için sınırların olmadığı ekonomik ilişkilerin gelişimi için son derece iyi bir başlangıç kapısıdır. Böylece, küresel şehir'i ulus-devletlerin dünya ekonomisine entegre olma çabası içerisindeki politik projeler olarak da görebiliriz (Keyder ve Öncü 1993).

Küresel Şehir Kavramlaştırılması

Küresel ekonominin ortaya çıkarmış olduğu yeniden yapılanma ve ekonomik ilişkilerin küresel organizasyonu bağlamında, dünya veya küresel şehir, küresel ekonomi için gerekli olan özel organizasyonel bir oluşumdur. Bir başka deyişle, küresel ekonomi kendi isleyişini farklı coğrafyalarda varlık bulan ekonomik uzamların bir çeşit ağı üzerine kurmaktadır (Castells 1996). Bu ağların fiziki mekanları ise dünya şehri veya küresel şehir olarak kabul edilen kentsel bütünlüktür. Castells bize, bu ağlar içerisinde küresel ekonominin isleyişini mümkün kılan şehirlerin birer "nod" olduğunu hatırlatmaktadır. Fakat bu "nod"larin her birinin aynı ölçekte ve işlevde olması, sistemin çalışması gereği mümkün olmamaktadır. Dolayısı ile Castells'in "nod

ağları" tartışmasının anlamlı olması, "nod"ların hiyerarşisi yani "şehirlerin hiyerarşisi" olmaksızın mümkün gözükmemektedir. Bu anlamda, Marcuse ve Kempen'in söz konusu hiyerarşiler üzerine kurdukları tartışmalarını ciddiye almak gerekmektedir. Bu sosyal bilimcilere göre, küresel veya dünya şehri kavramlaştırması, çokuluslu şirketlerin kontrol ve yönetimlerinde söz sahibi olan şehirlerin hiyerarşisini tanımlayabilmek amacı ile ortaya atılmıştır (Marcuse ve Kempen 2000:262). Marcuse ve Kempen'in söz konusu 'küresel hiyerarşi' algısı bir çok sosyal bilimcinin tartışmalarında da görüldüğü gibi, yönetim ve kontrol güçlerine göre şekillenmektedir (Castells 2000; Freidman 1986; Freidmen 1992; Keyder ve Öncü 1993; Sassen 2002; Taylor ve Catalano 2001; Timberlake 1990).

Örneğin Timberlake'e göre, "dünya şehirleri, diğer bütün şehirlerin yukarıdan aşağıya doğru bağımlı olduğu sistemin en tepesinde bulunmaktadır (Timberlake 1990). Timberlake'in açmaya çalıştığı "yukarıdan aşağıya doğru kontrol ve yönetim" ilişkisi, Friedman'ın tartışmaya açtığı "anahtar şehirler" kavramlaştırmasından esinlenmektedir. Freidman'ın bu kavramlaştırılması, küresel sermayenin herhangi bir amaçla dünya ekonomisini kontrol ettiği uzamlara eklemlenen ve zaman zaman bu küresel yönetimde köprü vazifesi gören ve küresel piyasaların kurulduğu şehirleri tanımlamak için kullanılmaktadır (Friedman 1986). Bu hiyerarşi ise, şehirlerin tamamı ile ekonomik küreselleşmenin neresinde oldukları ile ilgili görünmektedir (Sassen 2001:79). Bir başka deyişle, dünya ya da küresel şehir arayışları için ortaya atılan şehirlerin hiyerarşisi, sadece nüfuslarından hareketle tüm büyük şehirleri içermemektedir.

Friedman'in önerisinin, küresel şehir'i dünya-ekonomisinin merkez ve yarı-merkez diye bilinen bölgelerinde tanımlamak ile sınırlı olduğundan, burada Sassen'in "fonksiyonel eşik" önerisinden hareket edilecektir. Sassene güre, öncelikle küresel şehir'i, şehir'e atfedilen işlevler ile açıklamak gerekmektedir. Daha sonra çalışmalarında Friedman'ın da benzeri bir işlevsel çerçeveye yönelerek, dünya şehirlerini küresel, çok uluslu, ulusal, ve daha küçük birimlerde işlevler ile betimleme eğilimi görülmektedir.

Sassen ve Friedman'a göre, küresel şehirler, Wallerstein'ın dünya-ekonomisinin organizasyonunda kontrol noktalarıdır (Friedman 1986; Sassen 1996: 31). Friedman'ın tartıştığı gibi bu küresel şehirlerin kontrol fonksiyonları, üretim merkezleri, uluslararası finans, küresel iletişim ve iş dünyası hizmetleri gibi küresel ekonominin yaşamsal fonksiyonlarını yerine getirmektedir (Friedman 2001:2535). Bu fonksiyon, sermayenin üretimi, finansal piyasaları, marketi ve tüketim kalıplarını kontrol edebilmesine izin verir (Keyder ve Oncu 1993:11). Son on yıldır, bu fonksiyonlara sahip şehirler, küreselleşme sürecinde daha fazla merkezi konuma gelmekte ve büyük firmaların uzmanlaşma eğilimleri ile daha fazla ön plana çıkmaktadır (Sassen 2002).

Öte yandan, Sassen'in Freidman'ın anahtar şehirleri kavramlaştırmasına denk düşen küresel şehir yaklaşımında, bu şehirler, küresel ekonominin işlerliğini sağlayan önemli lokasyonlar olarak öne çıkmaktadır. Özellikle finansal servislerin yoğun olarak bulunduğu küresel şehir'ler, bu servislerin ilgi alanları için de market niteliği taşımaktadırlar. Endüstrinin merkez üretim alanlarına kıyasla, bu şehirlerde imalattan uzaklaşıldı-

ğı ve teknolojik gelişmelerin ve finans sektörünün bu şehirlerde daha derinlemesine konumlandığı tartışılmaktadır (Sassen 1991). Keyder ve Öncü'ye gore son dönemlerde gelinen bu teknolojik farklılık, İstanbul gibi bir çok küresel şehire, bulunduğu bölgelerde daha aktif kontrol ve yönetim gücü sağlamaktadır. (Keyder ve Öncü 1993:33).

Finansal ve teknolojik alanda üretime ve tüketime yoğunlaşan küresel şehir içerisinde, bu sektörlerin ihtiyacına donuk olarak ulusal-üstü seviyede hizmet sektörlerinin de yoğunlaştığı görülmektedir (Keyder ve Öncü 1993:11). Sassen'in tartışmasında, küresel endüstriler arasında ortaya çıkan küresel hizmet alanları, küreselleşme açısından son derece önemli bir eşik durumundadır. Çok uluslu şirketlerin genel yönetim merkezleri, kendileri için yaşamsal olan başta muhasebe, finans, temizlik, güvenlik, iletişim, bilgi-işlem, yasal mevzuat, yönetim, pazarlama, danışmanlık, halkla ilişkiler, programlama, temel gıda, medya ve reklam gibi yüksek seviyede uzmanlık gerektiren alanlarda bir çok hizmeti küresel şehirlerde ortaya çıkan hizmet sektörlerinden satın almaktadır (Castells 1989; Sassen 2001:82). Küreselleşen şehir yapısı kaçınılmaz olarak bu tür hizmetler üzerinden kendisini var eden temel fonksiyonların gelişimine katkıda bulunmaktadır. Timberlake'e göre, bu hizmet sektörleri, endüstri gibi temel sektörlerin işlerliğini sağlayan finans sektörünün işlemesinde temel başlangıç noktası durumuna gelmiştir (Timberlake 1990:48). Çok-uluslu tekellerin kendilerine merkez olarak seçtikleri kentsel mekanlarda, aynı zamanda, pek çok servis sağlayıcısı da, küresel ekonominin yürütülmesinde merkezi bir öneme sahip olurlar, dolayısı ile de kentsel mekanlarda servislerin birinci elden yürütül-

mesini olanaklı kılarlar. Bu tür şehirler, üretim sistemlerinin kontrolü ve finansal yönetim için ideal mekânlar olarak yer edinmeye başlarlar (Sassen 2002). Edindikleri bu yer, bir çok küresel şehrin, bölgesel marketing merkezine oturarak, bu şehirlerin bölgesel bir hizmet ve kontrol merkezi olmasına da neden olmaktadır.

Bu bölgesel konum, diğer taraftan Sassen'in tartıştığı gibi, bazı şehirlerin, çok farklı hizmet alanlarında merkez konuma gelmesine, yani dünya şehirleri seviyesine gelmesine de neden olmaktadır. Dolayısı ile kentsel mekânların da kendi içerisinde birbirisinden farklı uzmanlaşma ile ayrışmaya başladığı ve çok spesifik konularda bir işbölümün kentsel mekanlarda oluşmaya başladığı görülmektedir. Bu, kentsel mekanlar arasında çok yoğun ve gelişkin ilişki sarmalları ortaya çıkarak, kentsel mekânların küresel ekonomi için kullanılması zarurileşmeye başlar. Sassen'e göre, küresel dünyada her şeyin elektronik uzama dökülememesinin en temel nedenlerinden birisi de budur: Küresel ekonomi ancak ve ancak bu ilişki sarmalanın içerisinde kaldığı sürece anlamlıdır (Sassen 1996:31). Castells'de benzeri bir yaklaşımı benimseyerek, küresel şehirlerin bilgi merkezi olarak gelişme içerisinde olduğunu ve en önemlisi, arz ile talebin karşılaşmalarına olanak tanıdığını ileri sürmektedir (Castells 2000:384). Castels'e göre bu bilgisel döngü, küresel sistemin konuşlanmasında temel alt yapılardan birisidir.

Castells, döngüsel ve çok yönlü ilişki sarmalından hareketle, ekonomik bir ağ varsayarak, sistemin her bacağı arasında karşılıklı ve çok yönlü ilişkilerin varlığını da gündeme getirmektedir. Bu modelde Castells, küresel şehir tanımlamasının *kavramsal* düzeyde değil bir *süreç* olarak ele alınması gerektiğini önerir. Bu *süreç*,

Castells'e göre, "gelişmiş hizmetleri, üretim merkezlerini, ve marketleri küresel bir ağ içerisinde ama her işlevin kendi sahip olduğu ağırlığı derecesinde ve farklı ölçülerde birbirisi ile ilintilendirir" (Castells 2000:380).

Bu küresel ağ tartışması, Sassen tarafından da sıklıkla kullanılmış, ama daha çok, küresel hizmetlerin analizinde bir platform olarak kuramlaştırılmıştır. Küresel kentsel mekanlarda verilen hizmetler, küresel şehirlerin kendisine atfedilen farklı üretim boyutlarının ve küresel önemin somutlaştığı ve küresel hiyerarşinin yansıdığı işlevlerden öte bir şey değildir. Dolayısı ile Sassen, küresel sistem içerisinde anahtar konumda olan şehirlerin var olduğunu ve bunun da şehrin üstlendiği hizmetlere bakarak anlayabileceğimizi ileri sürer. Bu küresel hizmetler, sınırsız bir şekilde küresel ekonominin emrinde hizmetler üretmek durumundadır ve bu hizmetleri üreten şehirler arasında da bir koordinasyon söz konusudur (Sassen 2001:83). Burada, daha geniş bir platformda bölgesel bir boyutta birbiri ile ilintili küresel şehir platformunun öne çıktığını görüyoruz. Bu platform, küresel şehrin ötesinde bir uzamı oluşturan ve birbirisi ile ilintili hizmetler verebilen ulusötesi ekonomilerin hızla işlediği farklı ulusal mekanların bir araya gelmesinden oluşan küresel bir bütünden ibaret bir coğrafyadır.

İstanbul'un Yeniden Artan Önemi: Ulusu Küresele Bağlayan Kapı

İstanbul, bu kapsamda ele alındığında, son on yıl içerisinde küresel önemi gittikçe artan Türkiye'nin küresel ekonomiye eklemlendiği ve küresel ekonominin de Türkiye'yi sarmalına aldığı bir giriş-çıkış kapısı olmuştur. Bu, iki farklı boyutta gerçekleşmektedir: Türki-

ye boyutu ve küresel aktörler boyutu. Türkiye açısından ele alındığında, İstanbul, ulusal ekonomilerin küresel ekonomik sisteme eklemlendiği bir liman niteliğindedir. Yerelde üretim yapan İstanbul dışındaki bir çok kuruluş, pazarlama sürecinde İstanbul'un küresel olanaklarını kullanarak uluslararası ticarete entegre olmaktadır. Dünya ekonomisi açısından ise, küresel sermayenin mekânlar arası hareketliliğine ev sahipliği yapmaktadır. Karar ve kontrol merkezlerinin, ve finans kapitalin ağırlıklı ve yoğun olarak İstanbul'da yerleşmesi, İstanbul'u küresel ağın önemli unsurlarından biri haline getirmiştir. Öte yandan, bu ev sahipliği ile küresel aktörlerin yerelde yapmayı istedikleri taşeron üretim de İstanbul üzerinden örgütlenmektedir. Her iki yönüyle, İstanbul, dünya şehirleri sisteminde yeni roller üstlenerek kentler arası ağsal örgütlenme boyutunun bir uzamı olmuştur (Hacisalihoglu 2000:144).

İstanbul'un bu konuma gelmesi, dünya ekonomisi içerisinde sadece anlık şanslar veya sadece özel çabalar ile açıklanamaz. Elbette bu sosyo-ekonomik fırsatların ve bireysel çabaların veya politikaların etkileri söz konusudur[2]. Fakat, bu özel çabaların yerel veya ulusal politikalar seklinde hayata aktarılmasının yanında, tarihsel ve bölgesel bağların, önceki imparatorluk ve sömürgeci ilişkilerin, ve coğrafi pozisyonun İstanbul'un önemini artırıcı etkilerinin olduğu ortadadır (Keyder ve Öncü 1993:13). Tüm şehirler icin bu etkenlerin ayni anda işbasında olmaları beklenemez elbette. Ancak ilk bakışta, İstanbul açısından tarihsel önemi ve coğrafi önemi en belirgin iki etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

2 1980 sonrası dönemde, İstanbul'un küresel bir şehir olması için yerel yönetimin çabaları için bakınız (Keyder 1999)

Tarihsel Önemi

Keyder, "stratejik kent olma" durumunu, uzun tarihi içerisinde İstanbul'un her daim emperyal bir başkent oluşu ile başlatmaktadır. İstanbul'un tarihi A.D 330'e, (the year of Constantine) kadar uzanmaktadır. Bu dönemlerden başlayarak, İstanbul, belirli dönemlerde iki büyük imparatorluğun emperyal başkenti olmuştur. Her iki donemde de İstanbul, emperyal başkent olarak bölge ekonomilerinde en stratejik coğrafyaya sahip kentlerden birisi konumundadır. Bu konumu ile, zanaatçıların, düşünürlerin, ve ekonomik hayatin içerisindeki tüccarların ilgi odağı olmayı basarmış çok etnisiteli kentsel bir mekân olmuştur. Kendisini kozmopolitan merkez yapan tarihsel konumu, 18. ve 19. yüzyıllarda İstanbul'un yeni dönemdeki Avrupa eksenli ticaret ağlarında da temel uğrak olma rolünde belirleyici olmuştur. Keyder ve Öncü'ye göre, 19. yüzyıl boyunca, İstanbul, Asya-Avrupa arasındaki transit ticaretin ve finansın merkezi konumuna gelmiş ve diğer bölgelerdeki ürünlerin ihracı için ikincil bir market olarak varlığını göstermiştir (Keyder ve Öncü 1993:33). Keyder ve Öncü, bu yüzyıldaki İstanbul'u, buharlı gemilerin demirlediği ve ticaretin odaklandığı en önemli bölgesel limanlardan birisi olarak görmektedirler (Keyder ve Öncü 1993:14). İstanbul, Osmanlı'dan günümüze, sahip olduğu tarihsel konum ve önemini yitirmemiştir. Bunun en büyük nedeni, İstanbul'un ticari geçişlerde sahip olduğu ve Karadeniz'in dünyaya açılmasından yaşamsal değer kabul edilen "boğaz olma" konumudur (Keyder 1999:3).

Fiziki Coğrafyası ve Konumu

Dolayısı ile bölgesel çekiciliği ve önemi sadece emperyal başkent olusu ile de sınırlı kalmamış, bulunduğu coğrafi konumu gereği bu önemini korumuştur. Coğrafi olarak İstanbul, doğu ile batı arasındaki ticari olsun olmasın tüm geçişlerin uğrak noktası olma avantajına sahip bir kent olmuştur. Dolayısı ile de İstanbul'un sahip olduğu kentsel ekonomi Keyder'e göre öncelikle tarihsel önemi ve imajı kadar, bu avantajlı coğrafyayı yansıtmaktadır.

İstanbul'un yol üstü "uğrak konumu" ile sadece ticaretin ortak kesişim alanı değil tüketim içinde geniş bir bölgeye hitap eden pazar konumunu gündeme getirmektedir. Coğrafi olarak geniş bölgeye hitap edebilmesi, Orta Doğu, Karadeniz Bölgesi, Balkanlar ve Orta Asya gibi bölgesel pazarlara dönük hizmet veren veya küresel ekonomiye eklemlenen şirketlerin merkezi olabilme potansiyeline sahip olmasını da gündeme getirmektedir.

Öte yandan Hacısalihoğlu'nun ileri sürdüğü gibi, soğuk savaş ve sonrası koşulların, İstanbul'un küresel kapitalizmin gelişmesi ve yayılması bağlamında önemini artırdığı da muhakkaktır (Hacisalihoglu 2000). Bu tartışmada, İstanbul, siyasal ve ekonomik panoraması değişen Avrasya'nın en önemli metropollerinden birisi haline geldiği ileri sürülmektedir. Bölgesel düzeydeki bu konumu sayesinde İstanbul, küresel ekonomik ilişkiler acısından ilgi odağı olmuştur.

Dolayısı ile küresel anlamda bölgesel bir harekete sahip olan kapital akışları için İstanbul, vazgeçilemez kentsel mekanların başında gelmektedir. Özellikle, git-

tikçe küreselleşen dünya ekonomisi bağlamında, 1980'li yıllardan bu yana, dünya ekonomisine entegre olmaya çalışan Türkiye için İstanbul, coğrafi konumu itibari ile gittikçe önem kazanmıştır. Bu kazandığı önem ile birlikte, İstanbul belirli alanlarda ve belirli bölgelerde belirgin bir genişlemeye maruz kalmıştır (Keyder ve Öncü 1993:7). Bunlardan ilki İstanbul coğrafyasında görülen fiziksel genişlemedir.

Fiziksel Büyüme

Küresel ekonomi ile birlikte ekonomik hayatin yoğunlaştığı İstanbul'da farklı amaçlar için farklı metropol merkezlerinin ortaya çıktığını, ve yerleşim özelliklerinin yeniden tanımlandığını, dolayısı ile de geçmişten daha farklı fiziksel bir genişlemenin yaşandığını görmekteyiz. Bu genişlemeyi üç ayrı aks üzerinde ele almak en detaylı açıklamayı sağlayacaktır. Bu "aks"lardan ilki sanayi ve imalat sektöründe görülen daralmalar ve küçük ölçekli imalat sektöründeki artışlarla ortaya çıkan genişlemedir. İkincisi ise finans sektörünün ortaya çıkışı ve yoğunluğunun artışı ile birlikte, İstanbul'un farklı eksenlerinde ortaya çıkan finansal ve hizmet alanlarında spekülatif bir genişlemenin ortaya çıkmasıdır. Son olarak üçüncüsü ise ilk iki gelişmeye paralel olarak ortaya çıkan yerleşim alanlarının gösterdiği farklılaşma ve farklı eksenlerde genişleme göstermesidir.

İmalat Alanındaki Farklılaşma: Endüstriyel Terselme

İstanbul'da kentsel merkezin ve fonksiyonel alanlarının değişim surecinin en bariz görüldüğü alan, sanayi

ve geniş ölçekli imalat sektörünün merkezden çevreye doğru yer değiştirmesidir. Bir başka deyişle, İstanbul sanayisinin desentralizasyon surecine girmesi ve buna bağlı olarak sanayi alanlarının yer değişimi özellikle 1980 sonrasında hızla artmıştır. Teknolojik gelişmelerin, iletişim ve ulaşım alanında yepyeni olanaklar ve kolaylıklar yaratması, üretimle yönetimi ayrıştırarak yeni yönelimleri ve yeni mekansal kullanımları gündeme getirmiştir (Hacisalihoglu 2000:166-167). Küçük üretim dışındaki sanayinin büyük ölçüde kent merkezi dışına yayıldığını, buna karşın kent merkezinin üretiminin karar ve kontrol işlevi ile hizmet sektörünün (özellikle finans sektörünün) egemenliğine geçtiğini görmekteyiz (Hacisalihoglu 2000).

Sanayi-İmalat ile hizmet işlevleri arasındaki ilişkinin farklılaşması, yönetim fonksiyonunu merkezde bırakırken, üretim fonksiyonunu çevreye kaydırmayı olanaklı kılmıştır. Özellikle, İstanbul'un doğusu ile batısının bu genişlemeden nasibini aldığını görmekteyiz[3]. Bu genişleme ile İstanbul'un sınırları da kapasite olarak zorlanmakta ve diğer illere dayanmaktadır. Doğuda Kocaeli ve İzmit batıda ise Tekirdağ, İstanbul merkezli sanayinin uydu bölgesi haline gelmiştir.

Finansal ve Hizmetsel Gelişmelerin Mekansal Baskıları

İkinci olarak, 1980'li yıllarla birlikte, İstanbul'un finans ve hizmet sektöründe yoğunlaşmasından dolayı fiziksel olarak kaçınılmaz olan genişlemesi veya bir

3 Bilindigi gibi Istanbul'un kuzey ve güney'i deniz ile çevrili oldugundan, bu yönde genişlemesi daha çok lüks yerleşim alanları için kullanılmıştır.

anlamda derinlemesine farklılaşması söz konusudur. Hacısalihoğlu'na göre, küreselleşmenin metropoller üzerindeki etkileri irdelenirken, aynı zamanda küreselleşmenin kentsel mekânlar üzerindeki etkileri ele alınmaktadır. Dolayısı ile kentsel işlevler açısından üst düzey hizmet sektörünün yoğunlaşması ve özellikle finans kurumlarının artışı İstanbul'un küresel şehir olması açısından önemli bir gelişme olarak ele alınmaktadır (Hacısalihoğlu 2000). Küreselleşen ekonomiye entegrasyon bağlamında, İstanbul son yıllarda, ulusal ekonomi için en büyük fidansal, bölgesel ekonomi için ise en büyük ticaret ve üretim üssü durumuna gelmiştir (Erkut et al. 2006:9). Uluslararası finans kuruluşlarının orta doğuya dönük merkezi durumuna gelen İstanbul, ister istemez fiziki olarak kapasitesini artırmaya yönelmiştir. Şehirde finansal merkezler belirmeye başlamış, ve yüksek katlı şubeler ya da merkezi ofislerin yapımı hızla artmıştır.

Turizm Ağırlıklı Yaşamsal Mekânlar

Bu finans ve ticaret merkezlerinin oluşumunu takiben, Boğaza bakan şehir merkezlerinde yeni deluxe otellerin hızla arttığını görmekteyiz. Bu otellerin hemen hemen yüksek ve lüks görüntüleriyle İstanbul'un yeni dönemdeki önemine işaret etmektedir. Keyder ve Öncü'nün çalışmalarına göre, 1980'in ilk çeyreğini takiben, İstanbul'da küresel entegrasyonun bir işareti olarak görülebilecek otel, banka merkezi veya ticaret merkezi olarak 20'den fazla yüksek ve ihtişamlı yapı yükselmiştir (Keyder ve Öncü 1993:28) Küresel ekonominin yeni oluşumları, beş yıldızlı otelleri, ulaşım kanallarını, turizm ajanslarını ve kişisel hizmetlerin verildiği alanları zorunlu kılarken, diğer yandan da farklı hayat standart-

ları arasındaki uçurumun açılması yoluyla eşitsizliği kutuplaştırmaktadır (Keyder ve Oncu 1993:33). Söz konusu sosyal ve ekonomik kutuplaşma, İstanbul'un yerleşim yerleri haritasına bakıldığında son derece somut olarak görülmektedir.

Yerleşim Alanları:
Gecekondular Villakondulara Karşı

İstanbul'un eklemlendiği hacimli ve hızlı küresel ilişkiler, İstanbul'un sadece is ve alış-veriş mekânlarını veya çalışma atmosferini değil, ayni zamanda oturma mekânlarını da etkilemektedir (Hacisalihoglu 2000:206). Fiziksel genişlemenin en son ayağı olan yerleşim yerlerinin farklılaşması, farklı yerleşim projeleri geliştirilerek, küresel ekonominin gerekli kıldığı yaşam standardının geliştirilmesinin önünün açılması ile belirgin kılınmıştır. Bu yeni yerleşkelerin, daha çok kalabalık yerleşkelerin dışında otoyola yakın yerlerde ve son derece güvenlikli olarak yapılması yeni dönem hayat standartlarında tüketim kalıplarının da önemini vurgulamaktadır (Keyder ve Öncü 1993:30). Keyder ve Öncü'ye güre, otoban kenarlarındaki bu yeni yerleşkeler, orta sınıfın kendilerini, kalabalık şehir mekanlarından hızla tasfiye edebilmelerinin alt yapısıdır (Keyder ve Oncu 1993:30)." Küresel ekonominin ihtiyacı olan yeni işgücü, küresel elitler[4] şehir merkezlerindeki ağır ve kalabalık trafik keşmekeşinin dışına kaçmaya başlamışlardır.

4 Elit kavramı, sınıf kavramında olduğu gibi ekonomik farklılıkları değil daha çok kültürel farklılıkları ön plana çıkarmaktadır. Sözlük anlamı itibarı ile bir toplumda saygınlık göstergesi olarak kullanılan elit kavramı, kültürel olarak zengin sınıf içerisindeki yatay ayırımları da tanımlayabildiğinden burada tercih edilmektedir.

Dolayısı ile, bu yeni elit sınıf, sahip olduğu hayat standardının bir derece daha üzerine çıkmayı hedefleyerek, her zaman lüks'e dönük bir yaşam biçimine yönelmektedir. Bu ihtiyaç, ticari anlamda bir üst sınıfa ait olduğu belli, toplum içerisinde zenginlik ve üst-kültür sembolü ve sosyal statü işareti olan yeni villa konutlarının yapımı yönünde İstanbul'un yerleşim mekânlarının sınırlarının genişlemesini de tetiklemiştir. Bu yerleşkelerin kamusal anlamda ulaşım imkanının olmaması ve halkın uğrak noktalarının dışında olması, küresel eklemlenme ile birlikte ortaya çıkan yaşam biçiminin ve standardının halihazırdaki İstanbul'u farklı yönde genişletmektedir. Bu açılım ile, kentin üst gelir grubu merkezden çevreye doğru yönelerek, yeni bir yaşam biçiminin oluşturulabildiği yeni mekânsal alanlara yönelmektedir. Merkezden uzak, izole, çevrenin doğal peyzajı içerisinde villa ya da lüks konut biçimiyle yoğunlaşan bir yasam biçimi için bu yeni mekânlar ilk adimdir. Bu, farklı bir yaşam tarzını temsil eden, yeni *mekânsal özü, kimliği ve biçimi* olan ve şehrin diğer alanlarından izole olmuş "prestij alanlarıdır".

Öte yandan, İstanbul'da farklı boyut ve nitelikler taşıyan "yerleşim yapısı" üzerinde kutuplaşmış *öteki* mekansal farklılaşma da son yıllarda daha fazla belirginleşmiştir. Bu kutuplaşma, son yıllarda artan göç akışları ile paralel oluşan mekansal anlamda kentin gelenekselleşen yasadışılığının yeni bir formatı olarak ortaya çıkmıştır: geleneksel olanla, kullanım amacı biçimi, ortaya çıkış şekli ve kendine has işleyiş mekanizması ile farklılaşan ve yasadışılık temelinde yükselen sosyo-ekonomik anlamda "çöküntü alanlarıdır" (Hacısalihoğlu 2000:214). Bu kutuplaşmış alanlar, küresel ekonominin

ihtiyaç duyduğu iki farklı işgücünü temsil etmekte, ve iki farklı işgücünün İstanbul'a göçünü tetiklemektedir. Bu göç dalgası, nüfus coğrafyasının genişlemesi anlamına gelmektedir.

İşgücünün Farklılaşması ve Nüfus Artışı

İç Göçler

İstanbul'un küresele eklemlenmesi ile başlayan süreç, kısa sürede İstanbul'un en büyük göç merkezi haline gelmesine neden olmuştur. İstanbul'un vaad ettigi, ekonomik faydalar, bölgenin kırsalda veya daha küçük şehirlerde gizli işsiz ya da işsiz olan nüfusun ilgi merkezi haline gelmesine neden olmuştur. Bu hızlı nüfus artısı ile birlikte, şehir merkezi alanları, hızlı bir şekilde gecekondulaşarak dolmuş, İstanbul'un doğal gelişimi için söz konusu olan alanlar, gecekondulaşma sürecinde gelen göçmenlerin işgal ettikleri alanlar olmuştur (Keyder 1999:146). İstanbul'u besleyen nüfus akışı, çevre kentsel mekanlarda yerleşen Anadolu göçmenlerinin gösterdiği yüksek doğurganlık oranları ile beslenirken, etnik mahalleleşme ile birlikte artan iç göçlerin sayesinde de 2005'li yıllarda 15 milyonun üzerinde bir nüfus ortaya çıkmıştır (TUIK 2006). 1980-1985 yıllarında İstanbul'un almış olduğu iç göçün net hızı % 60.5 iken bu hız 1985 sonrası donem için % 107.6 yükselmiştir (TUIK 2006). 1980'li yıllarda toplam nüfus içerisindeki payı 10.6'dan 1990'da 12.9 a çıkmıştır. Bu rakamlar, İstanbul merkezli olan sanayi ve orta büyüklükteki imalat merkezlerinin, Çorlu gibi İstanbul çevresine yayılmasına rağmen yüksek çıkmaktadır. Belirli büyüklükteki imalat sektörünün Çorlu'ya kaydırılması 1995 sonrası İstanbul'un uydusu konumuna gelen bölgelerde de (İstanbul'a yakın

Tekirdağ ilçeleri) göç miktarının % 96.8 gibi bir oranda radikal bir şekilde artmasına neden olmuştur. Özellikle bu göçlerin %19'unun kırsal yerleşim yerlerinden olurken % 58'nin diğer şehirlerden İstanbul'a olması, dünya ekonomisi ile entegre olan bir bölgenin göç açısından ne kadar çekici olduğunu göstermektedir (TUIK 2006). İstanbul'da, 1980'li yıllarda ekonomik olarak aktif nüfusun çalışabilen aktif nüfusa oranı 8.4 iken, 1990'li yıllarda bu oran, % 11'a (2.5 milyon) yükselmiştir (Sönmez 1995:15). Ülke nüfusunun ekonomik olarak faal kısmının yarıdan fazlasının tarımda istihdam edildiği düşünülerek hesaplamalardan çıkarıldığında, ülke genelinde imalat sektöründeki gerilemeye rağmen, İstanbul'daki aktif nüfusun hızla arttığı görülmektedir. Kirişçi'ye göre İstanbul özellikle son bir kaç 10 yılda kontrolsüz iç göçlerin temel varış noktası haline gelmiştir (Kirisci 2003). Erder ise çoğunlukla Anadolu'dan olan bu iç göçlerin, "İstanbul'un nüfus yapısını nitel olarak farklılaştırdığını iddia etmektedir (Erder 1999:161)."

Dış Göçler

Bu iç göçlere ek olarak, küreselleşen İstanbul'un yarattığı ekonomik döngü, dışarıdan gelen göçlerin artmasını da tetiklemiştir. Yurtdışından Türkiye'ye gelen toplam göçten İstanbul'un aldığı pay ise % 24'e yakındır (TUIK 2006). Son yıllarda İstanbul'a gelen göçmenlerin, tam olarak ne amaçla geldiklerini açıklayabilen detaylı bir çalışma ve veri seti bulunmamaktadır. Özellikle gelen göçmenlere uygulanan anketlerin de yetersiz olduğu görülmektedir. TUIK'ın gümrük girişlerinde doldurduğu anketlere göre, yurtdışından girenlerin giriş nedenleri, çalışma başvurusunda bulunanlar hariç, hemen

hemen tamamında turistik aktivitelere dönük olarak ortaya konulmaktadır. Özellikle, kaçak olarak çalışan göçmenlerin hiç birisinin (Ev-içi Hizmet Sektörü, Bavul ticareti, seks sektörü vb.) kağıt üzerinde gösterilen amaçlarının, yapmayı istedikleri işler ile alakalı olmadığı görülmektedir. Dolayısı ile amacı ya da resmi beyanı dışında İstanbul'da çalışmak amaçlı gelen göçmenlerin ne kadar süreli çalışma amacı ile ve hangi sektörler için geldiklerini bilemiyoruz. Yasal anlamda başvuru yapan göçmenlerin verileri ise, Hazine Müsteşarlığından elde edilebiliyor.

2004 yılına kadar çalışma izni başvuru makamı olarak çalışan Hazine Müsteşarlığındaki verilere bakarak[5], çalışma izni başvurularının illere göre dağılımı, yapacakları işlerin niteliği ve başvuru yapanların geldiği ülkeleri tespit edilebilmektedir. Bu istatistikler, daha çok küresel düzeyde gerekli olan düzenleme ve yönetim, bilgisayar ve teknik işler, satış, ve finans gibi alanlarda belirlenmiş fonksiyonları yerine getirmek için gelenlere ait çalışma ili, sektörel bilgileri ve göçmenlerin geliş ülkelerini belirtmesi açısından önemlidir. Hazine Müsteşarlığının verilerini çalışma ili açısından incelediğimizde, Türkiye düzeyinde yapılan başvuruların hemen hemen % 60'dan % 90'a kadar değişen bir oranının İstanbul'da çalışmak istediğini görüyoruz.

Öte yandan ayni verilere göre, İstanbul'da çalışmak amaçlı başvuru yapan göçmenlerin ülkelere göre dağılımı da aşağıda Tablo 1'de verilmektedir. Burada ilk sıra-

5 Başvuru makamları konusunda çok karışık bir sistem uygulanmaktadır. Hazine sadece özel sektörde çalışmak isteyen yabancıların başvuru makamı olarak başvurularını kabul etmektedir. Örneğin, üniversitelerde çalışmak isteyen yabancıların başvuru makamı YÖK, hükümette çalışmak isteyenlerin makamı, içişleri makamları olarak karşımıza çıkmaktadır.

da % 9 gibi bir oranla Iraklı göçmenlerin başvurularını görmekteyiz. % 6 lık oranla Azerbaycan ve Almanya, % 5 ile İran, İngiltere, ve Fransa, % 4 ile Rus Federasyonu, Çin, ve A.B.D gelmektedir. %3 lük dilimde ise Moldova, İtalya, Ukrayna, Bulgaristan ve Romanya'dan başvurular görülmektedir.

Tablo 1: İstanbul'da Çalışmak İsteyen Yabancıların Orijinlerine ve Genel Toplam İçerisindeki Yüzdeleri

Orijin	Toplamda	Orijinde
Irak	8.78	61.63
Azerbaycan	6.2	68.49
Almanya	6.18	54.01
İran	5.67	75.04
İngiltere	4.57	61.56
Fransa	4.53	70.79
Rusya Fed.	4.24	62.46
Çin	3.77	76.85
A.B.D	3.5	60
Moldova	2.79	83.24
İtalya	2.77	66.76
Bulgaristan	2.76	65.1
Ukrayna	2.62	70.29
Romanya	2.55	80.53
Japonya	2.36	69.64
Suriye	1.72	70.65
Yunanistan	1.62	65.37
Hindistan	1.55	76.65
Kore	1.18	67.94
Gürcistan	1.02	62.69
Hollanda	1.01	47.44
Toplam		67.57

Tablo 2'de ise İstanbul'da çalışmak isteyen yabancıların hangi alanlarda çalışmak amaçlı izin aldıkları gösterilmektedir. Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığına yapılan 24.500 başvurunun, % 47 gibi bir oranı daha çok idari ve yönetim pozisyonları için yapılmıştır. Bu idari ve yönetim pozisyonları, daha çok, işletme müdürlükleri, yabancı sermayenin Türkiye'deki temsilcilikleri, ve kontrol ve denetim birimleri olarak ayrıştırılabilmektedir. Küresel ekonomiye entegre olan İstanbul'un konumu gereği, ikinci en önemli alan ise satış ve pazarlama alanıdır. Bu alanda resmi olarak çalışma iznine başvuranların sayısı toplam içerisinde %15 gibi yüksek bir rakamda seyretmektedir. Satış ve pazarlama alanında yapılan başvuruların daha çok, yurtdışı satış temsilcisi gibi veya dış-alım sorumlusu gibi alt başlıklarda yoğunlaştığı görülmektedir. Yurtdışı satışların bölgesel olduğu tahmin edilebilecekken, eldeki veriler bu konuda detaylı bir analiz olanağı tanımamaktadır.

Tablo 2: Çalışma Alanlarına Göre İstanbul'a Gelen Yabancıların Yüzdeleri

Meslekler	Yüzde
İdari ve Yönetimsel	47.15
Satış ve Pazarlama	15.49
Teknik	7.23
Bilgisayar	6.51
İş Adamı	3.88
Finans	1.59

Küresel ekonomi ile ilintili diğer önemli meslek grupları ise Teknik, Bilgi-İşlem ve Bilgisayar ile ilintili mesleklerdir, her biri %7 ile temsil edilmektedir. Tek-

noloji ile ilgili grubun içeriği daha çok danışmanlık ve teknoloji adaptasyonunda uzmanlık olarak karşımıza çıkarken, bilgi-işlem ve bilgisayar grubunda ise özel olarak işe dönük programlama ve finansal dünyada elektronik ağ ve iletişim işleri olarak göze batmaktadır. Diğer yandan, iş dünyası içerisinde yatırımcı olarak çalışma ve ikamet iznine başvuranların oranı % 4 civarında seyretmektedir. Finans sektöründe uzman olarak çalışmak isteyenlerin oranı %2 civarındadır. Fakat bu oranların düşük olmasının en önemli nedenlerinden birisi, finans sektörü başlığında yöneticilerin yer almamasıdır. Yapılan başvurularda yapılacak işler gruplandırılırken, finans sektöründe yönetici sıfatı ile gelenler, idari ve yönetimsel meslekler grubuna dahil edilmiştir. Finans grubunda gösterilenlerin genellikle, yönetici düzeyinde olmayan, bankacılık, sermaye, yatırım ve borsa uzmanlarından oluştuğu göze çarpmaktadır.

Çalışılmak istenen alana uygun olarak çalışma izinlerine başvuran uluslararası işgücünün eğitim seviyesinin yüksek olması beklentisi, bizim verilerimizle de desteklenmektedir. Tablo 3'de görüleceği gibi, İstanbul'da çalışmak amaçlı başvuru yapanların %87'sinin, en az üniversite mezunu oldukları tespit edilmiştir. % 12 gibi bir oranla ise lise mezunu işgücünün ikinci sırada olduğunu görmekteyiz. Veriler üzerinden olmamakla birlikte, bir başka saha çalışmasında[6], bu lise mezunu yabancıların daha çok tercümanlık alanlarında ve Turizm alanlarında olduğu tespit edilmektedir.

6 Doktora tezimin saha çalışmasında elde etiğim bulgulara göre, söz konusu alanlarda faaliyet göstermenin en önemli şartı, anadili olarak Rusça'ya sahip olmaktır.

Tablo 3: Eğitim Seviyelerine Göre İstanbul'a Gelen Yabancıların Yüzdeleri						
			Eğitim			
	İlkokul	Ortaokul	Lise	Akademi	Enstitü	Üniversite
İstanbul içi	0.21	0.76	11.50	0.04	0.88	86.60

İstanbul'a uluslararası göçün sadece çalışma iznine başvuran kayıtlı işgücü akışı içerisinde açıklanabileceğini düşünmüyoruz elbette. Son yıllarda gittikçe artan transit göçün varlığı, ülkeye turistik amaçlı gelenler arasında oldukça fazla bir yer tutmaktadır. Özellikle, AB'ye üye ülkelere nihai olarak geçmeye çalışan bu göçmenlerin büyük bölümünün yasal olarak turistik vize altında yurda giriş yaptıklarını ve hemen hemen tamamının ise İstanbul'a yöneldiğini biliyoruz (İçduygu 1996; İçduygu 2000; Ministry of Interior 2002). Özellikle, eski Rusya devletleri ile yapılan bavul ticaretine ve turizm sektörüne endeksli akışların ciddi boyutlara ulaştığını da biliyoruz[7]. Öte yandan kısa sureli ve yine turistik gezi kategorisinde tutulan, ev içi hizmet sektöründe çalışma amaçlı gelen akışlar da gözden kaçırılmamalıdır.

Sonuç

Küresel ekonomi olarak ele aldığımız enfrastraktüre bağlanmanın ve küresel ağın bir parçası olmanın İstanbul açısından bir çok maliyeti söz konusu olmuş-

7 Bu akışların her zaman yasaşdışı olduğunu iddia edemiyoruz elbette. Yasadışı konuma gelmeden, Tirkiye'den çıkış yapanların sayısı oldukça fazladır. Ama bu akışlar yapısal olarak belli sayıda bir süreklilik göstermektedir.

tur. Eklemlenme ile birlikte, coğrafi anlamda çok hızlı dönüşüme sahne olan İstanbul, bu genişlemeye paralel olarak nüfus anlamında da farklılaşma yaşamıştır. Küreselleşmenin dolaysız etkilerinden birisi olan sosyal ve ekonomik kutuplaşma, bu göç akışlarında, küresel elitleri ve karşıt grup olan servis elemanlarını sahneye çıkarmıştır.

Kutuplaşma, bu iki grup arasında ekonomik temelli ortaya çıkarken, üst gruplar arasında da kültürel olarak gelişmektedir. Bir başka deyişle, ekonomik anlamda eşitler arasında, kültürel olarak "yüzü küresele dönük" olan elit gruplar ile "yüzü Anadolu'ya dönük" zenginler arasındaki farklılaşmanın derecesi artmaktadır. Küreselleşme ile birlikte, ülke nüfusunun % 19'unu teşkil eden bir şehrin, toplumsal, kültürel ve ekonomik olarak farklılaştığını ve bu farklılıkların da kontrolsüz bir şekilde hızla derinleştiğini görüyoruz. Küresel şehir kavramlaştırmasında kullanılan kontrol ve yönetim fonksiyonlarına ve ekonomik yeniden yapılanmaya ek olarak, sosyal ve kültürel olarak ayrışmanın varlığını da, sosyal politikaların oluşturulmasında göz önüne almak gerekmektedir.

Kaynakça:

Arrighi, Giovanni. (1994) **The Long Twentieth Century: Money, Power, And The Origins Of Our Times**. London; New York: Verso.

Berberoglu, Berch. (2005) *"Globalization And Change: The Transformation Of Global Capitalism."* Pp. x, 166. Lanham, Md.: Lexington Books.

Castells, Manuel. (1989) **The İnformational City: İnformation Technology, Economic Restructuring, And The Urban-Regional Process**. Oxford, UK: Basil Blackwell.

Castells, Manuel.(1996) **The Rise of the Network Society**. Oxford: Blackwell Publishers.

Castells, Manuel.(2000) **The Rise Of The Network Society**. Oxford; Malden, MA: Blackwell.

Erder, Sema. (1999) *"Where Do You Hail From?"* Pp. 161-173 in **Istanbul Between the Global and the Local**, edited by C. Keyder. New York: Rowman and Littlefield.

Erkut, Gülden, Mete Başar BAYPINAR and Ceren ÖZGEN. (2006) *"Istanbul as Part of an Emerging EU Global Connection Zone – Prospects for Strategic Metropolitan Planning."* in **International Conference on Shaping EU Regional Policy: Economic, Social and Political Pressures**. Leuven, Belgium: Institute for International and European Policy and Katholieke Universiteit Leuven.

Freidman, J. (1986) *"The World City Hypothesis."* **Development and Change** 17:69-83.

Freidmen, Kasaba K. (1992) *"New York City:the Underside of the World's Capital."* in **Creating and Transforming Households: The Constraints of the World Economy,** edited by S. J. a. W. I. Paris: Cambridge University Press.

Freidmen, (2001) *"World Cities Revisited: A Comment."* **Urban Studies** 38.

Giddens, Anthony. (2001) **The Global Third Way Debate**. Cambridge, UK

Malden, MA: **Polity Press;** Blackwell Publishers.

Hacisalihoglu, Yasar. (2000) **Küreselleşme: Mekansal Etkileri ve İstanbul**. İstanbul: Akademik Düzey Yayınları.

Harvey, David. (1990) **The Condition of Postmodernity**. Oxford: Blackwell.

Held, David, Anthony McGrew, David Goldblatt and Jonathan Perraton. 1999. **Global Transformations: Politics, Economics and Culture**. Stanford: Stanford University Press.

Hopkins, K. Terence and Immanuel Wallerstein. (1987) *"Capitalism and the Incorporation of New Zones into the World-Economy." Review* 10:763-779.

İçduygu, Ahmet. (1996) *"Transit Migrants and Turkey."* **Review of Social, Economic and Administrative Studies** 10:127-142.

—. 2000. *"The Politics of International Migratory Regimes: Transit Migration Flows in Turkey."* **International Social Science Journal** 52:357-367.

Keyder, C. aglar and Ayse Oncu. (1993) **Istanbul and the Concept of World Cities**. Istanbul: Friedrich Ebert Vakfi.

Keyder, Caglar. (1999) *"The Housing Market from Informal to Global."* Pp. 143-161 in **Istanbul:Between the Global and the Local**, edited by C. Keyder. Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, INC.

Keyder, Caglar (1999) *"Istanbul:Between the Global and the Local."* MaryLand: Rowman & Littlefield Publishers. INC.

Keyder, Caglar (1999) *"The Setting."* in **Istanbul:Between the Global and the Local**, edited by C. Keyder. Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, INC.

Keyder, Cağlar and Ayşe Öncü. (1994) *"Globalization of a Third World Metropolis."* **Istanbul in the 1980s."** *Review* 17:383-421.

Kirisci, K. (2003) *"Turkey: A Transformation from Emigration to Immigration."* **Migration Policy Institute.**

Marcuse, Peter and Ronald van Kempen. (2000). *"Globalizing Cities: A New Spatial Order?"* London: Blackwell.

Ministry of Interior, Foreigners-Security Department. (2002). **"Kapılarımız Yoluyla Giriş ve Çıkış Yapan Yabancı Uyruklular."** Pp. 2. Ankara: Interier Ministery, Foreigners-Security Department.

Parreñas, Rhacel Salazar. (2001). **Servants of globalization: women, migration and domestic work**. Stanford, Calif.: Stanford University Press.

Petras, James and Henry Veltmeyer. (2005). *"Globalization Unmasked: The Dynamics and Contradictions of Global Capitalism."* Pp. x, 166 in **Globalization and Change: The Transformation of Global Capitalism**, edited by B. Berberoglu. Lanham, Md.: Lexington Books.

Sassen, Saskia. (1991) **The global city: New York, London, Tokyo**. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Sassen, Saskia. (1996) *"Rebuilding the Global City: Economy, Ethnicity, and Space."* in **RePresentin the City: Ethnicity, Capital, and Culture in the 21st Century Metropolis,** edited by A. King. New York: New York University Press.

Sassen, Saskia (1996) **Loosing Control? Sovereignty in an Age of Globalization.** New York: Columbia University Press.

Sassen, Saskia. (2001) *"Global Cities and Global City-Regions: A Comparison."* Pp. 78-96 in **Global City-Regions: Trends, Theory, Policy,** edited by A. J. Scott. Cambridge, UK New York: Oxford University Press.

Sassen, Saskia (2002) **Global networks, linked cities**. New York: Routledge.

Sassen, Saskia (2002) *"Locating Cities on Global Circuits."* Pp. 1-36 in **Global Networks, Linked Cities,** edited by S. Sassen. New York: Routledge.

Sönmez, M. (1995) *"Küreselleşmenin İstanbul'a Etkileri."* **Istanbul Dergisi** 15.

Taylor, P.J. and G. Catalano. (2001). *"World City Neywork Formation in Space of Flows."* vol. 2002: **Globalization and World City Network.**

Timberlake, Michael. (1990) *"World-System Theory and the Study of Comparative Urbanization."* Pp. 37-65 in **The Capitalist City,** edited by J. R. Feagin and M. P. Smith. Oxford: Basil Blackwell.

TUIK. (2006) *"İl, Nüfus Grubu Ve Cinsiyete Göre Nüfus* 2000 Genel Nüfus Sayımı." Ankara: TUIK.

TUIK. (2006) *"İllerin Yerleşim Yerlerine Göre Yurtdışından Aldıkları İstatistik."* Ankara: TUIK.

4. KÜRESELLEŞME, ÇALIŞMA HAYATI VE İŞGÜCÜ SEKTÖRÜ

4

YAPISAL UYUM PROGRAMLARI VE ENFORMAL SEKTÖR

Sebiha Kablay-Assiye Aka

Giriş

1970 ekonomik krizi sonrası dünyada krizden çıkmak için reçeteler aranmaya başlanmış ve farklı çözüm yolları ortaya atılmıştır. Belki de bu çözüm yollarından en önemlisi neoliberal düşünce tarafından üretilmiştir. Bu dönemde 1970'lerin ithal ikameci büyüme modeli yerini ihracata dayalı büyüme modeli almıştır. Özellikle uluslar arası bazı kuruluşlar (IMF, DB), az gelişmiş ülkelere kurtuluş çaresi olarak yapısal uyum programlarını dikte ettirmişler ve programların uygulanmasında başat rolü üstlenmişlerdir.

Yapısal uyum programları ihracata dayalı büyümeyi hedef aldığından dolayı uluslar arası rekabet önemli hale gelmiş, ve bu rekabetle baş edebilmek için de maliyetler azaltılmak zorunda kalınmıştır. Bu durum yapısal uyum programlarının uygulandığı az gelişmiş

ülkelerde enformel sektörün gelişmesine de katkıda bulunmuştur.

Bu çalışmada, yapısal uyum programları ile enformel sektörün gelişmesi arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu çerçevede öncelikle yapısal uyum programları ile enformel sektör irdelenmiş ve sonra da aralarındaki yapısal ilişki ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Yapısal Uyum Programları

1970 Krizi Ve Sonrası Dünyada Durum

İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaygınlaşan kalkınma paradigmasının en temel unsurları Şenses tarafından;

sanayileşme,
hızlı sermaye birikimi,
eksik istihdamın büyüme için harekete geçirilmesi,
Planlama ve iktisaden faal devlet olarak belirlenmektedir.

Bunlara dış yardımlar da katılabilir. Çünkü dış yardım bir çok gelişmekte olan ülkede yurtiçi sermaye birikimine, sanayileşme sürecine ve dolayısıyla istihdama önemli katkıları olması beklenen bir unsur olarak ön plana çıkmıştır. Bu sebeple de dış yardım pek çok ülkenin planlama sürecinde önemli bir konuma ulaşmış ve plan hedeflerinin gerçekleştirilebilmesinde önemli olmuştur (Şenses, 1998:29).

İkinci Dünya Savaşı sonrası gelişmekte olan ülkelerde ve Türkiye'de her şey "ulusal kalkınma" hedeflerine endekslenmiştir. Ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi ile kültürel, kurumsal ve siyasal Batılılaşmanın

da gerçekleşeceğine inanılmaktadır. Ancak gelişmekte olan ülkelerde beklenen kalkınma gerçekleşmemiştir. 1980'lerde artık 1970'lerde yaşanan krizin de etkisi ile "kalkınma" kavramının yerini "demokratikleşme" almıştır. Bunun sağlanması için üç anahtar süreç olduğu vurgulanmıştır. Bunlar; "küreselleşme, özelleştirme ve yerelleştirme"dir (Güler, 1996:7).

Bu süreçte 1970 ekonomik krizinin büyük önemi vardır. 1970'li yıllarda gelişmiş ülkelerde kâr oranları düşmüş, sabit sermaye yatırımlarında azalma baş göstermiş, tüm sanayi dallarında üretken kapasite kullanımı daralmış, işsizlik ve enflasyon oranları artma eğilimine girmiş ve buna bağlı olarak ekonomik sistemdeki daralma ile gelişmiş ülkelerde kredi talebi azalmıştır. Ulusaşırı ticaret bankalarının elinde kalan sermaye gelişmiş ülkelere gitmeyince, gelişmekte olan ülkelere aktarılması zorunluluk olmuştur. Bu dönemde gelişmekte olan ülkeler bu kaynağın gönüllü alıcısı olmuşlardır. Dünya ticaretinde büyüme oranı gerilemiş, gelişmiş ülkeler ticareti ve yatırımları kendi aralarında yapar olmuşlardır. Bu gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere yatırım akımını azaltmıştır. Sonuçta gelişmekte olan ülkelerin dünya ticaretindeki payı azalmıştır. Dünya ticaretinde paylarının azalması ile bu ülkeler hem borçlarını ödeyememişler, hem de ithalata bağımlı ekonomik yapıları nedeniyle ihtiyaç duydukları sermayeyi karşılayabilmek için borçlanmaya devam etmişlerdir. Bu ülkelerin ödemeler dengesini alt üst eden borç krizi IMF(Uluslar arası Para Fonu) ve DB (Dünya Bankası) gibi kuruluşlar tarafından ödemeleri güvence altına alan uyarlama politikaları ile aşılmaya çalışılmıştır (Güler, 1996: 44-45).

1970'lerde yaşanan bu krizi aşmada kullanılan başlıca yaklaşım neoliberalizm olmuştur. Krizden çıkmada piyasa ekonomisinin en etkin mekanizma olduğu savunulmuştur. 1970'lere kadar kapitalizmin kurtarıcısı olan sosyal devlet bu düşüncede en büyük darbeyi almıştır. Neoliberalizmin yükselişi, çeşitli ülkelerde bu düşünceye sahip siyasilerin iktidara gelmesi ile hız kazanmış, etkisi sadece bu ülkelerde değil diğer ülkelerde de görülmüştür. 1980 sonrası artık neredeyse dünyanın büyük çoğunluğunda kabul gören politika haline gelmiş, bunda küreselleşmenin etkisi de büyük olmuştur. Bu politikaların izlenmesinde çeşitli uluslararası kuruluşlar rol oynamış, denetimi üstlenmişler, özellikle gelişmekte olan ülkelere model ihraç edilmiştir.

Neoliberal düşüncede başlıca hedef sosyal devlettir. Devletin özellikle ekonomik hayattan çekilmesi, kamu harcamalarının kısılması, kısacası devletin küçültülmesi ve deregülasyon gereklidir. İşgücü piyasaları bozularak, ucuz emek elde etmek amaçlanmıştır. Bu ise enformel sektörün gelişmesine, esnek istihdam politikaları ile işçilerin toplu pazarlık sistemi dışında kalmasına sebep olmuştur. Küreselleşme olgusu da artan rekabet ortamında en çok emek kesimini vurmuştur. 1970'lerde batılı ülkeler teknolojilerini yenileme yoluna gitmişlerdir. Kitlesel üretime dayanan fordist üretim yerini esnek üretim modeline bırakmıştır. Üretim uluslararasılaştırılmış, ticaret serbestleştirilmiş ve finansal sermayede liberalizasyona gidilmiş, ulusötesi şirketler çoğalmış, dünya pazarı tek pazara dönüşmüştür. Bu şirketler de eski işçilerini işten çıkartarak emeğin ucuz, sendikaların güçsüz, verimliliğin ise yüksek olduğu ülkelere yönelmişlerdir. 1970'li yıllarda neoliberalizmin uygulama-

ya konulmasıyla birlikte yapısal uyum programları da gündeme gelmiştir (Ecevit, 1998, 31-32).

Yapısal Uyum Programlarının Tarihçesi

Uluslararası borç krizi ve bunu izleyen yıllarda gelişmekte olan ülkelerin IMF ve DB tarafından geliştirilen istikrar ve yapısal uyum politikalarına zorlanmaları 1980 ve 1990'lı yıllarda Üçüncü Dünyayı şekillendiren önemli bir olgudur.

Uluslararası borç krizi 1982 yılında Meksika'nın moratoryum ilanı ile patlak vermiş ve 1985 yılında başka ağır borçlu ülkelerin de aynı türde ödemeler dengesi sorunu ile karşı karşıya olduğunun anlaşılması ile olay uluslararası bir boyut kazanmıştır.

İstikrar ve yapısal uyum politikaları ilk kez 1980'de Türkiye'de uygulamaya konulmuş, 1990'larda da önemini korumuştur. İstikrar; uzun bir geçmişe sahipken yapısal uyumun geçmişi DB tarafından ana ilkelerinin ortaya konduğu 1979'a kadar gitmektedir. Bu programlar IMF ve DB tarafından verilen krediler desteği ile uygulanmaktadır. Dünya Bankası'na göre; yapısal uyum kredileri bir çok gelişmekte olan ülkede cari işlemler açıklarının büyüyerek bu ülkelerde ekonomik programların uygulanmasını ve döviz kazandırıcı faaliyetlerini tehlikeye sokmaması için, nispeten kısa vadeli mevcut finansmanı, uzun vadeli finansmanla desteklemeye yönelik bir tepkidir. Gelecekte arzulanan büyüme hızına ulaşmak için, gelişmekte olan ülkeler mevcut sermayelerini daha etkin kullanmak, yurtiçi tasarrufları, enerji ve gıda maddeleri üretimini arttırmak, enerjiyi tutumlu kullanmak ve ihraç mallarını çeşitlendirmek zorunda-

dır. Bu ise, geçmişten farklı bir yatırım kalıbı gerektirmekte yapısal uyum kredileri de bu amacı gerçekleştirmeye yönelik verilmektedir (Ongun, 1999: 278).

Yapısal uyum politikaları uygulanmaya başlandıktan sonra tüm dünyada özellikle gelişmekte olan ülkelerde etkisini hissettirmiş ve bu politikalar sonucu yapılması gerekenler bu ülkelere bir zorunluluk olarak dikte edilmiştir. Programları gerçekleştirmek için yapısal uyum kredileri verilmiştir.

Yapısal Uyum Programlarının Getirdikleri

DB' nın geleneksel proje ve sektör kredilerinden belirgin biçimde farklı olan yapısal uyum kredileri ile bu politikaların gerçekleştirilmesine çalışılmıştır. Yapısal uyum kredileri için uygulamaya konulan ülkelerde aşağıdaki önlemlerin alınması gerekmektedir;

Üretimin yüksek enerji fiyatlarına intibak ettirilmesi,
İstihdam üzerinde etkisi olan emek yoğun yatırımlara önem verilmesi,
Geleneksel olmayan ihraç malları üretimine yönelik yatırımları teşvik ederek, birkaç temel maddenin ihracatına bağımlı, ekonominin çeşitlendirilmesi,
Yerli sanayiinin aşırı korunmasından ya da değişen maliyet yapıları veya sınırlı ihracat olanaklarından zarar görmüş ekonomilerde ihracatın rekabet gücünün yükseltilmesi,
Kamu yatırım planları ile mevcut kamusal varlıkların korunması ve işletilmesi için gerekli harcamalar arasında dengenin yeniden değerlendirilmesi,
Fiyatlara ve mali önlemlere ilişkin politikaların ye-

niden değerlendirilmesi ve yurtiçi kaynakların etkin kullanımı,
Üretim ve pazarlama sisteminin etkinliğini arttırmaya yönelik kurumsal değişmeler gerçekleştirilmelidir (Ongun, 1999: 288).
Tüm bu önlemlerle ve politikaların uygulanması ile programların temel özellikleri ortaya çıkmıştır. Bu özellikleri şu şekilde sıralayabiliriz;
İhracata dayalı büyüme,
Ülke içi pazarların dünya pazarları ile bütünleşmesini sağlayıcı düzenlemeler,
Kamu harcamalarının kısılması,
Devletin kamu alanından çekilerek küçültülmesi,
Özelleştirme,
Piyasaların etkin işlemesini önleyen sınırlamaların kaldırılması- deregülasyon- kuralsızlaşma,
Ülke içi talebin kısılması,
Emek maliyetinin düşürülerek rekabet gücünün arttırılması, emeğin örgütlenme gücünün azaltılması (Ecevit, 1998:33) şeklindedir.

Yapısal Uyum Programlarının Sonuçları

Yapısal uyum programlarını uygulayan ülkelerde yapılan araştırmalar bu ülkelerde beklenen büyümenin gerçekleşmediğini göstermiştir. Bu ülkelerde büyük anlamlar yüklenerek uygulanan politikalar başarısız olmuş, bunu, politikaları uygulayan uluslararası kuruluşlar da fark etmiş ve yanlışı düzeltmek için önlemler almaya çalışmışlardır.

Ekonomik krizden kurtulmak, özellikle de borç krizinden kurtulmak için uygulanan politikalar sonu-

cu ülkelerin yaşadığı kriz derinleşmiş ve bu ülkelerin durumları daha da kötüleşmiştir. Ekonomide istikrar sağlamak amacına yönelik programların kendileri istikrarsızlığa sebep olmuştur.

Kamu harcamaları kısılmış, pek çok halk kesimi bundan olumsuz etkilenmiştir. Ücretlerin dondurulması ile emek kesimi en büyük darbeyi alan kesimlerden olmuştur. Ayrıca emeği ucuzlatmak için uygulanan politikalarla işsizlik artmış, ekonomide formel sektör küçülürken enformel sektör büyümüştür. Ulusal para, ihracata dayalı büyüme modeli nedeniyle değer kaybetmiş, bu ülkelerde enflasyon önemli bir problem olmuştur.

Sanayileşmiş ülkelerdeki gelişmelere bağlı olarak, az gelişmiş ülkelerde de özellikle 1980 sonrası üretim yapısında ve buna bağlı olarak işgücü piyasalarında yapısal bir dönüşüm gözlemlenmiştir. Sanayii üretimi gerilerken, hizmet sektörü yeni teknolojiler kullanan, nitelikli işgücü çalıştıran, yüksek verimlilik düzeyine sahip sektörlerle, düşük verimlilik düzeyine sahip, düşük ücret ekseninde gelişip enformalleşen sektörlerden oluşan ikili bir yapı görülmeye başlamıştır. Yapısal uyum programları uygulandığı pek çok ülkede sanayileşme hedefinden vazgeçilmeye hatta sanayisizleşme sürecine girilmesine sanayii istihdamında önemli düşüşlere neden olmuştur (Şenses, 2002:190).

Kişi başına düşen milli gelirde önemli azalma olmuş, ekonomik krizlerle ülke vatandaşlarının reel gelirleri de düşmüştür (http://www.eyysen.org.tr). Yoksulluk artmış, bundan ise özellikle yoksulların en yoksulu olan kadın ve çocuklar etkilenmiştir. Ülkelerin borç krizini aşmak için uygulanan programlar ve verilen kredilerle, ülkeler IMF'ye bağımlı hale gelmişlerdir.

Yapısal uyum programları çerçevesinde alınan önlemlerden biri sağlık, eğitim, elektrik, su, ulaşım gibi hizmetlerle kimi gıda maddelerinden oluşan temel mal ve hizmetlere verilen sübvansiyonların kaldırılmasıdır. Ayrıca temel kamu hizmetleri özelleştirilerek bu alanda fiyat artışları yaşanmıştır (Şenses, 2002:193).

Yapısal uyum programlarını ve yeni liberal istikrar programlarını uygulayan ülkelerde işsizlik ve yoksulluk artarken aşırı derecede özendirilen tüketimcilik ve bireycilik dolayısıyla geleneksel dokular tahrip olmakta, toplumsal kesimler arasında giderek genişleyen bir uçurum ve küresel yoksulluk oluşmaktadır. IMF programlarının uygulandığı çoğu yerde para ve finans kurumlarını iflasa sürüklemekte, mali krizleri kamçılamakta, işsizlik ve yoksulluğun yaygınlaşmasına da neden olmaktadır (Öngen, 2004:161-162).

Enformal Sektör, Oluşumu ve Özellikleri

Enformal Sektör Yapısal Uyum Programları İlişkisi

1970 krizi sonrası ekonomideki tıkanıklığı açmak için geliştirilen yapısal uyum politikaları ile enformel sektörün gelişmesi arasında doğrusal bir ilişki vardır. Yapısal uyum programlarının bir ülkede uygulanabilmesi için gerçekleştirilmesi gereken politikalar, enformel sektörün büyümesine neden olan politikalardır. Yapısal uyum politikalarının gereklerinden olan deregülasyon yani kuralsızlaşma bunun başlıca sebebidir.

Çalışma yaşamında kuralsızlaşma esneklik uygulamaları ile yaygınlaşırken; tarihte emeğin mücadelesi ile kazanılmış haklar ve kuralların deformasyonuna ve

işgücü piyasasının küreselleşmesine neden olmuştur. Kurallar işgücünün küçük bir bölümü -çekirdek işgücü- için geçerlidir. Ancak bu da doğrudan firmanın kârlılığı ile ilişkilidir. Bu işgücüne eğitim verilip nitelikleri daha da yükseltilmektedir. Ancak bu işgücünün sayısı azdır ve dışarıda işsiz olup, olumsuz çalışma koşullarında çalışmayı bekleyen işgücü de vardır. İşgücü içinde bu birbirinden kopan çalışanlar emeğin parçalanmasına ve sonuçta sendikalaşmanın zayıflamasına, çekirdek işgücü dışında kalan çevre işgücü için olumsuz koşulların oluşmasına neden olmaktadır. Çevrede yer alan bu işgücü için kuralsızlık ve güvencesizlik daha belirginleşmekte, artan işsizlik ve işten çıkarmalarla sendikaların koruma gücü de azalmaktadır. Çalışma yaşamında giderek artan kuralsızlık, daha ziyade gelişmekte olan ülkelerde, küçük işletmelerde ve enformel sektörde belirginleşmektedir. Büyük işletmeler de giderek bazı işlerini fason üretim ya da taşeronlar aracığıyla yapmaktadırlar. Ve işletmeler gittikçe küçülmekte, çalışanları koruyucu mekanizmalar azalmaktadır (Koray, 2000: 168-169).

Enformel sektörün gelişmesine yapısal uyum politikalarının yaptığı etkinin diğer bir sebebi ise ithal ikameci politikalardan ihracata dayalı politikalara geçilmesidir. Yapısal uyum politikalarının sonucuna ulaşması için emek piyasasında değişikliklere ihtiyaç vardır. Özellikle yapısal uyumun ilk aşaması olan ekonomik istikrarın sağlanmasında, iç talebi kısıtlayıcı politikalar sonucu işsizlikte artış olması durumunda esas uyumun emek piyasası üzerinden gerçekleşmesi beklenmektedir. Ücretlerin aşağıya doğru esnek olması programın başarıya ulaşması için önemlidir. Bu ilk aşamada neoklasik iktisatçılar da istihdam ve gelir dağılımı üzerinde yapısal

uyum politikalarının olumsuz etkileri olabileceğini, ancak "çarpıklıklar" olmadığı sürece bu politikaların orta ve uzun vadede istihdamı arttıracağını ve yoksulluğu da azaltacağını iddia etmektedirler (Onaran, 2000: 194).

Ancak gelişmekte olan ülkelere yazılan bir reçete olarak yapısal uyum programları orta vadedeki bu hedeflerine ulaşmamıştır. Özellikle işgücü üzerinde olumsuz etkileri olmuştur. İhracata dayalı büyüme modeli ve makro ekonomik tedbirler dolayısıyla maliyetleri düşürmek, dış pazarda alıcı bulabilmek ve rekabet açısından bir gereklilik olmuş, maliyetleri düşürmek içinse ilk başvurulan çare emeğin maliyetini düşürmek olmuştur. Emeği ucuzlatmak için işler formel alandan enformel alana kaymıştır.

Enformel Sektör

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (UÇÖ) formel ve enformel sektör ayrımına göre, enformel sektör küçük işletmelere dayanan ve emek yoğun yapısına karşılık, formel sektör; genellikle ithal teknolojiler kullanan, sermaye yoğun, büyük ölçekli ve karmaşık bir örgütlenme yapısına sahip olan işletmelerden oluşmaktadır (Ansal, 1998: 80).

Enformel sektör; "yerli kaynakları kullanan, çalışanların eğitim ve becerilerini okul dışında kazandığı, emek-yoğun teknoloji kullanan, devlet denetimi altında olmayan ve yeni işletmelerin kolayca girdiği rekabetçi piyasalarda faaliyet gösteren küçük ölçekli işletmelerin olduğu bir yapıdır. Formel sektör ise sermaye-yoğun teknoloji kullanan yabancı işletmelerin yer aldığı, giriş engelleri olan piyasalarda faaliyet gösteren büyük öl-

çekli işletmelerin yer aldığı piyasalar olarak tanımlanabilir" (Parasız, 2002: 152).

Enformel sektörle ilgili olarak değişik tanımlamalar kullanılabilmektedir. Bunlardan birisi de kayıt dışı ekonomidir. Üretimin özellikle küçük ölçekli üretim birimlerinde yapılması sebebiyle kayıt altına alınmamasıdır. Burada eve iş verme sürecini de içine alan ve küçük üretim ve hizmet birimlerinin en ağırlıklı olduğu kesim ifade edilmektedir. Küçük firmaların kayıt dışı kesimde yaygın olmalarının çeşitli sebepleri vardır. Bunlar; kısıtlı sermaye ile oluşturulan, piyasaya giriş ve çıkışı kolay, izlenmesi zor olan firmalardır. Çalıştırdıkları işçilerin sigortalı olup olmadığı ya da düşük gelir gösterilip gösterilmediğinin tespiti zordur. Bu nedenle de bunlar hem sosyal marjinallik hem de devlet denetimi dışında olma özelliği göstermektedir (Eraydın,1998:109).

Enformel sektörle ilgili olarak ikincil sektör kavramı da kullanılmaktadır Bu kavram K. Hant tarafından gelişmekte olan ülkelerde kentlere göç eden ve sürekli iş ve gelir kaynağından yoksun, korumasız, güvencesiz yaşayan nüfus gruplarını tanımlamada kullanılmıştır. Emek piyasasında göreli olarak daha iyi ücret alınan birincil alanı ile istikrarsız düşük ücret alınan ikincil alanı vardır. İkincil sektörde ücretler düşük olduğu gibi, istikrarlı da değildir. Anlık işten çıkarmalar olabilir, işlerin çoğu kısa vadeli ve çekici olmayan türdendir. Buralarda kitle üretiminden daha ziyade esnek üretim modelleri kolay uygulanabilmektedir (Parasız, 2002: 152).

Bu kavram 1972 yılında UÇÖ'nün Kenya raporu ile iktisadi kalkınma raporuna girmiş, kırdan kente göç edenlerin, formel sektörün kısıtlı iş yaratma kapasitesinden ötürü bu sektörde iş bulamadığı koşullarda,

yaşamlarını sürdürebilmek için yürüttüğü faaliyetleri tanımlamada kullanılmıştır. Başta geçici bir sektör olarak düşünülüp, formel sektöre geçme için bir basamak olarak düşünülürken zamanla sektörün kalıcı olduğu anlaşılmıştır (Toksöz;Özşuca, 2002, 29).

Enformel sektördeki firmalar genellikle iki temel kritere göre tanımlanmaktadırlar. Bunlar; küçük ölçeklilik ve işletmenin ne ölçüde resmi düzenlemelerden ve vergilerden kaçındığıdır. Enformel sektör tarımsal özellikleri ağır basan ve kişi başına düşen milli geliri düşük ülkelerde daha önemli olup 1980'lerde kentsel tarım dışı istihdamın %20-60'ı arasında olduğu hesaplanmıştır ve ülkenin gelişmişliği ile enformel sektörün büyüklüğü arasında ters bir ilişki vardır (Toksöz;Özşuca, 2002, 29).

Enformel sektördeki istihdamın iç dağılımına bakıldığında, ücretli çalışmanın payı, kendi hesabına ve ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaya göre daha sınırlıdır. Ücretli çalışma sonrası kendi hesabına para kazanma olanağının olması, formel sektörde şansı olmayacak kırsal kesim insanının kente göç etme kararında etkili olmakta, enformel sektördeki işletme sahiplerinin ortalama gelirlerinin formel sektördeki asgari ücretten ve hatta ortalama ücretten fazla olması yapılan işi cazip hale getirmektedir. Ancak ücretlilerin eline geçen ücret genellikle asgari ücretin altındadır. Enformel sektörle yoksulluk arasında bir ilişki bulunmaktadır. Elde edilen gelir; işverenden kendi hesabına çalışana ve ev işçisine doğru azalmaktadır. Enformel sektörün kendi içinde bir ayrışma yaşanmakta, kadınlar ve çocuklar ücretsiz aile işçisi ya da düşük ücretli konumlarıyla enformel sektörün en yoksullarını oluştururken, işletme sahipleri daha ziyade erkekler olmaktadır. Düşük ücretli ev işçi-

lerinin büyük çoğunlu da kadınlardır (Toksöz;Özşuca, 2002, 29-30).

Enformel Sektörün Gelişimine Yol Açan Sebepler

Enformel sektörün gelişmesinde özellikle yapısal uyum politikalarının etkisi olsa bile, bunun dışında başka sebepler de vardır. Bu sebeplerin başlıcaları şunlardır;

Kırsal Üretim Yapısının Bozulması: Tarımdaki geleneksel yapının (ataerkil yapının) bozulması tarımda makineleşme ile işgücüne olan ihtiyacın azalması, ölüm oranlarının düşmesi buna karşılık nüfus artış hızının yükselmesi ve sanayi sektörünün tarım sektöründeki hızlı nüfus artışını karşılayacak durumda olmaması (Parasız, 2002: 153), toprakların bölünmesi sebebiyle tarımın ailelerin geçimini sağlamada yetersiz kalması.

Formel Sektörün Kentlerdeki Emek Arzını Karşılayamaması: Sermaye birikiminin sağlanması ve bunun yatırıma dönüştürülmesi zordur. Özellikle enflasyonun yüksek olduğu ülkelerde mevcut yatırımlar olumsuz etkilenirken yeni yatırımlar için gerekli sermaye birikimi sağlanamamaktadır. Formel kredi kurumlarının işleyişindeki aksaklıklar da istihdam kapasitesindeki artışı engellemektedir (Parasız, 2002: 153). Köyden kente göçün artması ile de bu emek arzı giderek artmakta buna karşılık arzı karşılayacak talep formel sektörde yaratılamamaktadır.

Enformel Sektörde Vergi Ödemeden Kaçabilme: Vergi oranlarının artması bu kaçışı arttırmakta (Parasız, 2002: 153), enformel sektör yatırımcı için cazip hale gelmektedir. Denetim dışı olmak, vergilerden ve sosyal sorumluluklarla ilgili yasaların dışında olmak anlamına gelmektedir. Ekonomiye sağladığı katkılar ve yarattıkları istihdam nedeni ile devlet de buna göz yummaktadır (Eraydın, 1998:108)

Yasaklayıcı Ve Kısıtlayıcı Mevzuat: Yasaklayıcı mevzuatın ağır olması onu çarpıtmayı cazip hale getirmektedir (Parasız, 2002: 153). Ayrıca işgücünün istihdamı ile uygulanması gereken mevzuatın koruyucu olması, emeğe ödenmesi gereken ücretin artması, sosyal güvenlik harcamaları gibi yan ödemeler de formel sektörden kaçışı hızlandırmakta, buna koşut olarak sosyal güvencesiz, düşük ücretli çalışma işverenler açısından cazip hale gelmektedir. Böylelikle maliyetler emek açısından azaltılmakta işverenin kâr payı oranı artmaktadır.

Uluslararası Rekabet: Emek yoğun sektörlerin artan uluslararası rekabet koşullarına uyum sağlayabilmek ve ucuz işgücü olan ülkelerle rekabet edebilmek için üretimi ucuzlatmaları gerekmekte, bu da enformel sektöre kayışı kolaylaştırmaktadır (Eraydın, 1998:108)

İkincil İşte Çalışanların Sayısındaki Artış: Enflasyonun reel gelirleri düşürmesi ile formel sektörde çalışan işçi ve memurların da enformel sektörde çalışma talebi artmakta (Parasız, 2002: 153), bu ise arzı artırmaktadır. Ayrıca emekliler, çocuklar ve özellikle kadınlar bu sektörde çalışmayı kendi yararlarına görmektedirler.

Enformel Sektörün Özellikleri

Bu sektörle ilgili olarak yapılan çalışmalar sonucu işletmeler iki farklı düzlemde ele alınmaktadır. Birinci yaklaşımda küçük ölçekli üretim faaliyetlerinin kentte sunduğu hizmet ve mal üretimine yoğunlaşılmakta, bu sektörün yarattığı istihdam ve gelir potansiyeline dikkat çekilmektedir. İkinci yaklaşımda bu sektörde emeğin konumu ve çalışma koşulları üzerinde yoğunlaşılmakta ve dikkat üretim sürecine çekilmektedir. Enformel faaliyetlerin ayırt edici özelliğini, benzer faaliyetlerin yasal ve sosyal bir çerçevede düzenlendiği koşullarda bu sektördeki ekonomik faaliyetlerin toplumun kurumları tarafından düzenlenmemiş olarak tanımlanmakta, bu durumun iş sürecini çeşitli yönleri ile nasıl etkilediğine bakmaktadır. Buna göre ilk ele alınması gereken emeğin konumudur. Emeğin kayıtdışılığı sosyal yararlardan yoksun olması, asgari ücretin altında ücret alması veya toplumun başka türlü izin vermeyeceği koşullarda istihdam edilmesi demektir. İşgücünün istihdam edildiği çalışma koşulları; halk sağlığına, iş güvenliği düzenlemelerine uyulmaması, tehlikeli maddeler üreten bir işletmenin nüfusun yoğun olduğu yerlerde kurulması karşılaşabilecek durumlardır (Toksöz;Özşuca, 2002, 29-30).

Her türlü kayıtdışı çalıştırılan işçi enformel sektör kapsamında kabul edilmektedir. Bu bağlamda evde bir işverene bağlı olarak çalışan ev işçileri önemli bir yer tutmaktadır. Evde yapılan işlerin genellikle düzensiz ve süreksiz işler olması kayıt altına alınmasını zorlaştırmaktadır. İşgücü istatistikçileri Konferansı'nda yapılan tanıma göre yapılan hesaplamalarda 1980'den 1990'a kadar tarım dışı enformel sektör istihdamının toplam istihdamdaki payı artmış Kuzey Afirka'da

%43, Sahraaltı Afrika'da %75, Latin Amerika'da %57 ve Asya'da %63'e ulaşmıştır. Enformel sektörde kadınların payı Sahraaltı Afrika'da %52, Latin Amerika'da %46 ve Asya'da %40'dır. Kadın oranının Asya'da düşük olması kadınların çalışma hayatına katılmasının Hindistan'da kültürel ve yöntemsel sorunlara bağlı olarak, doğrudan düşük hesaplanması nedeniyledir (Toksöz;Özşuca, 2002, 30-31).

Enformel sektörde istihdamın büyük oranı ticaret ve hizmet sektöründedir. Sanayiinin payı bölgeye göre 1/3 ile 1/4 arasında değişmektedir. Kadınlar erkeklere göre daha çok ticaret ve hizmet faaliyetlerinde yer alırken, sanayideki payları daha düşüktür. Ancak ticari faaliyet olarak tasnif edilen bir çok faaliyet de aslında imalat faaliyetidir. Evde ev işi ile uğraşan pek çok kadın bu tür işleri piyasa için yaparak daha önce kendi tüketimleri için yaptıkları ürün ve hizmetleri sokakta veya evde satmak için üreterek işgücüne katılmaktadır.

Enformel ekonomik faaliyetlerin gelişmekte olan ülkelerde ekonomik gelişmeyi sağlayabilecek özerk bir büyüme kapasitesine sahip olup olmadığı konusunda iki farklı yaklaşım vardır. Birinci yaklaşıma göre enformel ekonomik faaliyetler artı değer yaratmakta formel ve enformel sektörler arasında ılımlı bir ilişki bulunmaktadır. Bağımlılık yaklaşımı olarak ifade edilen yaklaşıma göre ise, enformel sektörün temel özelliği bu sektörde sermaye birikim kapasitesinin sınırlı olması ve sermaye birikim süreci üzerinde sektör dışından önemli zorlamalara maruz kalmasıdır. Bu yaklaşıma göre, enformel sektör ve ekonominin geri kalan kısmı arasındaki bağ tabiiyete dayalıdır ve bağımlılık ilişkisi hakimdir (Varçın, 2003:205)

Enformel sektörde asıl kadın emeğine dayanan çalışma türü ise, ev eksenli çalışmadır. 1980 ve 1990'lı yıllarda bu oran daha da artmıştır. Kadın emeğinin ucuz olması sebebiyle bu tür çalışmalar ivme kazanmaktadır (Töksöz;Özşuca, 2002, 31).

Sonuç

1970 yılında patlak vererek tüm dünyayı içine alan aslında kapitalizmin birikim krizine çözüm çabaları dünyada pek çok şeyin değişmesine yol açacak büyüme konusunda yeni modellerin gündeme gelmesine sebep olmuştur. Neoliberalizm tüm dünyada popüler düşünce haline gelmiş, özellikle gelişmiş bazı ülkelerde bu düşüncenin politikalarını uygulayan hükümetlerin iktidara gelmesi ile etki sahası daha da genişlemiştir.

Krizin nedeni olarak sosyal devlet görülmüş e bu nedenle devletin küçültülmesi başlıca amaç olmuştur. Buna ek olarak küreselleşme süreci ile de gelişmiş ülkeler kendilerine yeni pazarlar yaratma çabasına girmişlerdir.

Gelişmekte olan ülkeler ise aşırı borçlanmışlar, bunları ödeyemez hale gelmişlerdir. Bu krizin aşılması için DB ve IMF yapısal uyum politikalarının uygulanması gerektiğini savunmuşlar ve neticede bu model krizin aşılması için gelişmekte olan ülkelerce uygulanan bir model olmuştur. Ancak yapısal uyum politikaları ile ekonominin dayandığı pek çok şey değişikliğe uğramıştır. Bunlardan en önemlileri ihracata dayalı bir büyüme modelinin tercih edilmesi ve kuralsızlaşmadır. Bu iki süreç emek üzerinde oldukça büyük etki yaratmıştır.

İhracata dayalı büyümenin gereği olarak üretilen malın daha ucuza yabancı ülkelere satılması gerekmek-

tedir. Bu maliyetlerin düşürülmesini gerekli kılarken, ilk akla gelen emeğin maliyetini azaltmaktır. Kuralsızlaştırmanın da etkisi ile işler formel alandan enformel alana kaymıştır. Bunda kuralsızlığın ve bu alanda emeğin ucuz olmasının büyük etkisi vardır. Dolayısıyla yapısal programları ile enformel sektörün gelişmesi arasında doğrusal bir ilişki olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Ansal, H. (1998) *"Küreselleşme, Sanayide Teknolojik Modernizasyon ve Kadın İstihdamı"*, **Kadın Emeği ve İstihdamındaki Değişmeler,** s.80-103

Ecevit, Y. (1998) **"Küreselleşme,** *Yapısal Uyum ve Kadın Emeğinin Kullanımında Değişmeler,* **Kadın Emeği ve İstihdamındaki Değişmeler,** Der:F. Özbay.

Eraydın, A. (1998) *Ekonomik Başarının Yükünü Üstlenenler: Dış Pazarda Rekabet Gücü Kazanan Konfeksiyon Sanayiinde Kadın Emeği"*, **Kadın Emeği ve İstihdamındaki Değişmeler,** Ankara,1998

Güler, B.A. (2000) **Yeni Sağ ve Devletin Değişimi Yapısal Uyarlama Politikaları,** TODAİE Yayın No:266, Ankara, 1996

Koray, M. (2000) **Sosyal Politika,** Ezgi Kitabevi, Bursa

Parasız, İ. (2002) **Modern Emek Ekonomisi,** Ezgi Kitabevi, Bursa,

Onaran, Ö. (2000) *"Türkiye'de Yapısal Uyum Sürecinde Emek Piyasasının Esnekliği"* , **Toplum ve Bilim,** Güz S: 86, s. 194-210

Ongun, T. N. (1999) *"İstikrar ve Yapısal Uyum: Temel Kavramlar ve Metodoloji"*, **Türk-İş Yıllığı 99,** C:2, Ankara,

Öngen, T. (2004) *"Yeni Liberal Dönüşüm Projesi ve Türkiye Deneyimi"*, **İktisat Üzerine Yazılar 1 Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar Korkut Boratav'a Armağan** (Ed. A. H. Köse, F. Şenses, E. Yeldan), İletişim Yayınları, s. 161-189,

Şenses, (1998) F., *"Kriz, Dış Yardım ve Neoliberal Politikalar"*, **Toplum ve Bilim,** Yaz, S:77, s.29-44

Şenses, F. (2002) **Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk**, İletişim Yayınları.

Toksöz, G.; T. Özşuca, (2002) *"Enformel Sektörde İstihdamın ve İşgücünün Özellikleri"*, **İktisat Dergisi,** Ekim, S:430; s.29-32

Varçın, R. *"Enformel- Formel Sektör İlişklieri: Bağımlılık mı, Özerklik mi?"* **Mülkiye,** (Mart-Mayıs), C: XXVII, S.209, s.203-230

http://www.eyysen.org.tr

KÜRESELLEŞMENİN ORTAYA ÇIKARDIĞI ÇALIŞAN PROFİLİ: "NE OLURSA YAPARIM ABİ"NİN SONU

Ünal Şentürk

Giriş

21. yüzyıl, kendinden önceki yüzyılın ekonomik, sosyal ve kültürel dinamiklerinin sonucunda şekillenen eşine az rastlanır bir değişimi beraberinde getirmektedir. Geçen yüzyılda teknolojide gerçekleştirilen yenilikler; bilgi, haber ve üründen başlamak üzere, her türlü somut/soyut objenin çok kısa sürede oldukça geniş bir alana yayılmasını olası kılmıştır. Bu olgu, daha önce mümkün olmayan oranda toplumların birbirlerine yakınlaşması, birbirlerinden etkilenmeleri ve ortak yaşam örüntüleri geliştirerek birbirlerine benzemeleri durumuyla sonuçlanmıştır/sonuçlanmaktadır. Teknolojinin tanıdığı imkânla gerçekleştirilen yoğun iletişim ve etkileşim, ortak referans noktaları, ticaret, organizasyon, dil, davranış şekilleri, sembol ve değerler yaratmaktadır. Bu oluşumlar, en genel anlamda küreselleşme kavramıyla ifade edilmektedir.

Teknolojideki hızlı ve etkili değişimle kendine işlerlik kazandıran küreselleşme, e-devlet, e-ticaret, e-demokrasi, e-siyaset ve e-yönetim gibi sıralanabilecek di-

jitalleştirilmiş yeni yaşam alışkanlıkları yaratmaktadır. Bu bağlamda, küreselleşme hayatın her alanında kendini hissettirmektedir. Yaşanılmaktaki süreç, varlığını borçlu olduğu, -başka bir ifadeyle içinden çıktığı- her şeyi ya değiştirip dönüştürerek evrilmeye zorlamakta ya da tamamen soğurmaktadır. Dolayısıyla, hiçbir şey bu sürecin etkisi dışında kalamamaktadır.

Her yeni paradigma, kendini meşrulaştıracak veya yaşatacak yenilenen parametrelerini kendi içinde ürettiği gibi; küreselleşme de, farklılaşan paradigmalar bağlamında kendi özgün parametrelerini ve yapılanmalarını oluşturmaktadır. Dünya ölçeğinde ışık hızıyla gerçekleştirilen ekonomik küreselleşme, tarım ve sanayi toplumu aşamasındaki klasik ekonomi felsefesinden, organizasyon ilkelerinden, üretim ve tüketim anlayışlarından, çalışan modelinden çok farklı yönde ve içerikte işlemektedir. Enformatik, bilgisayar ve fiber optik sistem tabanlı bu ekonomi, üstün vasıflı işgücü sayesinde hayat bulmaktadır. Evrensel gerçekleri ve global oluşumları iyi gözlemleyebilen, değişime anında uyum sağlayabilen, bilgiyi farklı formatlarda işleyip somutlaştırabilen eğitimli ve yetişmiş işgücü, ekonomik küreselleşmenin ortaya çıkardığı "çalışan profili"dir. Bu profile uymayan mavi yakalı veya vasıfsız işçiler, bürokrasinin belirlediği ilkeleri benimsemiş kamu personeli yanında, hiçbir eğitim/uzmanlaşma ve sermaye gerektirmeyen; kolayca dahil olunup çıkılan "marjinal sektör"ün "ne iş olursa yaparım abi"cileri ekonomik küreselleşmenin dışına itilerek, kaderleriyle baş başa kalmaktadır. Başka bir deyimle, ekonomik olarak "öteki"leşmektedir.

Bu şekilde işleyen bir süreçte, değişime direnen, çağın gereğini yerine getiremeyen, bilgi ve teknolojinin

sinerjisinden faydalanamayan veya sürecin zorladığı yapılanmayı gerçekleştiremeyen işletmeler, kurumlar, yönetimler ve ülkeler, tarihin dışına itilmektedir. Anlatılanlar ışığında, Türkiye de bir yol ayrımındadır; ya mevcut şartların belirlediği değişim ve dönüşüm bağlamında yeni yapılanmaları yerine getirecektir ya da yoksulluk, yolsuzluk, işsizlik ve eşitsizlik arka planlı sosyal kırılmaları ve sosyal çözülmeleri yaşayacaktır.

Küreselleşmenin Oluşturucu Öğeleri

Oldukça geniş hinterlandı bulunan küreselleşmenin etki alanına paralel olarak, üzerinde yapılan tanımlamalar da sayıca çok ve farklı olmaktadır. Bu bağlamda, Raymond Aron'un "insanlığın ilk defa tek ve aynı tarihi yaşaması" (Sayın, 1996:467) olarak tanımladığı küreselleşmeyi, Harvey "zaman ve mekân sıkışması" (1999:270), Robertson "tüm dünyanın tek bir mekân olarak billurlaşması" ve "küresel insanlık durumunun ortaya çıkması" (King, 1998:28) olarak görür. Dolayısıyla küreselleşme, global genişlemenin içerdiği uluslar arasılaşma ve sınır aşırı hareketlerinin daha önceki yükselmelerinin de üstündeki bir yapılanmaya karşılık gelir. Çağdaş global değişimin ayırt ediliciliği, her şeye rağmen dünyanın farklı parçaları arasındaki artan oranda birleşme, bütünleşme ve birbirine bağımlılığın yeni şekilleriyle ilişkilendirilmesidir. Küreselleşmenin kültürel sonuçları olarak değerlendirilen "homojenleştirme", "kutuplaşma" ve "melezleşme" teorileri de (Holton, 2000:160) farklı boyutlarda da olsa birleşme, bütünleşme ve bağımlılık olgularının referansı olmaktadır.

Yaşadığımız dünyanın olgusal bir gerçekliğine karşılık gelen küreselleşme, şimdiye kadar bilimsel bilgi ve teknoloji eksenli ekonomik, sosyal ve siyasi alanda gerçekleştirilen ilerlemelerin bir bütünü ve birikimidir. Bir başka ifadeyle, insanlığın şimdiye kadar tecrübe ettiklerinin sonucudur. Sanayi sonrası dönüşümler, etkisini yer kürenin büyük bir kısmında yansımasını bulan küreselleşmeyi ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla, teknolojik, politik ve ekonomik alanlarda yaşanılan oluşumlar, küreselleşmenin oluşturucu öğeleridir.

Kitle iletişim araçlarının enformatik ve teknolojik gelişimi, uluslar arası ekonomik, sosyal ve kültürel örgütlenmelerin yaygınlaşması, dünyayı birçok anlam ve alanda küçültmektedir. Bu açıdan bakıldığında, İnternetin hiper alanı, ulus devletlerin, ulusal kullanımları, insanların kafalarına yerleşen, farklı coğrafi uzamsallık ile dile getirilen ulus kültürlerin anlamlandırıldığı coğrafi sınırları, ortadan kaldırmaktadır (Stratton, 2002:8). İletişim teknolojisindeki yakın zamanlardaki olağanüstü ilerlemelerle, birçok alanda yeni oluşumlara ivme katan değişimin itici gücü, bilgiyi ön plana çıkartıp, klasik zaman ve mekân kavramlarını anlamsızlaştırmıştır. Bilgi üretim hız ve hacminin her geçen gün geometrik olarak artması, bilginin tek merkez ve tek güç tekelinden çıkmasına, dolayısıyla dünyanın büyük bir bölümüne yayılmasına imkân tanımıştır. Holton'un (2000:140) belirttiği gibi bilgi teknolojisi, yalnız zaman ve mekân anlamını değiştirmemiştir, bunun yanında eğitsel ve kültürel içerikli bir takım sosyal değişmeyi şekillendirmiştir. Işık hızıyla sınırları eriten iletişim teknolojisi, haber ve bilgiyi coğrafyanın engellerinden kurtarmıştır. Artık insanlar, uydu alıcılarıyla, bilgisayar ve İnternet

ağıyla, telefon, fax gibi sıralanabilecek iletişim imkânlarını, etkin bir biçimde kullandıkça dünya pasaportunu elde etmektedir.

Soğuk savaşın sona ermesinden sonra bilim ve teknolojideki gelişmelerle birlikte "açıklık" / "şeffaflık" siyaset ve anlayışlarının Sovyet Rusya'da taban bulması, Fukuyama'nın "tarihin sonu" nitelendirmesine neden olacak oluşumu doğurmuştur. 20. yüzyılın son onlu yıllarında liberal düşünce ve yaklaşımların Doğu Blok'unda etkili olması, mevcut bloğun dağılmasına, dolayısıyla da tek kutuplu bir dünyanın şekillenmesine zemin hazırlamıştır. Farklı bir yaklaşımla, ekonomideki küreselleşme, politik küreselleşmeye neden olmaktadır. Daha önce mevcut olan ulusal hakimiyet, gittikçe azalmaktadır. Avrupalı milletler ekonomik organizasyonlara yeni bir düzen vermek için haklarından feragat etmektedirler. IMF, Rusya'dan Endonezya'ya ekonomik politikalarını dikte ettirmektedir. Birleşmiş Milletler ve NATO, Yugoslavya ve Irak gibi kendi başına hareket eden milletlerin uluslar arası sorunlarında devreye girebilmektedirler. Birleşmiş Milletlerin eski genel sekreteri Boutros Boutros-Ghali'nin "Daha önceki yüzyıllardaki, mutlak ve başkalarını dikkate almayan eski doktrinlerin artık ayakta kalmasının mümkün olmadığı inkâr edilemez" sözü (Wishard, 1999:61) politik anlamdaki küreselleşmeye açıklık getirmektedir.

Hem teknolojik gelişme ve beraberinde getirdiği iletişim devrimi, hem de sermayenin doğal büyüme ve yoğunlaşma eğilimi, şirketlerin ülke dışına açılma hızını artırmaktadır. Bu dönüşümler neticesinde dünyadaki tüm şirketler "çok uluslu" olmuşlardır. Günümüzde sermaye büyük bir esneklik ve mobilite kazanmış durum-

dadır. Sermayenin ulus sınırları dışına çıkmasından sonra devletin politikaları, piyasa ve ekonomiye büyük özerklik verecek dinamizmi yansıtacak şekilde değişmiştir (Keyder, 1996:23,24). Ekonomide yaşanılan yeni yapılanmalarla modern dünyanın bazı konseptlerinin global düzeyde yaygınlaşacağı, kaçınılmaz gerçektir. Farklı dünya görüşleri ve yaşam tarzları birbirine yakınlaştıkça fikir, kimlik ve kurumlar arasında benzerlikler ve farklılıklar eş zamanlı olarak oluşmaktadır. Ancak, küresel kültürün dünyadaki farklı kültürleri ve yapıları organize eden bir referans sistemi olduğu kabul edilirse, bu kültür ve yapının bazı evrensel kategoriler ve standartları temsil etmesi yanında, toplumlar arasında bir "ortak bilinç" yaratması (Büyükuluslu, 2000:123) olası bir durumdur. Bu bağlamda, sermayenin hareketlenmesi ve şirketlerin ulus-ötesi konuma gelmesi, standart bir yapılanmayla birlikte, ekonomik anlamda yakınlaşmayla noktalanmaktadır.

Bu yakınlaşmanın sonucu olarak, ekonomik alanda uluslar arası ticaret ve üretimdeki aşırı sirkülasyon, tarihin en büyük oranına ulaşmış bir durumdadır. Brezilya'dan Endonezya'ya günlük 1,5 trilyon dolarlık yabancı finans akımı gerçekleşmektedir. Günlük gerçekleştirilen bu finans akımı dünyanın daha önce hiç görmediği bir miktardır. Business Week'e göre eğer bu trend devam edecek olursa, bugünün kabaca 7 trilyon dolar olan dünya ürün ve hizmet ihracatı hacmi, 2005'e kadar11 trilyon dolara ulaşacaktır. 20 yıl önce gayri safi milli hasılanın (GDP) % 9'u dünya ticaretinin bir parçası iken, 2005'de bu oran % 24'ün üzerinde olabilecektir. Bu yeni dünya ekonomisi bilgisayar ve iletişim teknolojisiyle desteklenen ekonomideki yeni yapılan-

malarla ve bunların oluşumunda "aktör özne" olan uluslar-arası şirket yöneticileri, yatırımcı ve iş adamları tarafından şekillendirilmektedir (Wishard, 1999:60). Dünya ticaretinin bu boyutlara ulaşması ve benzer yapılanma projelerinin yaygınlık kazanması ise ekonomik anlamda küreselleşmeyi yaratmaktadır. Asya'da ve Arjantin'deki yaşanan ekonomik krizlerin etkilerinin, dünyanın büyük bölümündeki finans sektöründe yankı bulması, ekonomik anlamdaki küreselleşmenin altını çizmektedir.

Yoğun iletişim, hızlı değişimle ifade edilen küreselleşmenin ekonomik yönü, "yeni ekonomi" ile kavramlaştırılmaktadır. Büyük ölçekli teknoloji ve yenilik girişimcileri için fon bulmaya imkân tanıyan sistematik piyasa mekanizması, büyük yatırımcıların yüksek risk-yüksek getiri alanlarında önemli miktarda para aktarımı anlamındaki risk sermayesi fonları, yeni şirketlerin hızla halka arzını mümkün kılan borsalar, yeni şirketlerde hisse senedi ve iyi bir gelecek karşılığı çalışmak isteyen bir işgücü faktörleri (Akın, 2002:6) toplamı, yeni ekonomiyi oluşturmaktadır. Mevcut yeni ekonominin sürekli değişen aktör veya küresel özneleri, yeni yönetim anlayışı, öne çıkardığı çalışan modeli ve yükselen değerleri bulunmaktadır.

Bu bağlamda küreselleşmeyi ve retoriğini üreten ve kullanan küresel özneler sürekli değişmektedir. Küresel sürecin içinde bulunan bu özneler: 1) Çok uluslu şirketlerin sahipleri, üst ve üst orta düzey yöneticileri. Bu grubun "efsanesi" dünyanın en zengin, en başarılı, en popüler adamı Billy Gates'dir. Gates, tüm modern başarı paradigmasının mevcut mükemmel temsilcisidir. 2) IMF ve Dünya Bankası gibi uluslar arası finans ve

ekonomi kuruluşlarının yönetici ve görevlileri. Bunun Türkiye'deki en çarpıcı örneğini Carlo Cotarelli, Juha Kahkonen'den sonra şimdi Hugh Bredenkamp vermektedir. 3) Bankacı, borsacı, iletişimci, entelektüel, teknokrat, reklamcı gibi küresel bağlantılı sektörlerde faaliyet gören meslek üyeleri ve "yeni ekonomi" sektöründe çalışanlar. 4) Küreselleşmenin "gerçek özne"leri ise şirket logoları; yani markalardır. Çok uluslu şirket logoları, bir çok ulusal bayraktan daha iyi tanınmaktadır. Yukarıda sıralanan küresel özneleri birbirine bağlayan da bu markalardır. Markalar "farklı olma" sloganıyla korkunç bir küresel cemaat ağı oluşturmaktadır. Hangi dil, din, etnik ve ulusal topluluğa mensup olursa olsun markalar, kendi küresel cemaatlerini dikey olarak biçimlendirmektedir (Konuk, 2001:7). Sıralanan bu küresel özneleri, iyi yabancı dil bilen ve bilgisayar kullanabilen, evrensel okur-yazarlığı olan, değişime açık, yoğun bilgi ile donanmış, eğitimli ve uzmanlaşmış kişilerden oluşmuş olan "alt küresel özneler" izlemektedir. Bunlar aynı zamanda ekonomik küreselleşmenin motor gücü, çalışanı veya çalıştıranı yani "çalışan profili"dir.

Tarihte ilk kez yaratıcı fikir ve yaklaşımlar, yüksek yoğunlukta dikkate alınmakta, değerlendirilmeye tabii tutulmakta; hiçbir fikir önemsiz bulunmayarak dışlanmamaktadır. Üretilen her yeni düşünce, bilgi tabanlı her proje, yeni ekonomi diye adlandırılarak, günümüzde kendini pratiğe dökmesine imkân tanıyacak bir fon veya finansman bulmaktadır. "Marifet iltifata tabiidir" düşüncesinden hareketle gerçekleştirilen bu yaklaşımla, her an yeni, farklı, yaratıcı, yararlı ve verimli sonuçlar doğuracak bireysel fikirler üretilmektedir. Bu da yine tarihte ilk kez beşeri sermaye ve bilginin büyük

oranda talep edilmesiyle noktalanmaktadır. Bu bağlamda, her türlü bilginin, yeni fikrin kendine yaşama alanı bulması, "yeni ekonomi", ekonomik küreselleşme, bilgi toplumu adını ne şekilde ifade ederseniz edin "de facto" toplumsal aşamanın farklı bir özelliğini vermektedir.

Sürekli yenilenen "küresel özne/özneler" ve her türlü fikre açık olmayla kendi özgünlüğünü kazanan süreç, teknolojik ve bilgi temelli değişim ve dönüşümle kendine etki alanı yaratmaktadır. Sürecin değişim ve dönüşüm ekseninde yapılanması, özellikle ekonomik alanda oluşturulan yeni duruma "uyum" sağlayabilmeye büyük önem kazandırmaktadır. Bu bağlamda Mahçupyan'ın "herkesin kendi kendini farklılaştırma ve güç hiyerarşisinde yukarı taşıma gayreti, sürekli adaptasyon çabası gerektirmektedir"(1997:23) şeklinde yaptığı saptama günümüz gerçeğini açıklamaktadır. Dolayısıyla yeni duruma ve yeni şartlara uygun yapılanma ve konumlanma küresel gerçeği anlama açısından önem taşımaktadır.

Ekonomide Yeniden Yapılanma ve Eğitimin Artan Önemi

Toplumsal dönüşümlerin hızlandığı günümüzde, yeniden yapılanma projeleri yoğunluk kazanmaktadır. Yaşanılan dönüşümler sonucunda, ortaya çıkan yeni oluşuma anlam veren anlayış ve paradigmalar farklılaşmaktadır. Her yeni anlayış ve paradigma doğal olarak kendi parametrelerini oluşturmaktadır. Böylece yeni yapılanma doğrultusunda daha önce geçerli olan kurallar ve yasalar anlamsızlaşarak işlevsizleşmekte; önceki değerli stratejiler ve organizasyon prensipleri değer

aşımına uğramaktadır. Bu bağlamda, sanayi sonrası dönüşümlerin yoğun yaşandığı günümüzde, sanayileşme aşamasında geçerli olan makine ve emek yoğun üretim anlayışı, ulusal kalkınma modeli ve devletin ekonomide ağırlığı ilkesi önemini kaybetmektedir. Mevcut sürecin "yükselen değerleri"ni piyasa ekonomisi, özelleştirme, esneklik politikası, çoğulcu yaklaşımlar, bireysel ve yaratıcılığı ortaya çıkarabilecek yapılanmalar oluşturmaktadır. Bu bağlamda, tekçi ve mutlak yaklaşımlar, kamusallaştırma, devletin ekonomideki ağırlığı ilkesi, geneli kapsayacak eğitim anlayışı, popülist politikalar, katı ve değişmezlik üzerindeki yoğun ısrarlar küreselleşme sürecinin "dışını" işaretlemektedir. Ulusal kriterlerden ziyade global pazarın tercihlerinin dikkate alındığı günümüz küresel ekonomisinde, bilgi ve deneyimi olan herkese -din, dil, ırk, renk, millet, cinsiyet ve yaş fark etmeksizin- yer vardır.

Kitle iletişim araçlarının enformatik ve teknolojik gelişimi, uluslar arası ekonomik, sosyal ve siyasal örgütlenmelerin yaygınlaşması, değişme sürecinde ortak değerlerin paylaşımına yol açmıştır (Tatlıdil, 2000:121). Günümüzde ekonomiler bilgisayarlı iletişimin temelinde bilgi ile biçimlenmektedir. Dünya, beyin gücü ekonomisine geçmekte; ekonomiler, enformasyonun dolaşımına bağlanmaktadır. Bilgi akışı dışında kalanlar, kendi toplumsal çöküntülerini hazırlamaktadırlar (Kocacık,2000:116). Ekonomide kitle iletişimin ve beyin gücünün etkin olması "bilgi toplumu"nu hazırlamaktadır. Bir başka ifadeyle, bilgi ve teknolojinin, kitle iletişim araçlarıyla üretim ve dolaşım kolaylığı "bilgi toplumlarının" oluşumunu hızlandırmaktadır. Özellikle ekonomik bütünleşme yoluyla dünya tek pazarına mal ve

hizmet üreten gelişmiş toplumlar; değerler transferinde "merkez" rolü üstlenmektedir (Tatlıdil, 2000:136). Merkezde üretilen bilgiye dayalı ekonomi, teknoloji yoğun üretim ve denetim, esnek ve konjonktürel organizasyon ilkeleri ve rekabet gibi değerler, çok vasıflı insan tipini aranılır kılmıştır.

Bugün birçok ülke için, ücretleri düşürerek rekabete girişmek olanaksız görünmektedir. Bunun yerine, kalifiye işgücü yaratarak, teknolojisi ve düşünsel girdisi daha yüksek sektörleri hedeflemek, küresel gerçeği anlamak açısından daha işlevseldir. Böyle bir düşünce, eğitimin önemini vurgulamaktadır. Eğitimde gerçekleştirilecek yenilik için, eğitime bütçeden ayrılan payın yükseltilmesi yeterli değildir. Şimdiye kadar milliyetçi ideolojinin dar çerçevesi içinde düşünülmüş, devletin ve milletin yüceliğini en önemli görev bilen, kişisel girişimin ve düşünce özerkliğinin faziletine inanmayan bir kültürün destekleyicisi olan eğitim anlayışından uzaklaşmak (Keyder, 1996:16) küresel gerçekle örtüşmektedir. Bu doğrultuda John Stuart Mill'in "Yurttaşlarını gölgeleyen bir devlet, karşısında hiçbir şeyi gerçekleştiremeyen cüce insanlar bulacaktır" sözü (Akyol, 1998:2050), yeni yapılanma sürecinde, devletin konumu ve küreselleşmenin çıktısı olarak değerlendirilen, bireysel girişimcilik ve rekabete dikkat çekmektedir.

Eski organizasyon ve yönetim faaliyetlerinin, geçmişteki kırsal ve geleneksel bir toplumun ihtiyaçlarını gidermede yeterli olmalarına karşın; sanayileşen ve modernleşen toplumlarda "yeni organizasyon sistemlerine" ve "yönetim süreçlerine" çok büyük ihtiyaç vardır. Bu çerçevede, sanayileşmenin ve modernleşmenin başlangıcında, hem kamu hem de özel sektörde istih-

dam edilen işgücünün çoğunun vasıfsız olması, eğitim ve kültür düzeylerinin düşük olması, büyük örgütlerde çalışma tecrübelerinin olmayışı ve önceki yaşama tarzlarının bir sonucu olarak katı ve sert otoriter tavırlara yatkın oluşları gibi faktörler yüzünden yüzyılımızın son çeyreğine kadar "bürokrasi" adı verilen "kitle yönetim" biçimi kullanılmaya çalışılmıştır (Eroğlu, 1997:8). Ancak, bu tür anlayışlar yoğun değişim sürecini içeren günümüzdeki toplumların, işletmelerin ve bireysel girişimciliğin önünü tıkamaktadır.

Sanayi sonrası toplumun dayandığı yeni işgücünün en çarpıcı yönü, bu toplumun sahip olduğu eğitim düzeyiyle ilgilidir. Daha açık bir ifadeyle bilgi toplumu, gittikçe daha ileri düzeyde yetiştirilmiş insan gücü istemektedir. Eğitim sisteminde şimdiye kadar görülmemiş olan bu yükseliş, insan yetiştirmeye her zamankinden daha fazla verilen bu önem, kuşkusuz modern teknolojinin eseridir (Dura, 1997:4). Hızlı teknolojik değişim ise "kalıplaşma" yı ve bu anlamdaki sistemleşmeyi geçersizleştirirken, kendini sürekli yenileyebilen farklı bir paradigmanın tasarımını kaçınılmaz kılmaktadır (Sezal, 2001:12).

Küreselleşme sürecine uyum sağlayabilecek işgücü ve personeli temin etme noktasında, sadece diploma vermenin ötesine geçemeyen eğitim süreci bugün işlevini yitirmiştir. Çünkü (1) sanayide düşük vasıf gerektiren işlerin önemli bir bölümünün otomasyona terk edilmesi yüzünden, işler eskiye kıyasla daha yoğun bilgi ve beceri gerektirmektedir. (2) Toplumsal mekanizmaların demokratikleşmesinin sonucu olarak, toplumun eğitilmeye daha az uygun olan kesimleri de okulun eşiğini aşıp içeri girmiştir. Başka bir ifadeyle okul, aynı imkân-

larla, eğitilmesi daha zor olanları da diğerlerinin seviyesine getirmek gibi bir vazifeyle karşı karşıya kalmıştır. (3) Okulda kazanılan bilgi ve becerilerin geçerlilik süresi kısalmıştır. Altmış yıl önce bir meslek kazanmış olanların hemen hepsi çalışma hayatları boyunca ayru işi sürdürebilirken, bugün bu oran ciddi boyutlarda düşmüştür ve (4) artık benzer vasıflarda çok sayıda insan gücü değil, çok sayıda mesleğin her birinde sınırlı sayıda insan gücü gereklidir. Okul ise bir tür kitle üretim aracı olarak bu ihtiyacı karşılayamamaktadır (Taşçı, 2001:67). Dolayısıyla, klasik okul anlayışından mülhem katı ve değişmez öğrenim anlayışı eskimektedir. Nitekim, bir kez öğrendikten sonra, yaşam boyu sürdürülen endüstri toplumunun işlerinin yerini; enformasyon toplumunda, part-time ya da geçici/ sözleşmeli işler almaya başlamıştır. İşin sürekliliğini yitirmesine paralel olarak, çalışanlar, yaşamları boyunca yeni işlere uygun yeni beceriler ve nitelikler kazanma ihtiyacı duymaktadır. Bu bağlamda, A.B.D eski başkanı Clinton, ortalama bir Amerikalının yaşamı boyunca yedi kez eğitilmek zorunda olduğunu ifade etmesi (Bozkurt, 2001:17), günümüz eğitim anlayışının içeriğini açıklamaktadır.

Gelinen noktada, değişen ekonomi felsefesi neticesinde, emek tasarruf eden makinelerin daha yoğun kullanılması, her alanda bilgi teknolojisinin ve bilgisayar kullanımının yoğunlaşması, iletişim teknolojisinin son çıktısı olan İnternetle geleneksel ticaretten e-ticarete, geleneksel postadan e-postaya geçiş, zorunlu olarak ekonomide eğitimi ve bilgiyi öne çıkarırken, işgücü açışından çok nitelikli olmayı da aranılır kılmaktadır. Özellikle işgücünde aranılan niteliklerin çokluğuna ilaveten sürekli yenilenen teknolojiyle emeğe dayalı insan

gücüne talebin azalışı, dünyada giderek artan oranda işsizlik problemini doğurmaktadır.

İşsizlik

Dünya ölçeğinde, uluslar arası ticaret gittikçe artmaktadır. Uluslar arası ticaretin yoğunluğu hem çok uluslu şirketlere, hem de sermayeye hareket kazandırmıştır. Küresel ekonomiye bugün çok uluslu şirketler ve onların yöneticileri yön vermektedir. Büyük boyutta karar alabilen şirketlerin bu hareket kabiliyetinin yüksekliği, onun istediği ülkede yatırım ve üretim yapmasını sağlamaktadır. Bu durum, istihdam yaratılmasını belirleyecek politikaların eski dönemde alışılmış iktisadi yönetim politikalarından farklı bir anlayışın yerleşmesine neden olmaktadır. Şekillenen bu yeni üretim anlayışı, istihdamı daraltmaktadır. Kapitalist ivme ve birikimin daha çok işgücüne ve işgücün ise genelinin vasıfsız olduğu dönem sona ermiştir. Bundan dolayı, yığınların hâlâ kapitalizmin yörüngesine girecekleri, tavırlarını bu beklentiye göre ayarlayacakları ümidini beslemeleri zor görülmektedir. Alıştığımız endeksler, yatırım ve büyüme boyutlarında yüksek performanslar sergilese dahi, bu sistemde yığınları absorbe edecek bir istihdam tablosu (Keyder, 1996:19-48) gözükmemektedir.

Sermaye için artık şu veya bu ülkeye ait bir işgücü piyasası ve onun getirdiği sınırlamalar veya kurallar değil, küresel çapta bir işgücü sunumu söz konusudur. Bu nedenle işgücü, coğrafya açısından olmasa da, emek sunumu ve çalışma koşulları açısından, ister istemez küreselleşme sürecine girmiş demektir (Koray, 1997:21). Bunun yanında, sermayenin küreselleşmesine

koşut olarak ekonomiye yeni anlayışın hâkim olmasıyla rekabet de küreselleşmiştir. Dünya ölçeğinde rekabetin esas olması, geçmişin ölçek ekonomisinin yerini giderek zaman ekonomisinin almasına neden olmaktadır. Mevcut değişim sürecinde, geçmişteki standart üretim ya da çalışma prensibine dayanan anlayışlar, ayak bağı haline gelmiştir. Hâlâ değişen piyasa koşullarına ayak uyduramayan bürokratik yönetim anlayışına sahip firmalar, kısa sürede yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır (Bozkurt, 2001:16). Böylece ekonomi politikası tarihinde "hız" ve "rekabet" ilk kez bu kadar ayrıcalıklı bir konuma oturmaktadır.

Küreselleşen ekonominin etkisi ve "esnek" işgücüne olan talebin artması, çok konuşulan "portföy işçisi" kavramını ortaya çıkarmıştır. Bu şekilde ifade edilen işçilerin hayatları boyunca birçok iş değiştirmelerine imkân verecek şekilde farklı becerilerden ve iş için gerekli güven belgelerinden oluşan "beceri portföyü"ne sahip olacakları ileri sürülmektedir. Bundan dolayı şimdilerde olduğu gibi, devamlı bir meslek yaşamları olanların oranı nispeten düşecektir (Giddens, 2000:351). Bu bağlamda işsizlik, gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerin gündemini meşgul etmektedir. Nitekim Uluslar arası Çalışma Örgütü'nün (ILO) sürekli yenilenen raporu, işsizliğin tüm dünyada ürkütücü boyutlara ulaştığını göstermektedir. ILO, 1995-2005 tarihleri arasında işsizliğin dünyadaki çoğu toplumda sürekli artış eğiliminde olduğunu ve işsizler içinde gençlerin sayılarının hissedilebilir şekilde arttığını; bu bağlamda gençlerin yetişkinlerden daha fazla işsiz kalma problemiyle karşılaşma olasılığının olduğunu rapor etmektedir (http//www.ilocarib.org).

Ekonominin yapısal değişimine paralel olarak vasıflı işgücüne olan talebin artması sonunda, yaşanılmakta olan küreselleşme sürecinden her geçen gün çoğalan dışlanmış, yoksullaşmış ve ümitsizliğe kapılmış (Selamoğlu, 2000:43) bir işgücü kitlesi bulunmaktadır. İşsizliğin bu boyutlara ulaşmış olması veya işsizliğin gün geçtikçe evrensel bir boyutlar kazanması, küreselleşmenin bir getirisi olarak değerlendirilmektedir.

Özetlemek gerekirse, küreselleşme süreci, çalışanlar açısından bilgiyi, hızı, niteliği ve rekabeti ön plana taşırken; bunlar üzerinde şekillenen bir standartlaşmayı meydana çıkarmıştır. Başka bir ifadeyle küreselleşme, bilgiyi üreten, onu farklı formatlarda içselleştirip somutlaştıran, değişen şartlara kolay uyum gösterebilme yetisini elinde bulunduran, hızlı düşünebilen bir "çalışan profili" yaratmıştır. Bu standartlara uymayanlar ise, yaşanılan rasyonel iş dünyasının, popüler ve medyatik söylemle "en zayıf halkası"nı oluşturmaktadır. Başka bir anlatımla, yine küreselleşme süreciyle ilintili olarak, sermayenin, rekabetin küreselleşmesi, esnekliğin yaygınlaşması ve iş veren açısından alternatiflerin fazlalığı, işgücünün "manevra alanını" daraltmaktadır. Dolayısıyla istihdam hacmi küçülmektedir. Ortaya çıkan bu son durum ise, hâkim teknoloji ve paradigmanın diğer birçok alanda olduğu gibi işgücünün niteliği yanında niceliğini belirlemesi şeklinde okunabilir.

Küreselleşmenin Türkiye'deki Ekonomik Görüntüleri

Küresel rekabet, iletişim, teknoloji ve bilginin ulaştığı düzey, toplumlardaki etkinliklerde yeni anlayış ve

yapılanmaları zorlamaktadır. Bu kaçınılmaz durum, yaşanan değişim ve dönüşüm ölçüsünde, evrensel yapı ve gerçeklere uygun yapılanmaların devreye girmesini doğurmuştur. Böylece yaşamın tüm alanlarındaki pratik çözüm, hızlı global bir dönüşüm sürecindeki dünyanın farklılaşan yapısına entegre olabilme esnekliğini gerçekleştirmek olduğu çok belirgin bir şekilde ortadadır. Başka bir ifadeyle, dünya gerçekliğinin iyi okunması ve kavranmasının, yaşanan birçok problemin çözümünde önemli ipuçları vereceği düşünülmektedir.

Bu gerçekten hareketle, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin hemen hepsinde "beşeri kapital" olarak algılanan işgücünün niteliğinin artırılması, yatırım politikalarında öncelikli bir yer tutmaktadır. İnsan kaynağının gelişen ve değişen dünyanın sosyal, ekonomik, politik ve kültürel gereksinmelerine cevap verecek özelliklere sahip olması, küreselleşme sürecinde birçok ülkenin ortak hedefi haline gelmiştir (Tatlıdil, 2000:119). Yeni yapılanma projeleri bu gerçeklikten hareket etmektedir.

İletişim ve bilgisayar teknolojisinde ve bilimsel bilgide yakın zamanda gerçekleştirilen olağanüstü gelişmeler, yer küredeki birçok ülkede ekonomik ve sosyal değişmeye ivme kazandırmıştır. Ortaya çıkan hızlı değişime her toplum aynı tepkiyi göstermediği gözlemlenen bir olgudur. Ayrıca gelişmekte olan birçok toplum, hızlanan değişim sürecine uyum göstermede yapısal özelliğinden dolayı anında refleks gerçekleştirememektedir. Ağır işleyen bu mekânizma, günümüzde geleneksel toplumlar açısından bir takım problemlere zemin hazırlarken, bu problemler için geliştirilen "demirbaş çözümleri" ise, aşındırmaktadır.

Konuya bu açıdan baktığımızda Türkiye'nin yapısal özelliği bir netlik kazanmaktadır. 2007 yılı ocak döneminde Türkiye'de istihdam edilenlerin % 25.5'i tarım, % 20.3'ü sanayi, % 5'i inşaat ve % 49.1 ise hizmetler sektöründedir. 2005-2006 eğitim öğretim yılında okullaşma oranı ise, ilköğretim % 89.77, ortaöğretim % 56.63 iken yüksek öğretim oranı % 18.85 (www.tuik.gov.tr) şeklindedir. Bu oranlar ise Türkiye'nin sanayileşme sürecini tamamlamış ve sanayi sonrası dönüşümlerin yoğun yaşandığı "merkez" ülkelerin ne kadar uzağında olduğunun işaretlerini taşır. Nitekim daha 1996 verilerine göre Avrupa Birliği'nde sektörler arası dağılım ortalaması tarımda % 7, sanayide % 37, hizmetler sektöründe ise % 61 dir (Tatlıdil, 2000:135). Bununla birlikte birçok "merkez" ülkelerin yüksek öğretim okullaşma oranı, sektörel dağılımda sanayide ve hizmetler sektöründe istihdam edilen işgücüne paralel olarak yüksektir. Örneğin 1994 verilerine göre Belçika'nın yüksek öğretim okullaşma oranı % 49.1, Norveç'in %54.5, Fransa'nın % 49.6, İsrail'in %38.9, Yunanistan'ın % 38.1 (Karasar, 1998:2057) iken, Türkiye'nin 2007 verilerine göre bu oran % 20 dir.

Okullaşma oranı ve istihdam edilen işgücünün sektörel dağılım oranı, Türkiye'nin yapısal özelliğini ortaya çıkarırken, aynı zamanda küreselleşme sürecinde ve onun ortaya çıkardığı yeni yapılanma ve ekonomi anlayışında Türkiye'nin hangi koordinatlarda olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Mevcut yapısal özelliğinden dolayı, Türkiye iletişim ve bilgi çağının en üst düzeyini yaşadığımız günümüzde, dünya ile bütünleşmede birtakım sorunları yaşamaktadır. Başka bir ifadeyle Türkiye çağı yakalamada geri kalmanın ekonomik ve sosyal sorunlarını her geçen gün hissetmektedir. Bunlardan

bir tanesi de işsizliktir. Evrensel olan işsizliğe gelişmiş ülkeler anında çözüm önerileri ve projeleri üretip, gerekli "cevap verme" işlevini yerine getirirken, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde bu problem kronikleşmektedir. Gelişmiş ülkeler işsizlik sigortasını devreye sokarken, gelişmekte olan ülkeler, işsizliğin yarattığı sıkıntılarla mücadele etmektedir.

Mevcut bu duruma karşın, dünyadaki yeni yapılanmaların bazı izdüşümleri Türkiye'de gözlemlenmektedir. Bunlardan bir tanesi de Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın mesleklere standart kazandırabilme amacıyla hazırladığı yasa taslağıdır. Bakanlık tarafından hazırlanan yasa taslağında yaklaşık 250 mesleğe standart hazırlayacak, "Ulusal Meslek Standartları Kurumu"nun oluşturulmasını öngörülmektedir. Bu yapılanmanın amacının genç ve dinamik bir nüfusa sahip Türkiye'nin mesleki ve teknik öğretimde yeni işgücü piyasasının taleplerine uygun eleman ihtiyacının karşılanması olduğu belirtilmektedir (Finansal Forum,12.03.2001). Bunun ilk örneğini de mühendislik alanında gözlemlemekteyiz. Artık mühendis olabilmek için mühendislik fakültesini bitirmiş olmak yetmiyor. Tıp mezunlarının olduğu gibi mühendislik fakültesinin mezunlarının önünde de artık zorlu bir uzmanlık dönemi var (Güçlü,03.06.2001, Milliyet). Bu örnekler, dünyada şekillenen yeni işgücü piyasasına bir standart ve işgücüne bir nitelik getirerek belli bir oranda yerel "cevap vermeler" şeklinde değerlendirilebilir.

Fakat Türkiye, iş bulamayan eğitimli insan ile aradığı nitelikli personel bulamayan işverenlerin varlığını birlikte yaşamaktadır. Başka bir ifadeyle, Türkiye'de işverenler küresel iş dünyasında varlıklarını sürdürebil-

mek için nitelikli işgücü, çok vasıflı bir çalışan profili talep ederken, sayıları her geçen gün artan "ne olursa yaparım abi"ciler bir arada bulunmaktadır. Bu durum ise, kendine özgü bir takım problemler yaratmaktadır.

Nitekim bireyin geçimini temin eden "iş", onun sosyal güvencesini sağlarken, aynı zamanda sosyal bütünleşmeye de pozitif etki eder. Küreselleşmeyle her an işten çıkarılma veya iş bulamama ihtimalinin varlığı, bireyde psikolojik bir tedirginlik yaratırken, toplumsal bünyede bütünleşmeye zarar vermektedir. Konuya bu açıdan bakıldığında, işsizlikle ilgili son veriler pek iç açıcı gözükmemektedir. 2007 verilerine göre 73 milyon 112 bin nüfuslu Türkiye'de işsizlik 2006 yılında % 11.8 2007 yılı ocak döneminde % 11'dir. Bu oranlar, kırsalda ve kentlerde farklılık göstermektedir. 2006 yılında kırsaldaki işsizlik oranı % 8.9 kent işsizliği % 13.7 iken bu oran 2007 ocak döneminde kırsal alan için % 7.9 ve kentlerde % 12.9 şeklindedir (www.tuik.gov.tr). Kırsaldaki işgücü kitlesi, geçim sıkıntısı ve mevcut durumu iyileştirme umudu gibi nedenlerle büyük şehre "ne iş olursa yaparım" diyerek göç etmektedir. Bu ise Türkiye'de hızlı ve sağlıksız şehirleşmeyi yaratmaktadır. Yeni yerleşilen yerdeki işlerde eğitim ve uzmanlığın aranılır oluşu nedeniyle şehir işsizliği veya rahatça dahil olunup çıkılan, hiçbir formel eğitim ve uzmanlaşma gerektirmeyen "marjinal sektör" oranı artmaktadır. Şehrin rasyonel iş dünyasında, eğitim, uzmanlık, bilgi ve beceri türünden bazı nitelikler kişiye, bir tür "avaraj" kazandırmaktadır. Bu avaraja sahip olan şehirli nüfus ile şehre "ne iş olursa yaparım" felsefesiyle gelen kırsal alan insanı arasındaki uçurumu artırmaktadır. Dolayısıyla, şehirlerin yoğun iş talebiyle göç edenleri tatmin edecek ekonomik ve sos-

yal alt yapı yetersizliği şehirli nüfus ile şehre yeni gelen nüfus arasında bir uçurum yaratırken yeni gelenlerin şehre uyumunu güçlendirmektedir. Şehre uyumsuzluk ise lumpen, arabesk veya gecekondu kültürü şeklinde ifade edilen bir durumu meydana getirirken; marjinalleşme, şiddet olaylarına katılım gibi olguların zeminini hazırlamaktadır.

Türkiye'deki işsizlik değerlendirildiğinde; işsizler içerisinde gençlerin oranın belli bir orana karşılık gelmesi oldukça dikkat çekicidir. 2006 yılındaki işsizlerin % 21.9'unu gençler oluşturmaktadır. 2007 yılının ilk üç ayında bu oran % 20.6'dır. Genç işsizliğine ait bu oran kentlerde artarken, kırsal alanda azalmaktadır. 2006 kırsal alanda gözlemlenen genç işsizliği % 17.6 iken kentlerde % 22.8 şeklindedir (www.tuik.gov.tr). Genç işsizliğine ait bu oranlar, kentlerde iş bulmanın, işte tutunmanın ya da başarılı olmanın kırsal alana nazaran daha zor olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Çünkü, kentlerdeki işlerde yüksek öğrenim ve uzmanlaşma gibi nitelikler aranmaktadır. Nitekim eğitim durumu ile işgücüne katılma durumu arasındaki ilişkiyi veren istatistikler bu düşünceyi güçlendirmektedir. 2007 yılı ocak döneminde Türkiye genelinde işgücüne katılma oranı % 46.8 olarak gerçekleşmiştir. Toplam işgücüne katılma oranı lise altı eğitimli erkeklerde % 69.2; kadınlarda % 20.3; lise ve dengi eğitimli erkeklerde % 73.1, kadınlarda % 32.1 ve yüksek öğretimli erkeklerde % 83.2 iken kadınlarda % 71'dir (www.tuik.gov.tr). Dolayısıyla kişinin aldığı eğitim ve oluşturduğu nitelik ve uzmanlaşma iş bulma olanağını artırmaktadır.

Genç işsizliğine ait oranların yüksekliğinin ortaya çıkardığı diğer bir sonuç ise maddi ve manevi fedakâr-

lıklarla okuyan gençlerde devlete, topluma ve çevreye karşı güvensizlik, anlamsızlık, soyutlanma bağlamında yabancılaşma ile anomik kişiliğe neden olmaktadır (Bayhan, 2001:53). Buna ilâveten, toplum içerisinde okuyan eğitimli insan gücünün istihdam edilmemesi, toplum tarafından özellikle gençler açısından eğitim ve öğretimin bir "ikincil değer" olarak görülmesine de neden olmaktadır. Anomik kişiliğin oluşumu ve eğitimin bir "ikincil değer" olarak değerlendirilmesi, geleceğe ait umutların kaybolmasına neden olmaktadır. Böylece bir tür başıboşluk, günü birlik yaşama ve her türlü değerden uzak bir hayat sürdürme alışkanlığı benimsetmektedir.

Genel anlamda işsizlik ise, mutsuzluk, işe yaramazlık (Giddens, 2000:454), toplumun diğer kesiminden geri kalmışlık, yalnızlık, stres ve ümitsizlik duygularını derinleştirirken; toplumsal dokuda verdiği zarardan dolayı sosyal çözülme tehlikesini meydana getirir. Ayrıca, küreselleşmeyle, uluslar arası sermayenin ve küresel şirketlerin kuralları belirlediği ve piyasaları biçimlendirdiği küresel ekonomide ortaya çıkan, sosyal politikaların ve maliyetlerin sorumluluğunu üstlenen çıkmamaktadır (Zencirkıran, 2001:180) Mevcut bu durum "fiilin failinin belirsizliği" metaforuyla ifade edilmektedir. Sorumlunun bulunamaması , kronikleşen eşitsizlik, işsizlik, güvensizlik ve belirsizlik olgularının çözümünü zorlaştırmaktadır. Çözümlerin zorlaşması ise toplumsal bölünmeleri ve kırılmaları doğurmaktadır.

Sonuç Yerine

Global düzeyde işleyen yeni ekonomi veya küresel ekonominin toplumlar ölçeğinde sonuçlarını net olarak

belirlemek mümkün gözükmemektedir. Bunda, küreselleşme sürecinin toplumların tamamında aynı düzeyde ve sürede işlememesi, sektörel dağılımın ülkeler arasında çeşitlilik arz etmesi, toplumsal ve ekonomik davranışları belirleyecek değişkenlerin farklılık göstermesi kadar toplumların tamamının konjonktürel gelişmelere anında karşılık verebilme elastikiyeti veya kabiliyetine sahip olamaması etkilidir. Ancak tüm dünyayı etkisi altına alan, her şeyi değişim ve dönüşüme sürükleyen küreselleşme sürecinin karşısında olmak çok güçtür. Dolayısıyla bu hegemonik yapılanmadan faydalanmak ve sürecin zorladığı yapılanmaları gerçekleştirmek daha akılcı ve işlevsel gözükmektedir. Dolayısıyla Türkiye de bu gerçekten hareket ederek ortaya çıkmış aşağıdaki belirtileri göz önüne alarak şekillenen yeni süreçte, hayatta kalabilme ve konumunu güçlendirme savaşımı vermelidir.

1- Türkiye'deki eğitimli işsizlerin oranı, mevcut eğitim anlayışının değişen ve dönüşen dünyanın ekonomik, sosyal ve kültürel gerçeklerle örtüşmediğini göstermektedir.
2- Türkiye'deki işsizler içerisinde gençlerin oran olarak yüksekliği, siyasal söylemlerde büyük övgüye konu olan genç nüfus oranının tüm retorikliğinin kaybolmasına neden olmaktadır.
3- Kasım 2000 ve Şubat 2001 tarihlerinde yaşanan "ekonomik kriz" Türkiye'yi değişime zorlarken aynı malzemeyle farklı bir geleceğin olamayacağını göstermektedir. Başka bir ifadeyle, ekonominin, gelişmiş ülkelerde olduğu gibi sağlıklı yürütülebilmesi için siyasetin özellikle popülist siyasetin ekonomiyi

kullanma sürecinin son bulduğunu göstermektedir.

4- Son zamanlarda işsizlik, yoksulluk arka planlı, bir banka güvenlik görevlisinin bankanın 37 milyarını yoldan geçenlere dağıtması, başbakanlık önündeki yazar kasa fırlatma eylemi ve ülkemizde ilk kez bir esnaf kitlesinin protesto yürüyüşleri, toplumsal rahatsızlıkların sinyalleri şeklinde algılanmalıdır.

5- Benzer şekilde 2001 yılbaşı kutlamalarında The Marmara Oteli önünde gerçekleştirilen arbede, sayıları her geçen gün artan "mutsuz" veya "öteki" Türkiye'yi hatırlatmaktadır. Bunun yanında, bu olay sınıflar arası çatışmaların pratiğe dökülmesi şeklinde değerlendirilmelidir.

Bu ve benzeri şekilde sıralanabilecek anomik durumları gidermek ise, küresel ekonomiden başlamak üzere her türlü politikaların tekrar gözden geçirilmesiyle, gerçekle örtüşecek yeni yapılanmalarla mümkün olacaktır. Bunları yaparken, hepsinden önce bir deterjan reklamındaki çocuğun annesine seslendiği gibi çok çalışmak gerekiyor çokk."

KAYNAKÇA

AKIN, Bahadır (2002) *"Yeni Ekonomi: Yeni olan Nedir? 20 Yüzyılın Son Moda Kavramının Analizi"*, **1. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Ekonomi Kongresi** 10-11 Mayıs 2002, Hereke-Kocaeli.

AKYOL, Avni (1998) *"Cumhuriyetin 75nci Yıldönümünde Milli Eğitimin Gerçekleştiremediği En Değerli Amaçlar"*, **Yeni Türkiye**, 23-24, Cumhuriyet Özel Sayısı, Sayı:3, Eylül-Aralık, İstanbul.

BAYHAN, Vehbi (2001) *"Bilişim Toplumunun Sosyolojik Perspektifi ve Türkiye"*, **Bilişim Toplumuna Girerken Psikoloji, Sosyoloji ve Hukukta Etkiler Sempozyumu**, 23-24 Mart 2001, T.B.D.Yayınları:14, Ankara.

BOZKURT, Veysel (2001) *"Enformasyon Toplumu ve Eğitim"*, **Bilgi ve Toplum**, Sayı: 3, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul.

BÜYÜKULUSLU, Rıza (2000) *"Küreselleşmenin Sosyal ve Kültürel Hayata Etkileri"*, **Küreselleşmenin İnsani Yüzü**, (Der: Veysel Bozkurt), Alfa Yay. İstanbul.

DURA, Cihan (1997) *"Bilgi Toplumuna Doğru Eğitimde Temel Eğilimler"*, **Türk Yurdu**, Kasım 1997, Cilt 17, Sayı: 123, Ankara.

EROĞLU, Feyzullah (1997) *"Yönetemeyen Bürokrasi ve Yeniden Yapılanma İhtiyacı"*, **Türk Yurdu**, Kasım 1997, Cilt17, Sayı: 123, Ankara.

FİNANSAL FORUM (12.03.2001).

GIDDENS, Anthony (2000) **Sosyoloji,** (Hazırlayan: Hüseyin Özel, Cemal Güzel), Ayraç Yay. Ankara.

GÜÇLÜ, Abbas (03.06.2001) : **Milliyet**

HABER BÜLTENİ (2001) **Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü/http://www.iskur.gov.tr**

HARVEY, David (1999) **Postmodernliğin Durumu,** 2.baskı, (Çev:Sungur Savran), Metis Yay. İstanbul.

HOLTON, Robert (2000) *"Globalization's Cultural Consequences"*, **Annals Of The American Academy Of Political & Social Science**, Vol:570.

KARASAR, Niyazi (1998) *"Cumhuriyetin 75nci Yılında Eğitim ve Bilim"*, **Yeni Türkiye** 23-24, Cumhuriyet Özel Sayısı, Sayı:3, Eylül-Aralık, İstanbul.

KEYDER, Cağlar (1996) **Ulusal Kalkınmacılığın İflası,** 2.baskı, Metis, İstanbul.

KING, Anthony (1998) *"Giriş:Kültür Mekanları, Bilgi Mekanları"*, (Çev: Ümit Hüsrev Yolsal), Kültür, **Küreselleşme ve Dünya Sistemi,** Bilim ve Sanat Yay., Ankara.

KOCACIK, Faruk (2000) *"Kitle Toplumu, Küreselleşme Ve Türkiye"*, **Prof.Dr. Eyüp Kemerlioğlu'na Armağan,** Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Sivas.

KONUK, Osman (2001) *"Bir Retorik Olarak Küreselleşmeyi Tersinden Okumak: Buzdolabına Hapsedilen Çocuk"*, **6.Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi** 18-22 Haziran 2001, İçel.

KORAY, Meryem (1997) *"Küreselleşme İlerlerken Gerileyenler:Ekonomi Karşısında Sosyal, Sermaye Karşısında Emek, Piyasa Karşısında Siyaset"*, **İktisat Dergisi,** Sayı:369,Temmuz, İstanbul.

MAHÇUPYAN, Etyen (1997) *"Devlet Liberalizm Ve Kapitalizm"*, **Doğu Batı**, Yıl:1, Sayı:1, Kasım-Ocak, 3.baskı, Ankara.

SAYIN, Önal (1996) *"Küreselleşmenin Sermaye ve İşgücü Üzerindeki Etkileri"*, **Toplum ve Göç**, Başbakanlık D.İ.E. Ankara.

SELAMOĞLU, Ahmet (2000) *"Yoğunlaşan Sosyal Sorunlarıyla Küreselleşme"*, **Küreselleşmenin İnsani Yüzü,** (Der: Veysel Bozkurt), Alfa Yay.İstanbul.

SEZAL, İhsan (2001) *"Eğitimin Dünü, Bugünü, Yarını:Bir Düşünce Egzersizi"*, **Bilgi ve Toplum**, Sayı:3, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul.

STRATTON, Jon (2002) *"Siberalan ve kültürün küreselleşmesi"*, (Çev: Mehmet Doğan), **Cogito,** Sayı:30, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

TATLIDİL, Ercan (2000) *"Globalleşme Sürecinde İnsan Kaynaklarının Değişimi: Türkiye Örneği"*, **Prof.Dr. Eyüp Kemerlioğlu'na Armağan,** Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Sivas.

TAŞÇI, Cemalettin (2001) *"N'Olacak Bu Eğitimin Hali"*, **Bilgi ve Toplum**, Sayı:3, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul.

ZENCİRKIRAN, Mehmet (2001) *"Küreselleşme ; Sorunlar ve Çözüm Önerileri"*, **Bilgi ve Toplum,** Sayı:3, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul.

WISHARH, Van Dusen (1999) *"Globalization: Humanity's Great Experiment"*, **Futurist,** Oct 99, Vol:33, ıssue 8, 1 c.

World Develpoment Indicators Database, (July, 2000)

www.ilocarib.org.tt/news (08.05.2007)

www.tuik.gov.tr (08.05.2007)

5. TÜRK KÜLTÜR DEĞERLERİ VE TÜRK DÜNYASI BOYUTLARIYLA KÜRESELLEŞME YAKLAŞIMLARI

5

KÜRESELLEŞME VE UNUTULAN KÜLTÜR DEĞERLERİMİZ

Hatice İçel

Küreselleşme, üzerinde çok tartışılan ve farklı farklı tanımlanan bir kavramdır. Küreselleşme, öncelikle ekonomik içerikli bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda sermayenin dünya üzerindeki dolaşımının tek tek ülkeler düzeyinde değil, küresel düzeyde gerçekleşmesi anlamına gelmektedir (Tezcan, 2002: 57). Ancak küreselleşme ilk olarak ortaya çıktığı zamandaki gibi sadece ekonomik boyutta kalmamıştır. Bugün küreselleşmenin ekonomik, siyasal ve kültürel olmak üzere üç boyutunun olduğu bilinen bir gerçektir (Kongar, 1997).

Küreselleşmenin üç boyutu da mutlaka çok önemli sonuçlar doğuracaktır. Ancak biz konuyu kültürel boyutuyla ele almak ve kültürel küreselleşmenin sonuçları üzerinde durarak, buna karşı alınması gereken önlemlerden bahsetmek istiyoruz. Kültür, bir topluluğu millet

yapan maddî ve manevî değerler bütünüdür. Milletlerin oluşmasında dil, mazi, vatan ve bayrak kadar etkili bir unsurdur. Bu nedenle her milletin kültürü kendine özgüdür ve ayırt edici niteliklere sahiptir. Kültürün yaratıcısı ve taşıyıcısı halktır. Halka ait olan şeyler de kültürün vazgeçilmez parçalarını oluştururlar. Bu kültür ürünleri içerisinde atasözleri, deyimler, bilmeceler, ninniler, ağıtlar, masallar, efsaneler, halk hikâyeleri, el sanatları, inanışlar, gelenekler, görenekler, vb. yer almaktadır.

Kültürel küreselleşmenin iki sonucu vardır. Birinci sonuç "mikro milliyetçilik" biçiminde ortaya çıkmıştır. "Küreselleşme en küçük bir kültürel farklılığı bile vurgulayarak, elektronik medya aracılığı ile bunu tüm dünya kamuoyunun dikkatine sunan, ayrıca siyasal açıdan, kültürel farklılıkların korunması ilkesini demokratik hak ve özgürlükler alanının ayrılmaz bir parçası olarak gören bir anlayışı yaygınlaştırmaktadır. Küreselleşmenin kültürel ayağının ikici sonucu, özellikle tüketici davranışını etkileyerek, dünya çapında kültürel birörnekliğin önünü açmış olmasıdır." (Kongar, 1997). Küreselleşmenin her iki sonucu da milletleri yok olmaya götürebilecek türdendir. Bu durumda milletler, ya parçalanacak ya da birbirlerine benzeyip "tek tip" olacaklardır.

Küreselleşme aslında "Bir şeyi dünya ölçeğinde kılma, dünyaya mal etme" düşüncesine dayanmaktadır. Yani küreselleşme "Bizde olanı dünyaya vermek, başkasında olanı almak" anlamına gelmektedir. Ancak günümüzde bu alma-verme dengesi tam olarak kurulamamış, alma konusunda ibre Batı dünyasından tarafa kaymıştır (Oğuz, 2002: 11).

Bu bağlamda toplumumuz kültürel anlamda birçok değişikliğe maruz kalmıştır. Bu değişikliği daha ilk bakışta yarının yetişkini ve kültür taşıyıcısı olacak çocuklarda görüyoruz. Onlar, yabancı dille eğitim politikaları yüzünden daha anaokullarında İngilizce öğrenmeye başlıyorlar. Yani daha kendi dillerinin kurallarını kavramadan başka bir dil öğreniyorlar. Belki de bir iki yüzyıl sonra anadillerini ve buna bağlı olarak benliklerini unutacaklar. Bu tehlikeyi Oktay Sinanoğlu *Bye Bye Türkçe* (Sinanoğlu, 2007) adlı kitabında bıkıp usanmadan defalarca dile getirmiştir. Ancak maalesef Sinanoğlu ve daha nice bilim adamının uyarıları dikkate alınmayarak yabancı dille eğitim konusunda ısrar edilmiştir.

Daha anaokulda yabancı hayranı olmaya başlayan ve Keloğlan'ı, Dede Korkut'u, Köroğlu'nu tanımayan çocuklarımız, Batman'le yatıp Spider Man'le kalkıyorlar. Tabii bu yabancı kahramanların idelaize edilmesinde basın-yayının katkısı büyüktür.

Annelerimiz, ninelerimiz bizlere "Keloğlan", "Askere Giden Kız", "Şahmaran", vb. gibi masallar anlattılar. Oysa çocuklarımız "Pamuk Prenses", "Kül Kedisi", "Kırmızı Başlıklı Kız", vb. gibi Batı kültür öğeleriyle yüklü masallarla büyüyorlar. Artık bebekler "Dandini dandini dastana" diye başlayan Türk ninnileriyle büyütülmüyor. Bunun yerine doğum günlerinde çocuklara "Happy birthday to you" deniyor.

Gençlerimizin durumunun da pek farklı olduğu söylenemez. Onlar da çılgıncasına bir Batı hayranlığı içerisinde "internet cafe"ye gidip, "pizza" veya "hamburger" yiyip kola içerek yüzlerini bile görmedikleri insanlarla "chat"leşiyorlar. Yani gerçek dünyadan soyutlanarak sanal bir hayat yaşamaya kendi kendilerini

mahkum ediyorlar. Hatta ödevlerini bile internette yer alan ödev sitelerinden indiriyorlar. Tabii ki, buna bağlı olarak okuma alışkanlığı gittikçe azalıyor ve okul başarısı düşüyor.

Aslında tüm bunlar toplumun geneli için de geçerli olan şeylerdir. Özellikle televizyon ve internet gibi kitle iletişim araçlarının yayılmasıyla birlikte birçok değerimiz kaybolmaya başlamıştır. Eskiden uzun kış gecelerinde komşuların bir araya gelerek tertip ettikleri eğlencelerde oynanan "yüzük oyunları", sorulan "bilmeceler" artık unutulmaya yüz tutmaktadır.

Özellikle köy hayatında rastlanan imecelerde, yapılan işi daha zevkli bir hâle getirmek için söylenen "mâniler" de mazideki yerini almak üzere. Artık tarlalarda insanların eskiden yaptığı birçok işi, makineler yapıyor. Tabii bu makinelerin çıkardığı gürültüler içerisinde kimse mâni söyleyemiyor.

Âşıkların başından geçen aşk maceralarını nazımnesir karışımı bir yapı içerisinde anlatan halk hikâyelerimiz de eski değerini yitirdi. Eskiden özellikle Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki Âşıklar Kahvesi'nde âşıklar, günlerce süren halk hikâyeleri anlatırdı. Elektriğin ve dolayısıyla televizyonun olmadığı zamanlarda bu türden hikâyeleri anlatmak ve dinlemek başlıca eğlencelerdendi. Bu gelenek günümüzde oldukça zayıflamıştır. Artık "Kerem ile Aslı", "Emrah ile Selvihan", "Arzu ile Kamber", "Tahir ile Zühre", vb. kitap sayfaları arasında meraklılarına hitap etmektedir. Tabii bu meraklıların sayısının gün geçtikçe azaldığını söylemeye gerek bile yoktur. Çünkü o kahramanların yerini "Romeo ve Jüliet" almıştır.

Hızla Batılılaşma ve çılgınca geçmişini unutma faaliyetlerinden ünlü fıkra kahramanımız "Nasreddin Hoca" da payına düşeni aldı. Artık onun kıvrak Türk zekâsını yansıtan fıkralarına gülemez olduk. "İpe Un Sermiş", "Kavuk", "Yorgan Gitti Kavga Bitti", "Düdük", vb. gibi fıkralarındaki ince nükteyi anlayamıyoruz. Bunun yerine soğuk esprilerle yüklü Amerikan fıkralarına gülmeyi tercih ediyoruz.

Buram buram Anadolu kokan ve ana sütü gibi ak olan türkülerimizin durumu acaba farklı mı? Artık türkülerde geçen kelimelerin ve imgelerin ne kadarını anlayabiliyoruz?

"Manda yuva yapmış söğüt dalına
Yavrusunu sinek kapmış gördün mü" mısralarıyla başlayan türkü, acaba bir deli saçması mı, yoksa mecazlarla yüklü bir parça mı? Bu parça anlaşılamazsa günümüzün yine küreselleşme ürünü olarak Batı'dan bize getirdiği "hiphop" tarzı müziği ne kadar anlaşılır?

Tabii bu arada gelenek ve göreneklerimiz de farklılaşmaya başladı. Özellikle şehirlerde günlük kaygılar ve zamana ayak uydurmak gibi endişelerle komşuluk ilişkileri iyice zayıfladığından insanlar, birbirleriyle konuşmak yerine sanal ortamlarda iletim kurmayı tercih ediyorlar. Komşuluk ilişkilerinin zayıflamasıyla birlikte "misafirlik" de ortadan kalkmaya yüz tutmuştur. Halbuki, Türkler misafirperverlikleriyle ünlü bir millettir. Hızla küreselleşen dünyada maalesef biz de Batılı milletler gibi olmaya başladık. Kapı komşumuza gidip o "hatırı kırk yıl olan" kahveyi içmeyi bile unuttuk.

Bu unutuş, günlük hayattaki patriklerimize ve doğum, evlenme ve ölüm gibi bazı törenlerimize de yan-

sıdı. Hayatın geçiş dönemleri olarak adlandırılan bu dönemlerde birtakım pratiklerin uygulanması gerekir. İnanışa göre bu tür dönemlerde insanlar güçsüzdür ve kötü ruhların zararlı etkilerine karşı açıktır (Örnek, 1995: 131). Uygulanan pratiklerin unutulması ile ilgili bu dönemlerin hepsinden birer örnek vermekle yetinelim. Mesela, eskiden çeşitli nedenlerden dolayı (hastalık, kötü ruhlar, nazar, vb.) çocuklar doğduktan sonra kırk gün içerisinde dışarıya çıkarılmazdı. Doğumun üzerinden kırk gün geçince "kırkı" çıkarıldıktan sonra "kırk uçurmak" amacıyla yakın bir komşuya misafirliğe gidilirdi. Kökeni Türk mitolojisine dayanan bu âdet, günümüzde hurafe olarak değerlendirildiğinden terk edilmiştir.

Düğün merasimlerinde de bu türden değişiklikler dikkatimizi çekmektedir. Eskiden düğünler üç günlük süreyle devam ederdi. İlk gün erkek evinin damının üzerine bir bayrak dikilir, bu suretle oranın düğün evi olduğu belli olurdu. Bu bayrak, düğün bitene kadar asılı dururdu. Düğünün birinci günü, kızın çeyizi damadın evine getirilir, ikinci günün akşamı kına gecesi yapılır, üçüncü günün sabahı ise gelin baba evinden alınarak damadın evine getirilirdi. Oysa günümüzde bu uygulamalar oldukça farklılaştı. Eskinin müstakil evlerin yerini apartman daireleri aldığı için, artık düğün evinin damına bayrak dikilemiyor. Apartman kültürünün gelmesiyle birlikte kına geceleri de ortadan kalktı. Evde yapılan düğünlerin yerini ise düğün salonlarında, Batılı usullere göre yapılan törenler aldı. Hatta gelinler yabancı filmlerden öğrendiklerini uygulayarak gelin çiçeğini bekâr arkadaşlarına atmaya başladılar. Bilindiği gibi inanışa göre, çiçek kimin elinde kalırsa o en yakın zamanda evlenecektir.

Ölüm ve yas âdetlerimizde de birtakım değişiklikler oldu. Eskiden ölünün ruhuna saygı göstermek amacıyla yakını ölen kişiler evlerinde belirli bir süreyle televizyon açmazlardı. Oysa günümüzün şartlarında televizyonun günlük hayatın vazgeçilmez bir parçası hâline gelmesiyle birlikte bu âdet de mazinin derinliklerine gömülmüştür.

Tüm bu örneklerden de görüldüğü gibi toplumumuz hızla değişmekte ve Batılılaşmaktadır. Bu değişiklik maalesef Batının teknolojisini alıp, bilim üretmek yönünde olmamıştır. Aksine onların bize hiç uymayan ve uyması imkânsız olan kültür öğeleri gereksiz bir şekilde toplumumuza adapte edilmeye çalışılmaktadır. "Tarih tekerrürden ibarettir." sözüne hiç kulak asılmayarak Tanzimat döneminde yapılan hatalar tekrarlanmaktadır. Küreselleşmenin kaçınılmaz olduğu araştırıcıların üzerinde ittifakla birleştiği bir görüştür. Yapılması gereken ise bu süreci elden geldiğince yavaşlatmaktır. Tabii bu yavaşlatma da, birtakım önlemlerin alınmasıyla mümkündür.

Bu bağlamda, öncelikle, kültürün temel dinamiklerinin çok iyi belirlenmesi gerekmektedir. Halk kültürü millî kültürün biçimlenmesinde çok önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle halk kültürünü ülkeye ve dünyaya tanıtmak amacıyla kültür politikaları doğrultusunda çalışmalar yapılmalıdır (Artun, 2002). Özellikle ülke çapında yapılan tanıtımlardan sonra el sanatları gibi birtakım alanlarda uygulamalı kurslar açılmalıdır. Halıcılık, çömlekçilik, semercilik, vb. gibi alanlarda uzman kişiler tarafından verilen kurslarla yetenekli kişilere bu meslekler öğretilmeli ve bu alanlarda çalışmak isteyenlere devlet tarafından gerekli destek sağlanmalı-

dır. Böylece unutulmaya yüz tutan kültür değerleri yeniden diriltilebilir.

Millî kültürü, dolayısıyla halk kültürünü tanıtmada Millî Eğitim Bakanlığı'na da birtakım görevler düşmektedir. İlköğretimin birinci kademesinden başlamak üzere, basılan Türkçe, Hayat Bilgisi, Sosyal Bilgiler, vb. ders kitaplarında halk kültürü ürünlerine (masal, efsane, fıkra, gelenek, görenek, vb.) yer verilmelidir. Ayrıca halk kültürü ürünleriyle ilgili her yaştan okuyucunun ilgisini çekecek eserler hazırlanmalıdır.

Dizi ve film yapımcıları ve yönetmenler de bu konuda üzerine görev düşen kişilerdendir. Öncelikle yapımcı ve yönetmenlerin Türk kültürünü ve bu kültürün öğelerini çok iyi bilmeleri gerekmektedir. "Harry Potter", "Shrek", "Yüzüklerin Efendisi", vb. yapımların çocuklar başta olmak üzere her yaş grubundan insanın ilgisini çektiği bilinmektedir. Aslında bizim bunlar gibi film veya dizi olabilecek çok fazla malzememiz vardır. Mesela, "Dede Korkut Hikâyeleri", "Nasreddin Hoca Fıkraları", özellikle çocuklar için "Keloğlan Masalları", vb. bu türden eserlerdendir. Eğer bunlar yapımcılar tarafından değerlendirilirse çocuklarımız, Batı gelenek ve görenekleriyle yüklü yapımları izlemek yerine kendi kültür öğeleriyle yoğurulmuş filmleri izleyecekler ve bu sayede kültürlerine daha yakın olacaklardır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, küreselleşme kaçınılmaz bir süreçtir. Bu süreci durdurmak bugünkü şartlarda imkânsız görünmektedir. Bu süreci yavaşlatmak için birtakım önlemlerin alınması gerekmektedir. Yukarıda alınması gereken bazı önlemlerden bahsettik. Millî kültürü koruma konusunda çeşitli kurum ve kuruluşlara

olduğu kadar sağduyulu her vatandaşa da birtakım görevler düşmektedir. Millî benliğini korumak ve parçalanarak, ya da tek tipleşerek yok olmamak, millî kültürünü yaşatmakla mümkündür. Millî kültürü korumanın ilk adımı ise yarının büyükleri olacak çocukları bu bilinçle yetiştirmekle atılır.

KAYNAKLAR

ARTUN, Erman (?), *"Küreselleşmenin Geleneksel Türk Halk Kültürüne Etkisi"*, http: /turkoloji.cu.edu.tr.

KONGAR, Emre (1997), *"Küreselleşme ve Kültürel Farklılıklar Çerçevesinde Ulusal Kültür"*, www.kongar.org.

OĞUZ, M. Öcal (2002), **Küreselleşme ve Uygulamalı Halkbilimi**, Ankara.

ÖRNEK, S. Veyis (1995), **Türk Halkbilimi**, Ankara.

SİNANOĞLU, Oktay (2007), **Bye Bye Türkçe**, İstanbul.

TEZCAN, Mahmut (2002), *"Küreselleşmenin Eğitim Boyutu"*, **Eğitim Araştırmaları**, S. 6, s. 57-63.

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRK DÜNYASI'NIN MESELELERİ

Remzi Kılıç

Giriş:

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla, ABD kendisini tek başına küreselleşmenin öncüsü ilân ederek ortaya çıkmıştır. İngiltere ve diğer Batı Avrupa ülkeleri ise bu oluşumu destekleyerek takibe koyuldular. Kısaca güçler dengesi değişerek tek boyutluluk kazanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri, gelinen noktada dünyanın en güçlü ekonomisi, teknolojisi ve siyasal gücüne sahip, global ve küresel oluşumları ve projeleri yönlendiren ülke konumuna geçmiştir. Bu durumda Türkler ve Türk dünyası nasıl hareket etmelidir. Avrasya toplulukları nasıl bir yol ve siyaset tabip edebilir.

Sovyetler Birliği'nin 1990-1991 yıllarında dağılma sürecine girmesiyle birlikte, diğer topluluklar gibi, Türk toplulukları da bağımsızlıklarını ilân etmişlerdir. Başta, Kazakistan Cumhuriyeti olmak üzere, Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan ve Kırgızistan Türk Cumhuriyetleri ve birçok muhtar ve özerk Türk topluluk-

ları ortaya çıkmıştır. Bu Türk Cumhuriyetleri ve Türk topluluklarının bağımsızlıklarına kavuşmaları, Türkiye Cumhuriyeti devleti ve Türk halkı tarafından son derece olumlu karşılanmıştır.

Bilhassa, Türk devlet ve bilim adamları, Türk dünyasındaki bağımsızlık gelişmelerini ve soydaş toplulukların kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmesini öteden beri arzu etmekteydiler. Gazi Mustafa Kemal'in Türk dünyası hakkında beyan ve işaret ettiği hususlar, Türkiye'de ve Türk dünyasında Türk aydınları tarafından bilinmekteydi. Türk bilim dünyası, hem Türkiye Cumhuriyeti devleti her türlü emperyalizmden uzak, bağımsız millî bir devlet olarak yaşamalıdır, hem de Sovyet-Rusya'daki soydaşlarımız başta olmak üzere, bütün dünya Türkleri, hür ve bağımsız bir şekilde varlığını sürdürmelidir, anlayışı içerisinde hareket etmişlerdir.

Ancak, dünyanın en büyük kara devleti olan Sovyet-Rusya, 1970-1980 yıllarına gelindiğinde; kıtalar arası güdümlü füzeleri, zırhlı mekanize orduları, nükleer silah depoları, hava filoları, her denize bayrak gönderen donanmaları ile süper bir askeri gücü temsil etmekteydi. (Özdağ M, 2000: 176) Sovyet-Rusya hegemonyası altında tuttuğu başta Türkler olmak üzere, bütün unsurları veya çeşitli halkları, her konuda kontrol ya da baskı altında bulunduruyordu. Nitekim, Sovyet Sosyalist rejimi ancak yetmiş yıl kadar devam edebilmiştir. Sovyet-Rusya Gorbaçov ile birlikte uygulamaya koyduğu "prestroika ve glastnost" politikasıyla dağılma sürecini yaşamıştır. Tabi ki, bu hadiseler durup dururken ve kolayca kendi-

liğinden gerçekleşmemiştir. Bu hadiselerin pek çok iç ve dış sebepleri vardır.

Ruslar, küreselleşme bağlamında "Bağımsız Devletler Topluluğu" adı altında, Avrasya'da yine de güç ve hakimiyetlerini ortaya koymuş, çağın şartlarına uygun olarak Türk Cumhuriyetleri başta olmak üzere, Sovyet-Rusya'dan ayrılan diğer topluluk ve halkları örgütleme başarısını göstermişlerdir. Ruslar, Rusya Federasyonu adı altında kurdukları devlet ile hala Avrasya'nın en büyük topraklarına sahip, yaklaşık olarak 170 milyon nüfuslu, nükleer gücü olan, birçok doğal kaynaklara hükmeden bir devlettir. Rusların ayrıca yüzyılları aşan, farklı milletleri kendi sömürge faaliyetleri ile kontrol altında tutabilme deneyimleri de göz ardı edilmemelidir.

Türk dünyası ile ilgili olarak, Türkiye'de ve Türkistan sahasında kurulan cumhuriyetlerin bilgeleri başta olmak üzere, Türk dünyasının her tarafından Türk aydınları, düşünürleri, bilim insanları, siyasetçileri ve eğitimcileri, son çeyrek asır içerisinde, Türklüğe dair yüzlerce kitap, makale, araştırma, dil çalışmaları, projeler yapmış ve yazmışlardır. Siyaset adamları, akademisyenler, gençlik teşkilatları, iş adamları ve eğitimciler, birçok toplantılar, kurultaylar, konferanslar, sempozyumlar yaparak, yaklaşık 250 milyon Türkçe konuşan insanın, Türk halklarının dost ve kardeşliğini artırmayı amaçlamaktadırlar. Türkler milletler mücadelesinde, mazlum milletlere, düşkün ve yoksul halklara, tarihleri boyunca kol kanat germiş, onları korumuş, asla köle muamelesi yapmamıştır. Bu gibi nedenler ile Türklük ulu çınarı hiç yıkılmamış, hep var ola gelmiştir. Türk aydınları ve bilgeleri, Türk milletinin evlatlarına daima yol göstericilik, rehberlik yapmışlardır. Türk Milleti, tarihi boyun-

ca kurmuş olduğu devletli yapı içerisinde, birçok halkı etrafında barındırmış, felakete uğrayanları bünyesinde korumuştur.

Sovyet-Rusya'nın dağılma hadisesinden çok daha evvel, Atatürk'ten itibaren, Türkiye'de Türklük şuuru ve Türk milliyetçiliği çok kuvvetli ve güçlü tutulmuştur. Bunun fevkalade güzel sonuçları artık alınmaktadır. Bugün özellikle Türk siyasetçileri, neden üzerlerine ölü toprağı serpilmiş gibi, çok ciddi gelişmeler karşısında sessiz ya da sakin, hatta çoğu zaman duyarsız kalmaktadırlar? Bir zamanlar uğrunda ölümüne mücadele yapılan, hürriyetleri savunulan Türk toplulukları hürriyetlerini ve bağımsızlıklarını kazandılar. Bu süreçte Türk aydınları daha duyarlı ve sorumlu hareket etmelidir.

Türk dünyası temsilcilerini ilmî, kültürel, sağlık, eğitim ve ekonomik amaçlı toplantılarda kendi bayrakları altında görmek ve Türklüğü burada kaynaştırmak, dostluğa ve kardeşliğe yönelik çağrıları sürdürmek, kalıcı hale getirilmelidir. Niçin Türk aydınları, Türk dünyasına yönelik, eğitim, ekonomik ve ticari işbirliği, kalkınma ve gelişme, kültürel faaliyetler alanında zayıf ve etkisiz kalmaktadırlar? Bunlar üzerinde düşünülmesi gereken ve cevap arayan sorulardır.

Kazakistan, Kırgızistan, Azerbaycan ve Türkmenistan başta olmak üzere, buralarda Türklük ve Türkiye adına uğraşan, Turan Yazgan, Namık Kemal Zeybek, Ümit Özdağ, Özcan Yeniçeri, Mümin Köksoy, Mustafa Erdem gibi şahsiyetlerin dışında, çok az sayıda insanımızın sosyal ve kültürel konularda faaliyet göstermekte olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle Kırgızistan'da Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Uluslararası Atatürk Alatoo Üniversitesi ve Kazakistan'da Kazakistan-Türkiye Ahmet Yesevî Üniversitesi gibi, önemli ilmî merkez-

leri ve buralarda çalışan fedâkar Türk akademisyenleri ve eğitim veren okulları, Türklüğe hizmetleri bakımından tebrik etmek gerekir. Türk dünyasına yönelik faaliyetler genel anlamda yetersizdir.

Küreselleşme Sürecinde Türk Birliği'ne Doğru Gündemdeki Meseleler:

Bugün Bağımsız Türk Cumhuriyetleri'nin küreselleşme karşısında karşılaştıkları bazı önemli meseleler vardır. Bunların başlıcaları: Siyâsî, Askerî, Ekonomik, Kültürel, Dinî, Eğitimsel, Kalkınma, İşbirliği, Çevre meseleleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu meselelerin yanında birçok tâli konular da bulunmaktadır. Araştırmamız içerisinde bütün bunları birlikte değerlendirmek ve iç içe girmiş konuları bir arada sunmak istiyoruz.

"Türk Devletleri Birliği" oluşumu için, önce bu anlayışın akıl ve mantık yoluyla kabul edilebilecek somut deliller ve fikrî alt yapı ile ortaya konulması gerekir. Bu bağlamda verilecek örnekler ve uygulanacak projeler çok önemlidir. Bu konuda birçok Türk akademisyen ve araştırmacı eser ve makaleler yazmışlardır. (Yeniçeri, 2001) Ayrıca, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, TİKA, TİSAV, AYSAM, ASAM, TUSAM gibi merkezler, Bilig, Bilge, Türk Yurdu, 2023, Asya Avrupa Dergisi, Siyaset ve Toplum, Türkiye'de ve Türk dünyasında etkin faaliyetleri ile yararlı olan kuruluşlar ve yayınlardır.

Bugün Amerika kıtasında, Amerika Birleşik Devletleri yaklaşık olarak 9.315.000 km kare yüzölçümü üzerinde 300 milyon nüfusla dünyanın en büyük ekonomik ve siyasi gücü olarak bulunmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri 50 eyaletten oluşmuş, dünya ekonomisinin %33'ünü elinde bulunduran küresel bir güçtür. Avrupa

kıtasında, Avrupa Birliği yaklaşık olarak 9.500.000 km kare yüzölçümü üzerinde 490 milyon nüfusla dünyanın ikinci büyük ekonomik ve siyasi gücüdür. Avrupa Birliği elli yıldır kurulmakta olan bugün itibariyle 25 üye ülkeden oluşan ve dünya ekonomisinin % 28'ini elinde tutan küresel bir güçtür. Avrupa Birliği üyesi ülkeler, Amerika Birleşik Devletleri gibi, tek ekonomi, tek para birimi, tek ordu, tek meclis, tek hukuk vs. olma yolunda yoğun çaba içerisindedir.

Öte tarafta Çin Halk Cumhuriyeti, yaklaşık olarak 9.516.000 km kare yüzölçümü üzerinde 1 milyar 400 milyon nüfusu ile Asya'da Türklüğü ve insanlığı tehdit eden bir siyasi ve ekonomik güç durumundadır. Asya'da her üç insandan biri, dünyada her beş insandan biri Çinlidir. Yine Asya'da Hindistan yaklaşık 4.500.000 km kare yüzölçümü ve 1 milyar 150 milyon nüfusu ile önemli bir bölgesel ekonomik ve siyasi güç durumundadır. Bunların dışında Arap dünyası II. dünya savaşından sonra İngilizler başta olmak üzere batılılar tarafından sömürge için kurulmuş ve desteklenmiş olsalar bile, gelinen noktada Arap Birliği'ni kurmuşlardır ve Arap Birliği'ne üye elli civarında Arap devleti bulunmaktadır.

Bütün bu gelişmeler dünyamızda ortada iken, yer yüzünün en eski milletlerinden olan ve en çok devlet kurmuş bulunan, en kudretli ordular ve geniş sahalara hükmeden devletler ile yüzyıllar boyuca bağımsızlığını hiç kaybetmeyen Türk milleti, niçin XXI. yüzyılda bir Türk Birliği kuramasın? Tanrı dağlarından Tuna boylarına kadar on milyonlarca km karelik sahalarda yaşayan ve 250 milyon nüfusu bulan Türkler, yer altı ve yer üstü zenginlikleri ile enerji kaynakları, yetişmiş insan güçleri, tarihi birikimleri, jeopolitik ve jeostratejik konumları

ve kurulmuş bağımsız Türk Cumhuriyetleri ile gecikmiş olan Türk Birliği'ni derhal gerçekleştirmelidir. Adı; Türk Birliği, Türk Devletleri Topluluğu, Asya Türk Devletleri, Türk Dünyası Devletleri, Asya Devletleri Birliği, Avrasya Türk Devletleri vb. olabilir. Adı ne olursa, nasıl uygun görülürse, fark etmez öyle olsun, ama mutlaka bir Türk Devletleri Birliği kurulmalıdır. Bu hususta Türk milleti her zaman öncüler, bilgeler, önderler çıkarmıştır. İşbirliğine ve güç birliğine her hususta hazır olmalıyız.

18 Şubat 2005 tarihinde Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in; "Bizim ekonomik çıkarlarımız tarihi-kültürel köklerimiz, ekolojik sorunlarımız, dış tehditlerimiz ortaktır. Yeni bir imparatorluk bekleyemeyiz. Dünya ekonomisine sonuna kadar hammadde sağlayan ülke olmak konumundan çıkmak için Orta Asya Bölgesinin somut entegrasyon sürecini başlatmamız gerekir. Ancak bu şekilde bölgemiz dünyada itibarlı ve saygın bir konum elde edebilir. Ancak bu şekilde kendi güvenliğimizi temin edebiliriz. Köktencilik ve terörizm ile etkin bir şekilde mücadele edebiliriz. Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan arasında Orta Asya Devletler Birliği'ni kurmayı teklif ediyorum. Sıkı ekonomik entegrasyonu başlatmalıyız. Ortak Pazar ve ortak para birimine doğru ilerlemeliyiz", (Yeniçeri, 2005:2) görüş ve teklifini olumlu bulmaktayız. Bu düşünce Türkistan'da bulunan Türk toplulukları ve Türk devletleri açısından olduğu kadar Türkiye için de son derece önemlidir.

"Tek ekonomik saha kurmaya yönelik Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan arasındaki, Orta Asya üçlü ittifakının oluşması sürecine Nazarbayev büyük katkı sağlamıştır. 1994'te Ruble bölgesinin kaldırılmasından sonra ilk önce Kazakistan ve Özbekistan'da tek bir eko-

nomik bölge yaratma çabasına girişildi ve 10 Ocak 1994'te iki ülke arasında gümrük sınırlarının kaldırılmasına ilişkin anlaşma imzalandı. Daha sonra bu anlaşmaya Kırgızistan da katıldı. Kırgızistan'ın Çolpan Ata kentinde bir araya gelen Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan devlet başkanları ülkeleri arasında ekonomik işbirliğinin sağlamlaştırılması amacıyla "üçlü ittifak" olarak adlandırılan aralarında tek ekonomik bölge kurulmasına ilişkin anlaşmayı imzaladılar. Bütün bunlar küresel anlamda Avrasya Birliği'ne, bölgesel anlamda da Orta Asya Devletler Birliği'ne giden yolun aşamalarıdır". (Yeniçeri, 2005:16)

Nazarbayev'in bu görüşü dünya siyasetini ve tarihini çok iyi bilen bir lider olduğunu göstermektedir. Burada Özbekistan gerçeğine dikkat etmek gerekir. Çünkü Özbekistan 26 milyon nüfusu, Aral Gölü'ne dökülen Ceyhun ve Seyhun nehirleri arasında, Arap kaynaklarının Maveraünnehir diye adlandırdıkları, Batı Türkistan sahasında hem tarihi bakımdan çok önemli ve stratejik, hem de coğrafyası bakımından verimli bir bölgede bulunmaktadır. Uluğ Türkistan'ın kalbi durumundadır. Tarihte birçok Türk devleti bu bölgeden çıkmıştır. Özbekistan'ın Türk dünyasındaki tarihî ve jeopolitik önemi unutulmamalıdır.

Ayrıca Türkmenistan, Kazakistan ve Kırgızistan toprakları, Türk tarihinin ve Türk adı ve kültürünün binlerce yıldan beri doğduğu, geliştiği ve yayılıp, beslendiği merkezlerdir. Azerbaycan Cumhuriyeti ise XX. asrın başından itibaren Türklük düşüncesinin Türk dünyasında en güçlü olduğu merkezdir. Azerbaycan M.Ö. VII. asırda Saka-İskit hakanı Alper Tunga'dan bu tarafa Türklükle meskun stratejik bir bölgedir. Bugün Türkistan topraklarının önemli bir sahası da hala Çin-

lilerin işgalinde bulunan Doğu Türkistan'dır. Bütün bir Türk dünyasının her türlü imkânlarını ve zengin kaynaklarını sayıp dökmeye gerek yoktur.

Türkistan ve Kafkasya coğrafyasında Sovyetlerin dağılmasından sonra eski Sovyet alanı diyebileceğimiz saha, bölgesel ve bölge dışı güçlerin aktif rekabet alanına dönüşmüştür. "İlk küresel imparatorluk" kurmanın peşinde olan ABD, bölgesel güçleri sınırlandırma ve engelleme çabası içerisindedir. ABD'nin bölgesel güçlerle çekiştiği bölgelerden biri olan Orta Asya, kritik bir dönemden geçmektedir. Afganistan operasyonu bahanesiyle Orta Asya'ya yerleşen ABD, ülkelerin iç siyasetinde otoriter rejimlerin oluşturduğu statükoyu bozmakta ve çalkantılara sebep olmaktadır.

Avrasya bölgesi, başta ABD, Çin ve Rusya Federasyonu arasında büyük bir mücadele sahası haline gelmiştir. Bu mücadele bölge ülkelerinin demokratikleşme, istikrar ve barış içerisinde kalkınmalarını engellemektedir. Bölge ülkeleri ya zengin petrol ve doğalgaz kaynakları, ya da bu zenginlikler kadar önemli olan stratejik konumları yüzünden bölgesel ve küresel güçlerin hedefi olmaktadırlar. B. Clinton "XXI. yüzyılda ABD'nin en önemli stratejik görevi Avrasya bölgesinde stratejik bir blok kurulmasına engel olmaktır" demektedir. ABD'li Geral Robins ise "İpek boru hatlarını kontrol eden dünyayı da kontrol edecektir" tespitinde bulunmaktadır. (Yeniçeri, 2006: 13-17)

Eski Sovyet coğrafyasında bir tarafta ABD'nin desteklediği GUAM (Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova), diğer taraftan Avrasya Ekonomik Topluluğu (Rusya, Beyaz Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan) ve Kollektif Güvenlik Anlaşması Teşkilatı'nın (Rus-

ya, Beyaz Rusya, Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan) bulunduğu bloklaşma süreci keskinleşirken, denge politikasını yürütmeye çalışanlar tek tek seçimini yapmaya zorlanmaktadır. Bu durumda Özbekistan Rusya'ya yaklaşırken, Türkmenistan "bağlantısız" konumunu terk mi edecektir?

Bir tarafta ise Orta Asya'da etkinliğini korumaya çalışan Rusya, Kolektif Güvenlik Anlaşması Teşkilatı'nı (KGAT) ve Şangay İşbirliği Örgütü'nü (ŞİÖ) kullanmaktadır. ŞİÖ aynı zamanda Çin'in Orta Asya politikası açısından önemli bir örgüttür. ŞİÖ, ABD'nin demokrasi ihraç faaliyetlerine ve Orta Asya'daki askeri varlığına Rusya ve Çin'in tepkilerini dile getirdikleri bir platform haline gelmiştir. 5 Temmuz 2005 tarihinde yapılan Şangay İşbirliği Örgütü zirvesinde imzalanan deklarasyon Avrasya ülkelerinin, bölgelerinde hegemonik güç istemediklerinin açık beyanlarıyla doludur. Deklarasyonda, ABD'nin Kırgızistan ve Özbekistan'dan ne zaman askerlerini çekeceğine dair bir cevap vermesi talep edilmiştir. (Somuncuoğlu, 2005:10) Kazakistan, Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Beyaz Rusya 7 Mayıs 2003 tarihinde aralarında serbest ekonomik organizasyonun kurulması konusunda görüş birliğine vardılar. Rus Gasprom şirketi, Kazakistan'ın petrol ve doğalgaz şirketi ile anlaşarak, 21 Temmuz 2003'de Orta Asya doğalgazının Avrupa pazarlarına etkin bir şekilde ulaştırılması için işbirliği kararı aldı. (Deliömeroğlu, 2005:22)

Önemli jeopolitik konuma ve zengin doğal kaynaklara sahip olan Orta Asya ülkeleri açısından, kendilerini bölge dışı güçlere karşı korumalarının ve genel olarak güvenliklerini sağlamalarının en etkin yolu bir birlik oluşturmalarından geçmektedir. Orta Asya Bir-

liği bu açıdan ele alınmalıdır. Halbuki, Orta Asya birlikteliği hep AB örneğinden yola çıkılarak yapılmaktadır. Uzmanlara göre, Orta Asya'da entegrasyonun yolu ortak pazardan geçmektedir. Şüphesiz bir birlik için ekonomik entegrasyon şarttır. Bir diğer acil ihtiyaç ise güvenliktir. Orta Asya güvenliğinin sağlanması açısından Türkistan coğrafyasının bir bütün olarak ele alınması gerekmektedir. Bu açıdan Orta Asya devletlerinin Afganistan'daki Türklerle, Rusya'nın Kazakistan'a sınır bölgelerinde yaşayan bütün Türklerle, Tataristan ve Başkurdistan cumhuriyetleriyle, Orta Asya ile Çin'in sınır olduğu bölgede bulunan Doğu Türkistan Türkleriyle başta kültür alanında olmak üzere ilişkileri geliştirmeleri gerekmektedir.

Doğu Türkistan ve Orta Asya devletleri arasındaki işbirliği çok mühimdir. Ancak Uygur Türkleri ile Orta Asya Türklerinin ilişkilerine Çin'in izin vermeyeceği bilinmelidir. Buna karşı Türklerin kader birliği fikrî bilincini yaymak gerekir. Türk Birliği sürecinde öne çıkarılması gereken önemli bir unsur da Türk kimliğidir. Şüphesiz ortak kimlik konusunda Türkistan coğrafyasında çok güçlü bir potansiyel bulunmaktadır. Ancak bu potansiyelin harekete geçirilmesi için planlı ve koordineli çabalar gerekmektedir. (Somuncuoğlu, 2005:12-13)

Avrasya halkları arasında XX. yüzyılda Avrupa'da yaşanan savaşlara benzer savaşlar olmamıştır. Mesela Türkler ile Ruslar en son 1917'de savaşmışlardır. Türkiye ile İran 350 yıldır birbirleriyle barış içinde yaşamaktadır. Rusların diğer Avrasya halkları üzerinde kurduğu kolonyalist imparatorluk çökeli on dört yıl olmuştur. Bu zaman içerisinde Moskova ile Orta Asya'nın başkentleri arasında karşılıklı eşitliğe dayalı bir ilişki modeli kurul-

ması için gereken ön şartlar oluşmuştur. Bölge halklarının etkin bir ekonomik işbirliğini gerçekleştirmeleri için oluşturulmuş olan Karadeniz Ekonomik İşbirliği ve ECO kuruluşları genişletilip, birleştirilerek, bir Avrasya örgütüne kısa zamanda dönüştürülebilir. Bunun için gereken ise sadece siyasi iradedir. (Özdağ Ü, 2004:24) Bu gelişmeleri sağlayacak alt yapının var olduğunu düşünmekteyiz. Başlamış olan ilişkiler artırılarak geliştirilmelidir. Bütün bir Karadeniz'in kuzeyi, güneyi, batısı ve doğusu öteden beri Türklüğün hakimiyeti altında kalmış ve Türk kültürünü en kuvvetli temsil eden yerlerdir.

Hazar Havzası Meseleleri:

Tarihi süreç içerisinde, sömürgeciler egemenlikleri altına aldıkları toplumları, imha etmektense kendilerine benzeterek onları amaçları doğrultusunda kullanmanın, daha ekonomik bir yöntem olduğunu fark etmişlerdir. Güçlü ve başarılı olan egemenler, farklı dil, din ve soy mensuplarını kendilerine benzeterek, ya da kendi kimliklerini sömürgelerine benzeterek türdeşliği tehdit eden öğeleri ortadan kaldırmayı düşünmüşlerdir. Bunun başarısının da asimile konusunda izlenecek yöntemle ilgili olduğunu keşfetmişlerdir.

Millet, kültür ve coğrafya olarak Türk dünyası ve Türk milleti, asimilasyonun ve totalitarizmin en zalim uygulamaları ile karşı karşıya kalmıştır. Türk soylu topluluklara Çinliler ve Ruslar tarafından uygulanan asimilasyonun yüzlerce yıllık bir geçmişi vardır. Bilindiği gibi, gerek Çarlık Rusyası gerekse Kızıl Bolşevikler büyük bir kararlılıkla diğer mahkum uluslara olduğu gibi,

Türk soylu topluluklara da asimilasyon için her türlü şiddeti ve kaba yöntemi kullanmışlardır. (Yeniçeri, 2003: 57-58)

Artık dünya şartları değişmiş, gelişmeler Türklerin lehine sonuçlar doğurmaktadır. Çağımızın son derece önemli kaynakları arasında yer alan petrol, doğalgaz gibi zenginlikler Hazar havzasında, yani Türk yurtlarında yoğun miktarda bulunmaktadır. Avrasya merkezli enerji mücadelesinde Rusya, ABD ve Çin başta gelmek üzere, AB ülkelerinin şirketleri bölgeye komşu ülkeler olan İran, Pakistan, Türkiye gibi ülkeler, Hazar havzası enerji kaynakları için büyük bir rekabet içerisindedir. Enerji ihracatıyla Orta Asya ve Kafkasya'ya gelecek olan zenginlik, burada kurulmuş olan devletlerin egemenliklerini korumalarının yanı sıra, siyasi ve ekonomik istikrara da yardımcı olacaktır. Ancak gelişmeler, Rusya'nın Hazar havzasının ekonomik kaynakları üzerinde gerçek kontrolü sağlamayı hedeflediğini açıkça göstermektedir. (Yüce, 2005: 312)

ABD yönetimi, bölgenin zengin enerji kaynaklarının Batı'ya güvenli bir şekilde aktarılmasını istemekte ve kaynaklar üzerinde Amerika'nın kontrolünü sağlayacak bir politika izlemektedir. Bu amacın ekonomik olmasının ötesinde stratejik yönü de vardır. Amerika enerji kaynakları üzerindeki Rus hakimiyetinin kalkmasını isterken, kendisi bu kaynaklara sahip olmak istemektedir. Yine Amerika, Çin'in ve İran'ın bölgedeki nüfuzunu azaltmak için çalışmaktadır. Türkiye ise, bölgedeki enerji siyasetinde Orta Asya ve Kafkaslara yönelik, belirlenmiş ve gerçekçi politikalar takip etmelidir. Türkiye, teknik, ekonomik ve jeopolitik alanlardaki başarılı çalışmalarıyla enerji pazarı ve transit bir ülke

olmak konumunu geliştirmeli hatta bunu aşmalıdır. (Yüce, 2005: 313)

Petrol ve doğalgaz XXI. yüzyılın etkili enerji kaynağı olmaya devam ederken, Hazar Bölgesi, Ortadoğu petrollerinden ve Sibirya Bölgesi'nden sonra üçüncü en büyük petrol yataklarına sahip olmakla birlikte, güçlü devletlerin ve dev şirketlerin mücadele sahası olacaktır. Hazar havzası enerji kaynakları dünya petrol ve doğalgaz ihtiyaçlarının önemli bir bölümünü sağlayacaktır. Dolayısıyla bölgemiz önümüzdeki dönemde daha çok rekabet, hakimiyet ve mücadele alanı olmaya devam edecektir.

Eğer, Hazar havzasında yani Kafkaslarda ve Orta Asya'da, yüzyıllarca egemen olmuş Türklerin, bölge devletlerinin dayanışmaları ile yeniden etkin olmaları sağlanamazsa, emperyalizm Hazar havzasına girecektir. Çıkabilecek üçüncü dünya savaşını durdurmanın yolu, Hazar havzasında Türk devletlerinin emperyalizmin saldırısına karşı ortak hareket etmeleri ve bölgesel birlik oluşturmalarıdır. Merkezî Devletler Birliği adı altında oluşturulacak bölgesel birlik dünyanın merkezinde otorite ve düzen sağlamalıdır.

Günümüzde küresel emperyalizm, dünya egemenliği doğrultusunda batıdan doğuya yöneldiğinde, Ortadoğu üzerinden Hazar havzasına çıkmayı hedeflemektedir. Türkiye Cumhuriyeti'ni Hazar havzasına girişin kapısı ve üssü haline getirmeye çalışmaktadır. Bölgede iki büyük devlet olan Türkiye ve İran'ın rejim farklılığı ve alt mezhepçilik kışkırtılarak, karşı kaşıya getirilip birbirleriyle savaşmaları istenmektedir. Küresel emperyalizmin Hazar havzası planı, Türkiye'nin bütün doğu bölgelerini cephe konumuna getirmekte-

dir. Güneydoğu'da Kürdistan, Doğu Anadolu'da Büyük Ermenistan, Doğu Karadeniz'de ise, Pontus Rum devletleri kurularak, bu cephe bölgede küresel Hıristiyan emperyalizminin önü açılmak istenmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırları içinde yer alan bu üç bölge, küresel emperyalizmin patronlarının çıkarları için cephe yapılmakta ve bütün Türkiye ile beraber Türk milleti bir emperyal savaş uğruna harcanmak istenmektedir. (Çeçen, 2005:11)

ABD ve AB emperyalizmi hazırladıkları Hazar havzası savaşı planı içerisinde, bütün Türkiye'yi askeri üs haline getirmeyi amaçlamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti, eğer fırsat verilirse küresel emperyalizm yüzünden top yekûn yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalabilir. Hazar havzasının komşusu olan Türk devleti yaklaşmakta olan bu tehlikeye karşı önlem almak zorundadır. Aksi takdirde Türkiye'nin bir devlet olarak devam edebilmesi mümkün olmayacaktır.

Türklerin yüzyıllarca yönettikleri Hazar havzasında, büyük bir çöküş yaşamaları ve küçük devletlere bölünerek üstünlüklerini kaybetmeleri planlanmaktadır. Oysa, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Azerbaycan, Özbekistan, Başkurdistan ve Kuzey Kafkasya Cumhuriyetleri, hep Türk devletleri olmalarına rağmen, Hazar havzasında küçük devletler halinde kendi geleceklerini kurtarmaya çalışmaktadırlar. Emperyalizm, böl ve yönet ilkesi doğrultusunda, Hazar havzasının büyük Türk nüfusunu küçük devletlere bölerek, bu bölgedeki Türk egemenliğini kırmayı amaçlamıştır. (Çeçen, 2005) ABD eski devlet başkanı Clinton: "XXI. yüzyılda ABD'nin en önemli stratejik görevi, Avrasya bölgesinde stratejik bir blok kurulmasına engel olmak-

tır" demektedir.

Sovyet-Rusya'nın yıkılmış siyasi sisteminin enkazları üzerinde, bölge barışına katkı sağlayacak, sağlıklı ve kalıcı bir siyasi yapının oluşturulması, gerçekten çok zor gözükmektedir. Bu zorlukların aşılabilmesi için azimli, bilgili, tecrübeli, akıllı ve cesur yöneticilere ihtiyaç vardır. Bu kazanımlar ise Hazar bölgesi Türk devletlerinin hemen hepsinde mevcuttur. Fakat ortak noktalarda ve paydalarda buluşmalıdırlar.

Ancak, bağımsız Türk Cumhuriyetleri'nin tam bağımsızlıkları için kendi millî ordularını kurmaları,, yurtlarının savunmasını ve güvenliğini gerektiğinde bu ordular ile sağlamaları şarttır. Güçlü ve millî bir ordu devletler bazında her zaman caydırıcı bir güçtür. Azerbaycan Cumhuriyeti kendi millî ordusunu kurmuştur. Orta Asya bölgesindeki öteki Türk Cumhuriyetleri de Azerbaycan gibi kendi millî ordularını sağlıklı ve modern bir biçimde kurmalıdırlar. (Yüce, 2005:84)

Eski Sovyetler Birliği, Türk ülkelerindeki zenginlikleri, kendi çıkarları doğrultusunda yıllardır sömürmüşlerdir. Gerçekten Türk dünyasının yerleştiği alanların % 75'i bugün Bağımsız Devletler Topluluğu toprakları içerisinde yer almakta ve bu geniş sahalar çok zengin doğal kaynaklara sahip bulunmaktadır. Başkurdistan ve Tataristan petrol kuyuları ile doludur. Bağımsız Devletler Topluluğu'nda bulunan petrolün % 40'ı bu iki özerk Türk cumhuriyetinden % 10'u da diğer Türk Cumhuriyetleri'nden çıkmaktadır.

Yine aynı şekilde eski Sovyetler Birliği'nin bakır, krom, uranyum, kurşun, çinko, fosfor, altın vb. önemli madenlerinin üretiminin büyük bir kısmı, Türk Cumhuriyetleri'nden karşılanmaktadır. Bağımsız Dev-

letler Topluluğu içerisinde, en fazla doğalgaz yine Türk Cumhuriyetleri'nden çıkarılmaktadır. Türkmenistan bölgedeki en zengin doğalgaz yataklarına sahiptir. Türkistan coğrafyasının her tarafında doğalgaz bulunmaktadır. Türkistan'ın toplam doğalgaz rezervinin 21 trilyon metre küp olduğu tahmin edilmektedir. (Yüce, 2005:85-88) Türk devletlerinin maden veya diğer hammadde yönünden zengin olmaları sorunları çözememektedir.

Batılı ülkeler ve başta Amerika Birleşik Devletleri, Türk Cumhuriyetleri'nde nüfuz kazanmak için onlara yardım elini uzatmaktan geri durmadılar. Yani bir koyup üç alma mantığından hareket ederek bunda da başarılı oldular denebilir. Özellikle Kazakistan'ın doğal kaynakları bağımsızlığın ilk yıllarından itibaren yabancıların dikkatini çekmiştir. İlk anlaşma 1992 yılının Şubat ayında Batı Kazakistan'da petrol aranması ve geliştirilmesi ile ilgili olarak Fransız ELF-Aquitaine şirketi ile imzalandı. Dev Tengiz Petrol sahasının geliştirilmesiyle ilgili Chevron anlaşmasını British Petrol ve İtalyan Egip firmasıyla imzalanan mukaveleler izledi. Avrupa'dan her zaman bir adım önde olma özelliğine sahip ABD, 1993'te Kazakistan ile "en fazla gözetilen ülke statüsü kazandıran" bir anlaşmayı imzaladı. Bunu arkasından Kırgızistan ve Özbekistan ile yapılan mutabakatlar takip etmiştir. (Gömeç, 2003:96) Tarih milletler arası ilişkilerde asla boşluk olmadığını göstermektedir.

Herkes her şeyden önce Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk Cumhuriyetleri'nin sorunlarının, büyük bir kısmının maziden miras alınan sorunlar olduğunu bilmelidir. Önceleri yıllarca Rus çarlarının yönetiminde kalan Türk halkları, Bolşevik devrimi ile birlikte komünist diktatoryanın pençesine düşmüşlerdir. Çarlık Rusya

devrinde Slavlaştırma ve Hıristiyanlaştırma tecrübesini yaşayan halklar, daha sonra komünist ve ateist başka bir tecrübe daha yaşamışlardır. Dünyada daha önce bir örneği ve uygulaması olmayan komünist ideoloji, Rus uygulaması ile Türk halklarının üzerine bir kâbus gibi çökmüştür. (Yeniçeri, 2001:312)) Tabii ki, gelinen nokta bugün çok daha önemlidir. Türk halkları hürriyetler bakımından iyi bir vaziyettedir. Ancak Rusya'nın vaktiyle Türk topluluklarına vermiş olduğu baskı ve korku, onların nasıl bir geçmişten gelindiğinin bilinmesi de göz önünde tutulmalıdır.

Orta Asya'da gündemde olan bir diğer hususta inanç konusudur. SSCB'nin dağılmasıyla oluşan çoğunluğu Müslüman nüfuslu Orta Asya ve Kafkasya ülkelerinde Hıristiyanlık propagandası yapmak, Batı ve ABD ile işbirliğine uygun psikolojik zemin hazırlamak için büyük bir mali finansman ile misyonerlik faaliyetleri bölgede görülmektedir. Başta ABD olmak üzere Almanya, Fransa ve İngiltere faaliyetlerini "devlet-vakıf-kilise" işbirliği içerisinde yürütmekte ve özellikle de 1992'nin başından bugüne kadar yürütülen faaliyetler 1995 yılı ile birlikte hız kazanmıştır. Türk Cumhuriyetleri'nde misyonerler, çoğunlukla başka kimlikler altında faaliyetlerini devam ettirmekte ve psikolojik seviyede bölge halkını Batı ve ABD ile ilişki kurmaya hazır hale getirmeye çalışmaktadır. Bir misal olması bakımından sadece Özbekistan'da yedi ayrı misyonerlik teşkilatına bağlı 63 cemaatte kayıtlı Protestan sayısı on bin civarındadır. Yapılan faaliyet sadece dinî propaganda değil, aslında bir devletin bir bölgeye nüfuz edebilmesi için yapılması gereken psikolojik propagandadır. (Bal, 2005: 45)

Günümüzde Aral Gölü'nün kurtarılması çok önemli bir ekolojik çevre sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Aral'a yakın bulunan; Kazakistan, Türkmenistan, Tacikistan ve Özbekistan gibi, devletler buraya dökülen ve bu gölü sağlık açısından yaşanamaz hale getiren atıkları, zehirli ve zararlı maddeleri temizlemek, burayı arındırmak için ortak projeler geliştirmelidir. Hatta ekonomik açıdan Aral Gölü çevre temizlik projesi diğer bölge ülkeleri tarafından da desteklenmelidir.

Sonuç:

Türk milletinin farklı şubelerinin tarih boyunca çok büyük coğrafyalarda, dağınık ve ayrı yönetimler altında yaşamış olmasının onların aralarında sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik işbirliği yapılamayacağı anlamına gelmez. Türklük dünyayı bir bütün olarak değerlendirmek durumundadır. Siyasî oluşumlar hedefsiz, plansız bir parça kısım politikası ya da dost ve düşman politikası değil, menfaat esasları üzerine otururlar.

Türklerin kültürel kökleri bakımından; Ahmet Yesevî, Manas, Köroğlu, Nasreddin Hoca, Korkut Ata, Oğuz Han, Ali Şir Nevaî, Yusuf Has Hâcip, Kaşgarlı Mahmut, Bilge Kağan vb. şahsiyetler, hem Uluğ Türkistan'ın hem de Ön Asya Türklüğü'nün değerleri olduğu sürece, bu toplulukların çeşitli alanlarda birlik oluşturmaları gayet doğal ve kolay olacaktır. Zira onları birleştiren ana damarlar canlı ve yaşamaktadır. (Yeniçeri, 2003: 390-391)

Şüphesiz Türk Dünyası bir fenomendir. Hem de öyle bir fenomendir ki, hiçbir Türk siyasetçisi, yöneticisi, bilim ve kültür adamı bunu görmezlikten gelemez. Türk Dünyası mevcut durumla, hali hazırdaki kavramlarla, ya da yakın geçmişteki korku ve kaygılarla yönetileme-

yecek kadar önemlidir. O bakımdan Türk Dünyası için stratejik bir bakış açısı geliştirmek gerekir. Uzun vadeli, mevcut iç ve dış siyasal gelişmeleri ve etkileşmeleri dikkate alan, geneli kapsayan ve geleceğe yönelen bir yaklaşım olmalıdır. (Yeniçeri, 2003)

Sovyetlerin çökmesinin Avrasya'da bıraktığı otorite boşluğu, küresel güçlerin nerede biteceği belli olmayan büyük bir mücadeleyi başlatmalarına neden olmuştur. Brezezinski'nin "Avrasya'ya egemen olan dünyaya egemen olur" sözü, mücadelenin ne denli stratejik olduğunu göstermektedir. Küreselleşme sayesinde başta Ortadoğu ve Orta Asya olmak üzere, yer yüzündeki bütün kaynakları büyük ölçüde denetim altına alan Amerika merkezli bir dünya meydana gelmiştir. Orta Asya Türk devletlerinin Türkiye'ye olan teveccüh ve beklentileri, bölge üzerinde hesabı olan ülkelerin, Türkiye'ye yönelik olarak yeni stratejiler üretmelerine neden olmuştur. Bu nedenledir ki, soğuk savaş döneminde hiç gündeme gelmeyen birçok girişim, baskı ve siyasi provokasyon Türkiye aleyhine son zamanlarda büyük bir ustalıkla tezgahlanmaktadır. (Yeniçeri, 2003: 75)

Türkiye Cumhuriyeti, Türk Dünyası içerisinde bulunan Türk devletlerinin yönetim kadrolarına, asker ve bürokratlarına, sivil halk topluluklarına karşı, bugüne kadar sürdürdüğü dost ve kardeş siyasetini sürdürmeye devam etmelidir. Asya Türk Cumhuriyetleri ise, Türkiye Cumhuriyeti'nin teknolojik gücünden, yetişmiş insan gücünden, demokrasi deneyimlerinden yararlanabilir. Eğitim ve öğretim Türk Birliği için her kademede titizlikle sürdürülmelidir. Bunun yanı sıra, ticarî ve ekonomik işbirliği, karşılıklı ithalat ve ihracat ilişkileri geliştirilerek, Türk iş dünyası tarafından artırılmalıdır.

Avrupa ve Balkanlar'da, Suriye'de, Çin'de, Irak'ta, velhasıl bütün dünyadaki Türk topluluklarının sorunları, uluslar arası platformlarda gündemde tutulmalıdır. Türklerin sorunları dünya kamuoyunda öne taşınmalıdır. (Yüce, 2005:98) Bu cümleden olarak Türkçe, Birleşmiş Milletler teşkilatı tarafından, en büyük dünya dillerden biri olarak kabul edilmelidir. Burada ifade edilen Türk Milleti'ne ait sorunların çözümü, münasebetlerin sağlıklı planlı ve kalıcı olması, bütün Türklerin temel insan hak ve özgürlüklerinden yararlanması ve dünya barışına katkı için Türkiye Cumhuriyeti'nin bir "Dış Türkler Bakanlığı" kurması kaçınılmaz şarttır.

KAYNAKÇA:

BAL, İdris; (2005) *"ABD'nin Orta Asya Politikası"*, ***Siyaset ve Toplum***, S. 2, Ankara, Bahar, ss. 40-70.

ÇEÇEN, Anıl; (2005) *"Hazar Devleti'nden Hazar Havzası'na"*, **2023**, S. 53, Ankara,15 Eylül 2005, ss. 8-11.

DELİÖMEROĞLU, (2003) Yakup; *"11 Eylül Öncesi ve Sonrasında Avrasya"*, **Türk Yurdu**, C. 25, S. 216, Ankara, Ağustos, ss. 19-22.

GÖMEÇ, Saadettin; (2003) **Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi,** Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara,

ÖZDAĞ, Muzaffer; (2004) **Türk Dünyası ve Doğu Türkistan Jeopolitiği Üzerine,** Doğu Türkistan Vakfı Yayınları, İstanbul.

ÖZDAĞ, Ümit; (2004) *"Türkiye'nin Türk Dünyası Politikasının. Teorik Çerçevesi"*, **Asya Avrupa/Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi**, S. 1, Ankara, Aralık 2004, ss. 22-30.

SOMUNCUOĞLU, (2005) Anar; *"Yeni Gelişmeler Işığında Orta Asya Güvenliği"*, **Türk Yurdu**, C. 25, S. 216, Ankara, Ağustos ss. 10-13.

YENİÇERİ, Özcan; (2001) **Yeniden Türkleşmek**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

YENİÇERİ, Özcan; (2003) **AB-ABD-ÇUŞ Kıskacında Türkiye**, Tutibay Yayınları, Ankara.

YENİÇERİ, Özcan; (2005) *"Orta Asya'da Kazakistan Merkezli olarak Oynanan Satranç"*, **Asya Avrupa/Uluslar arası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi**, S. 3, Ankara, Temmuz, ss. 10-25.

YENİÇERİ, Özcan; (2005) *"Aysam'dan Bakış"*, **Asya Avrupa/ Uluslar arası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi**, S. 3, Ankara, Temmuz, ss. 1-2.

YENİÇERİ, Özcan; (2006) *"Türk Dünyasındaki Son Gelişmeler Üzerine Düşünceler"*, **Türk Yurdu**, C. 26, S. 221, Ankara, Ocak ss. 13-25.

YÜCE, Çağrı Kürşat; (2001) **Türk Dünyası Temel Meseleler ve Çözüm Önerileri**, Tutibay Yayınları, Ankara,.

YÜCE, Çağrı Kürşat; (2005) **SSCB'nin Dağılmasından sonra Kafkasya ve Orta Asya** Enerji Kaynakları Üzerindeki Mücadele, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde

6. KÜRESELLEŞME VE İNSANİ BOYUT

6

KÜRESELLEŞME VE İNSAN HAKLARI

Bülent Kara

Giriş

Son 20 yılın en popüler kelimelerden biri olan küreselleşme günümüzde dünyanın şekillenmesinde gittikçe daha fazla rol oynayan dinamiklerden birisidir. 1970'lerde ulus-aşırı şirketlerin genişlemesi, 80'lerde uydu aracılığıyla iletişimin hızlanması ve 1990'da Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından hızlanan bu süreçte (Özer), siyasal, ekonomik ve kültürel ilişkiler devlet sınırlarını tanımadan, bu sınırları aşarak gelişmektedir. Küreselleşen dünyada artık ekonomik ve kültürel ilişkiler ulus-aşırıdır. Dünyanın çeşitli uzak köşeleri her zamankinden çok etkileşim içindedir ve daha fazla ortak değerleri vardır. Bunda teknolojinin ulaşımı ve iletişimi kolaylaştırması ve tüketim ürünlerinin dağılımı etkilidir.

Küreselleşmenin tanımları konuya hangi açıdan yaklaşıldığına göre değişmektedir ve kesin bir tanımı

yoktur. Robertson küreselleşmeyi iki katlı bir sürecin kurumsallaşması olarak tanımlar: yerelin evrenselleşmesi ve evrenselin yerelleşmesi (Aktaran: Smith, 2004). Ancak bu, küreselleşen dünyadaki güç dengelerini gözardı eden ideal bir tanımdır. Küreselleşmenin gelişiminde Soğuk Savaş sonrası bozulan dengelerle kapitalizmin güçlenmesinin ve büyük şirketlerin ulus-aşırı bir hal almasının payı azımsanamayacak denli büyüktür. Dolayısıyla kapitalizmin ve tüketim toplumunun gittikçe ulus-aşırı bir hal alarak tüm dünyaya yayılmasıyla etkisi artan küreselleşme, kapitalizmin zaferi sayılabilir. Ancak küreselleşme denilince yalnızca ekonominin ulus-aşırı bir hal alması anlaşılmaz. Ekonomik küreselleşme yansımasını kültürel alanda da bulmuştur. Kültürel alanda, bilginin dolaşımı açısından da bir küreselleşme yaşanmaktadır. Ortaya çıkan küresel ekonomi ve kültür, yeni iletişim ve bilgi teknolojileri üzerinde temellendirilmiş bir "ağ toplumu" olarak da tanımlanabilir (Castells, 1996).

Küreselleşme ilk bakışta, sınırların kalkması anlamında olumlu bir kavram olarak sunulsa da, küreselin içindeki ekonomik ve kültürel katkıların dağılımındaki orantısızlık ve tüm dünyanın birbirine (ya da küreselleşmenin hâkim güçlerine) benzemesi açısından birçok olumsuzluk da barındırmaktadır. Küreselleşme önceden hesaplanamayan, çoğunlukla çelişik ve zıt unsurlar barındıran ekonomik, siyasi, toplumsal ve ideolojik bir fenomen olduğundan çeşitli tehlikelerin ve olumsuzlukların ortaya çıkması kaçınılmazdır (Sjolander, 1996). Ancak küreselleşmenin olumsuz yönü yalnızca onun çatışma içeren yapısından kaynaklanmaz. Birçok araştırmacıya göre,

küreselleşmenin sunduğu pembe tablonun ardında küresel kapitalizm ve emperyalizm gizlenmektedir (Kellner, 2002). Bu bağlamda küresel yayılma içinde olan ulus-aşırı şirketler Batı'lı ve gelişmiş ülkelere aitken, gelişmekte olan ülkeler ve üçüncü dünya ülkeleri, bu sürece işgücü ve tüketici olarak katılmaktadırlar. Kültürel alandaki süreç de buna paralel olarak işlemektedir. Bu görüşe göre gittikçe tek kutuplu bir hale gelen dünyada küreselleşme ekonomik, politik ve kültürel hegemonyaya yol açmaktadır.

Ne var ki, küreselleşme çeşitli parametreler üzerinden değerlendirilmesi gereken bir süreç olduğu için, onun çok faydalı olduğunu savunan ya da tüm sorunların kaynağı olarak gören yaklaşımların ikisi de küreselleşmeyi basite indirgemektir. Küreselleşme, teknoloji ve haberleşmenin hızlanması açısından önemli bir gelişme sağlamaktadır. Küreselleşmeyle yalnızca bilgi ve iletişim teknolojilerinin dolaşımı hızlanmamış; insanoğlunun uzun mücadeleler ve kendi eliyle yarattığı felaketler sonucu insana geri verdiği değerin uluslararası boyutta kabulü ve bu konudaki yaptırımlar da sağlanmıştır. Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan itibaren, devletler hızla ortak yapılanma içine girmişler ve ekonomik, siyasi ve toplumsal kimi konularda ortak karar alma ve hareket etme stratejisini benimsemişlerdir. Bu oluşumlardan en önemlisi sayılan Birleşmiş Milletler, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, küresel barış ve insani yardım sağlama amaçlı olarak kurulmuştur. Birleşmiş Milletler, çalışmalarının amacını tüm insanlık için daha iyi bir dünya yaratmak olarak açıklamıştır.

Uluslararası İnsan Hakları Belgeleri

Birleşmiş Milletler'in 1948'de yayınladığı İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi uluslararası insan hakları belgelerinin temelini oluşturan ve insan hakları konusundaki iç hukuk düzenlemelerinde yansımasını bulan bir belgedir. Bu belgeyi Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi izler ve genişletir. Bu belgelerde tanınan haklar, insan hakları konusundaki evrensel temelleri oluştururlar. 20. yüzyılın ikinci yarısından sonraki bu gelişmelerle, insan haklarının ulusal egemenlikten üstün olduğu ve uluslararası düzeyde korunması gerektiği görüşü benimsenmiştir. Çünkü insan hakları ihlalleri çoğu zaman devlet tarafından yapılmaktadır ya da devlet vatandaşlarını insan hakları ihlallerine karşı koruyacak düzenlemeler ve uygulamalar getirememektedir. Sonuç olarak insan hakları evrensel beyannamesi ve onu izleyen diğer insan hakları belgeleri, insan haklarını ulusal egemenliğin üstüne koyarak insana değerini yeniden veren ve insan hakları ihlallerini önlemeye yönelik küresel bir adım sayılabilir.

Devletlerin egemenliğinin insan hakları gibi evrensel değerler adına kısıtlanması ve böylece devletlerin keyfi uygulamalarıyla yol açacağı insan hakları ihlallerinin önlenmesi çabası, küreselleşmenin olumlu bir yönü sayılabilir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi gibi uluslararası diğer oluşumlar da insan haklarının korunmasına yönelik bölgesel oluşumlar olarak devletlerin keyfi müdahalelerine karşı insan haklarını korumayı amaçlarlar. AİHM, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne taraf devletlerin vatandaşlarına, bu sözleşmede tanınan hakların korunması açısından bir güvence sağlar. Böyle

bir güvenceden yoksunluk, devletlerin kendi vatandaşlarına karşı otoriter ve baskıcı bir tutum benimsemesine ve keyfi uygulamaların artmasına yol açabilir.

Ancak Birleşmiş Milletler'in insan haklarının korunması konusundaki etkililiği tartışmalı bir konudur. Herşeyden önce, uluslararası insan hakları belgeleri, bu belgelerin hem taraftarları hem de karşıtları tarafından Batı felsefesi ve anlayışı çerçevesinde hazırlanmış olmakla nitelendirilmiştir (Arat, 2006). Ancak bu diğer kültürlerde insan hakları nosyonu olmadığı ya da insan haklarına saygının Batı felsefesinin ve kültürünün özünde olduğu anlamına gelmez. Tam tersine, diğer kültürlerin geçmişlerinde bugünkü insan hakları belgelerinin izine rastlanabilir; aynı şekilde Batı tarihi ve felsefesinde de, çoğu zaman uygarlık adına, ayrımcı uygulama ve görüşlere fazlasıyla rastlamak mümkündür. Ortaçağ'da kilisenin uyguladığı hiyerarşi ve ayrımcılık bir yana, Aydınlanma filozofları bile benzer türden bir hiyerarşiyle ırk, din ve cinsiyet ayrımcılığını savunmuşlardır.

Batı'nın sömürgecilik süreci de bir anlamda Aydınlanma düşüncesinin izinden gider. Kendini "ilkellere" göre üstün bulan Batılı onları ekonomik olarak sömürme ve yerel kültürleri küçümseyerek uygarlık götürme hakkına sahiptir (Arat, 2006). Sonuç olarak Arat, her ne kadar Batı'da ortaya çıkmış olsa da, günümüzdeki insan hakları belgelerinin kökenini Batı felsefesine değil de Holokost'a dayandırır ve insan hakları nosyonunun Batı'nın tekelinde olmadığı sonucuna varır. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin yayınlandığı tarihte sömürgeciliğin hâlâ büyük ölçüde sürüyor olması da bu görüşünü destekler.

Yine de insan hakları konusunun sınır ötesi bir hal alması ve devletlerin milli egemenliğinden önce gelmesi, küreselleşmenin olumlu bir yönüdür. Neredeyse her devlet en az bir insan hakları sözleşmesine imza atmıştır ve bu da devletin vatandaşlarına uygulayabileceği keyfi insan hakları ihlallerini önleme açısından önemlidir (McCorquodale ve Fairbrother, 1999). Uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum örgütleri insan hakları uygulamalarını izleme, ihlalleri tespit etme ve kimi durumlarda gerekli yaptırımları uygulama yoluyla insan hakları ihlallerinin önlenmesine çalışmaktadır. Teknolojik gelişmeler de mesafeleri kısaltıp bilginin ve iletişim akışının hızlanmasını sağladığından, dünyada neler olup bittiğini izlemek ve ona göre gereken tedbirleri almak küreselleşme sayesinde kolaylaşmıştır.

Uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum örgütlerinin gözlemleri ve raporları üzerine devletlere çeşitli yaptırımlar uygulanabilir. Bu konuda en yakın örnek Türkiye'dir. Avrupa Birliği'ne tam üyelik başvurusunun kabulü için yıllardır çaba gösteren Türkiye'nin önündeki başlıca engellerden biri insan hakları notunun düşüklüğüdür. Türkiye hakkında gerek Birleşmiş Milletler'in gerek de İnsan Hakları İzleme Komitesi ya da Uluslararası Af Örgütü gibi sivil toplum örgütlerinin hazırladığı raporlarda Türkiye'deki yasalarla ve uygulamalarla ortaya çıkan insan hakları ihlallerine ve ayrımcılığa değinilmiştir. Türkiye de, Avrupa Birliği'ne üyeliğinin önünde bir engel olması nedeniyle insan hakları konusunda en azından kimi yasal düzenlemelerle olumlu adımlar atmaya çalışmıştır. Ancak atılan bu adımların hedefi insan hakları ihlallerine son vermek değil de Avrupa Birliği'ne üyelik olduğundan insan hakları anlayışı

yerleşmemiş ve uygulamada pek bir gelişme kaydedilememiştir. Dolayısıyla uluslararası insan hakları belgelerinin uyguladığı yaptırımlar ve etkililiği tartışmalı bir konudur.

Küresel olmayıp da bölgesel olan bir başka insan hakları sözleşmesi de, Türkiye'nin de altında imzasının bulunduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'dir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, bu sözleşmeyi temel almıştır ve taraf devletlerin vatandaşlarına sağlanan bireysel başvuru hakkı, insan haklarının ulus-aşırı boyutu hakkında önemli bir gelişmedir. Haklarının devlet tarafından ihlal edildiği iddiasındaki bireyler, iç hukuk yollarını tükettikten sonra Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi çerçevesinde AİHM'de dava açabilirler.

Ancak Soğuk Savaş sonrası tek kutuplu bir hale gelen dünyada insan hakları ihlallerinin savunuculuğunun da aynı güçler tarafından yapılması şaşırtıcı değildir. Her şeyden önce, Batı'nın insan hakları savunuculuğunda sömürgeciliği andıran bir yön vardır, o da ekonomik hegemonyayla geri kalmış uluslara uygarlık taşımanın aynı anda ilerlemesidir. Küreselleşmenin yarattığı hegemonya ekonomik dengesizlikleri de beraberinde getirmiş ve güçlü devletlerle bağımlı devletler arasında bir nevi hiyerarşi yaratarak yeni insan hakları ihlallerinin doğmasına yol açmıştır. İnsan hakları söylemleri, ekonomik, siyasi ve askeri açıdan güçlü devletlerin diğer devletler üzerinde ekonomik ve politik hegemonya kurmalarına da yol açmıştır. İnsan hakları söyleminin mutlak bir gerçeklik olduğu söylemi Mutua'nın da belirttiği gibi, toplumsal dönüşümün dinamik doğasını görmezlikten gelmektir. Bu söyleme dayanan uluslararası insan hakları hukukunun yetkileri, işe yararlığı

ve kurduğu hegemonya hâlâ tartışmaya açık konulardır (Evans, 2005):

İnsan hakları hareketi hâlâ çok yeni ve bu yüzden bir mutlak gerçek olmaktan çok deneysel bir konuma sahip. İnsan hakları söyleminin büyük fikir adamları en önemli insan hakları normlarının ve standartlarının halihazırda belirlenmiş olduğuna ve geriye yalnızca bunları geliştirmenin ve uygulamanın kaldığına inanmaktadır. İnsan hakları yasalarının politik ve felsefi kökleri, doğası ve etkililiğiyle ilgili tartışmaları daha büyümeden sonlandırma acelesinin özünde de bu tavır vardır. (Makau Mutua; Aktaran: Evans, 2005)

İnsan hakları söylemlerinin mutlak gerçeklik olarak kabul edilmesiyle, Avrupa merkezli küresel insan hakları yasaları da ayrıcalıklı bir konuma yükseltilmiş olur. Bu ayrıcalık, güç ve çıkar ilişkilerine de yansımakta ve ebedi doğruluğu kabul edilmiş insan hakları yasalarına dayanarak yasa koyucuların ve uygulayıcılarının dünyada disiplini sağlama erkini ellerinde bulundurmalarına neden olmaktadır. İnsan hakları nosyonunun sorgulanamazlığı, buna dayanılarak kullanılan gücün sorgulanmasına da ket vurur. Ancak bunu sorgulamadan kabul etmek, disiplini sağlayan milletlerle disiplin edilen milletler arasında bir hiyerarşi olduğunu da kabul etmek demektir ve bu hiyerarşinin ekonomik ve politik çıkarlara yansımaması düşünülemez.

Birleşmiş Milletler'in barışı sağlamak üzere yaptığı müdahaleler büyük güçlerin dünyanın geri kalanı üzerinde disiplini sağlamasının bir aracı sayılabilir. Bu müdahalelere getirilen en büyük eleştiri, Birleşmiş Milletler'in örgüt içinde etkili olan devletlerin çıkarlarına uygun olarak taraflı davranması ve dünyanın kimi bölgelerindeki insan hakları ihlallerine ve iç savaşlara

duyarsız kalmasıdır. Bunun en bilinen örneği 1990'ların başında Yugoslavya'nın parçalanışı sırasında yaşananlardır. Birleşmiş Milletler'in Bosna'daki savaşa müdahalesindeki gecikme uluslararası kamuoyunun eleştirilerini toplamış ve Birleşmiş Milletler'in güç odaklarının keyfi müdahale aracı olarak görülmesine neden olmuştur. Uluslararası disiplinin Bosna'da olduğu gibi Ruanda'da, ve katliamın ve zorunlu göçün hâlâ sürmekte olduğu Darfur'da da pasif kalması, disiplin sağlamada uygulanan çifte standartların bir göstergesidir.

Demokrasi getirme adına yapılan müdahalelere en bilinen ve en güncel örnek Amerika'nın Irak'a müdahalesidir. Tüm dünya kamuoyunda bu müdahalenin hedefinin demokrasi değil de petrol olduğu kabul edilse de buna karşı bir şey yapılmamaktadır. Bu da süper güçlerin uluslararası insan hakları söyleminin üstünde olduğunun bir göstergesidir. Amerika'nın Irak'a müdahale ettiği tarihten bu yana Irak'ta demokratik bir rejime geçilmediği gibi, Irak çevresiyle beraber iç çatışmalara ve kaosa sürüklenmektedir.

G8 ve İnsan Hakları

Küreselleşen dünyada insan hakları ve demokrasi söylemlerini de kullanarak disiplini sağlama gücünü ellerinde bulunduran ülkeler ABD, Rusya, İngiltere, Kanada, Almanya, Fransa, İtalya ve Japonya'dan oluşan G-8 ülkeleridir. 1970'lerdeki petrol kriziyle 7 ülke tarafından kurulan ve 1998'de Rusya'nın katılmasıyla sekiz ülkeden oluşan bu grup, dünyanın en zengin ve güçlü ülkelerinin birlikte çözüm aramaya başlamalarını temsil ettiğinden sermayenin küreselleşmesinin başlıca örneğidir.

G8 oluşumu, küreselleşmenin kapitalizmin zaferi olduğu anlayışının başlıca yansımasıdır. Küreselleşmeyi bu nedenle eleştirenler, küreselleşen dünyada sorunların kaynağı olarak da G8 ülkelerinin uygulamalarını görmektedirler. Yıllık G8 buluşmalarına karşı yapılan protesto gösterilerinin başlıca hedefi küreselleşmedir. G8 ülkeleri, küreselleşmeyle birlikte artan yoksulluğun sorumlusu olarak görülür. Dünyanın tek kutuplu hale gelmesinden itibaren büyük devletler daha da büyüyüp güçlendikçe gelişmekte olan devletler ve üçüncü dünya ülkeleri de yoksulluğa ve sosyal çalkantılara doğru sürüklenmektedir.

Dünyadaki ülkeler arasında gittikçe daha da derinleşen güç ve ekonomi dengesizliğinde küreselleşmenin payı büyüktür. G8 ülkelerinin ekonomik ve askeri gücü inkar edilemez ve bu ülkeler yoksul ülkeler üzerindeki hegemonyalarını onlara borç vererek sağlamaktadır. Birleşmiş Milletler'e bağlı Dünya Bankası, A.B.D.'nin Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Ticaret Örgütü gibi kuruluşlar küreselleşmenin baş aktörleridir. Bu kuruluşlardan aldıkları borçlarla yoksul ülkeler gittikçe daha çok yoksullaşmakta, böyle olunca de ekonomik ve siyasi bağımsızlıklarını yitirmektedirler. Küreselleşmenin yoksullaşan bu ülkelere refah getireceği ve onları güçlü devletlerin seviyesine çıkaracağı, onları dönüştüreceği söylenmektedir. Ancak asıl dönüşüm, kapitalizmin yayılması ve ulusal ve uluslararası ekonomilerin finans kuruluşları, ulus-aşırı şirketler ve güçlü devletler tarafından yönetilmesi ve yönlendirilmesi olarak gerçekleşmektedir. Uluslararası hukuk da aynı şekilde bu güçlerin etkisi altında şekillenmiştir ve kimi zaman onların yayılmacı çıkarlarına hizmet etmek için kullanıldığını düşünmek çok da yanlış olmaz (Rodriguez, 2004).

İnsan hakları konusundaki uluslararası düzenlemeler de benzer güç ve çıkar hesaplarının yönlendirmesi altında sayılabilir. Böyle bir savı kabul etmek, uluslararası insan hakları düzenlemelerini ve onların işlevlerini tamamen olumsuz görmeyi gerektirmez. Bu düzenlemelerin bireysel bağlamda hak ve özgürlüklere koruma getirdiği ve çoğu zaman iç hukuk düzenlemelerini de etkilediği olgusu inkar edilemez. Ancak, diğer uluslararası düzenlemeler gibi insan haklarıyla ilgili düzenlemelerin de dünyanın güç merkezlerinin ekonomik, politik ve askeri çıkarlarına hizmet edebileceği göz ardı edilmemelidir.

Disiplini sağlama görevini ellerinde tutan güç merkezleri, bu görevlerini yerine getirirken kendi güçlerini pekiştirmeyi ve güçsüz devletleri daha da fazla bağımlı hale getirmeyi ihmal etmezler. İnsan hakları söylemiyse, bu hegemonyayı sağlamakta iyi niyetli ve şüphelenilmeyecek bir paravan görevi görebilir. Buradaki sorun, insan hakları düzenlemelerinin işlevsiz olması değildir. Sorun, insan hakları ve geri kalmış ülkelere demokrasi ve refah getirme söylemleriyle dünyayı disipline etme misyonunun kapitalist yayılmayla elele yürümesidir.

Küreselleşmenin tüm bu söylemlerine rağmen, yoksul ülkelerin daha fazla refaha kavuştuğu ya da daha demokratik bir rejime sahip oldukları söylenemez. Irak, Afganistan, Venezuella demokratikleşmek ve refaha kavuşmak bir yana, gitgide daha çok yoksullaşmış ve iç savaşa sürüklenmişlerdir. Irak'ta Saddam Hüseyin rejiminin yaptığı insan hakları ihlallerinden başlıcalarından olan Halepçe katliamının Saddam Hüseyin'in yargılanmasında söz konusu olmaması, Irak'a demokrasi getirmek üzere müdahale

eden devletlerin bu konudaki taraflılığına ve uyguladıkları çifte standarda örnektir.

Uluslararası Af Örgütü, İnsan Haklarını İzleme Derneği, Oxfam gibi kuruluşların hazırladığı raporlar Halepçe katliamında kullanılan silahların G8 ülkeleri tarafından sağlanıldığını ortaya koymaktadır (Ataman, 2006). Bu olgular, güç merkezlerinin insan hakları ihlallerini önlemek amacıyla dünyanın jandarması rolünü oynamasına gölge düşürmektedir; çünkü hem bu jandarma rolünün kendisi devletler arasında bir hiyerarşi oluşmasına yol açmaktadır, hem de aynı güç merkezleri haklarını koruyormuş gibi yaptıkları ulusların ekonomik ve politik çıkmaza, hatta gerekirse savaşa sürüklenmesinde bir sakınca görmemektedir. Dolayısıyla insan haklarının küresel denetiminin ardındaki iyi niyet, dünyanın güç merkezlerine hizmet ettiği sürece sorgulamaya açık olmalıdır. Rodriguez (2004) bu çelişkiyi şu sözlerle dile getirir: "Eğer bu "gelişimin lokomotifleri"nin (ulus-aşırı şirketlerin) temel prensipleri çalışanların ya da belli bir toplumun ekonomik durumunu düzeltmeye ters düşüyorsa, kapitalizm nasıl olur da demokrasi ve dolayısıyla insan haklarının korunması mekanizması için gerekli bir koşul olabilir ki?"

Görünen o ki, her ne kadar insan hakları savunuculuğuna soyunmuş olsalar da, geri kalmış ülkelerdeki yoksullaşma, kriz ve savaş durumları küreselleşmeyi savunan güçlü devletlerin işine yaramaktadır. Bu, hem silah ticaretine hem de verilen borçlarla yoksullaştırılan bu ülkelerin ekonomisinin ve siyasetinin yönlendirilmesine yaramaktadır. Dolayısıyla küreselleşme en çok dünyanın güçlü devletlerinin ve ulus-aşırı şirketlerin işine yaramaktadır.

Küreselleşme ve Ucuz İşgücü

Kapitalizm ve insan hakları nosyonu arasındaki çelişki ulus-aşırı şirketlerin yayılmacılığıyla da ortaya çıkmaktadır – ki bu yayılmacılık küreselleşmeyle daha da hızlanmıştır. Bu bağlamda tartışılan bir başka olgu ulus-aşırı şirketlerin iş gücü piyasasının üçüncü dünyada yoğunlaşmasıdır. Bu şirketlerin çoğunun üretim yapmak için seçtikleri yerler gelişmekte olan ya da geri kalmış ülkelerdir. Çin, Bangladeş, Tayvan, Endonezya bilişim, tekstil vb. endüstrilerin en çok üretim yaptığı ülkelerdir. Bu ülkeleri gelişmekte olan ülkeler arasında sayılan Türkiye ve Bulgaristan da izlemektedir. Ulus-aşırı şirketlerin üretim merkezlerini yoksul ülkelere konuşlandırmasında ucuz işgücünün yanı sıra başka çıkarları da vardır. Öncelikle bu ülkelerdeki iş kanunları gelişmiş ülkelerde olduğundan çok daha esnektir ve kayıt dışı çalışmaya daha fazla olanak tanımaktadır. Bu da çalışanların çoğu zaman sigortasız ve emeklilik hakkı olmaksızın çalışmaları demektir. Bunun yanı sıra düşük gümrük tarifeleri ve etkili çevre koruma yasalarının olmaması, bu ülkelerin üretim için tercih edilmesinin bir başka nedenidir (Rodriguez, 2004). Ayrıca, küresel finans kuruluşları tarafından borçlandırılan bu ülkelerin politikalarını ve ekonomilerini yönlendirmek ve yasa koyucular üzerinde etkili olmak çok daha kolaylaşmaktadır.

Küreselleşme yanlılarına göre gelişimin lokomotifleri olarak görülen ulus-aşırı şirketler kapitalizmin yayılmasıyla yeni yatırımların, dolayısıyla da yeni iş alanlarının ortaya çıkmasını sağlamıştır (Lerner, 1958; aktaran: Rodriguez 2004). Gerçekten de 1980 ve 1994 arasında dünyadaki işgücü sayısı 630 milyon artmıştır ve

bu sayı aynı dönemde gözlenen nüfus artışından daha yüksektir (Giddens, 2003; aktaran: Rodriguez 2004). Ne var ki bu iş kollarında çoğunluğu, yukarıda sözü edilen türden, yoksul ülkelerde yaratılan ucuz ve niteliksiz işçilik oluşturmaktadır. Çalışan sayısının artması demek ekonomik büyüme anlamına gelmemektedir, çünkü bu artış çalışanların ücretlerinde ya da çalışma koşullarında bir gelişmeye işaret etmekten çok, düşük ücretle çalışan kişilerin sayısında bir artışa işaret eder. Böyle bir yöntem, II. Dünya Savaşı Avrupa'nın eski sömürgelerinden ya da yoksul ülkelerden sağladığı işgücü göçünden çok daha etkili ve hesaplıdır. Çünkü, bu durumda çalışanlar gelişmiş ülkelerin değil, kendi ülkelerinin daha esnek olan iş yasalarına tabi olmaktadırlar. Ayrıca gelişmiş ülkelerdeki çevre koruma kanunları üretim atıklarına çözüm bulunması konusunda yoksul ülkelerdekinden daha sıkıdır. Bir diğer neden de, gelişmiş ülkelerin göçün yarattığı sosyal ve ekonomik koşulları kendileri için bir sorun olarak görmeleri, dolayısıyla da ucuz işgücünü kendi toplumsal, ekonomik ve demografik yapılarını daha fazla değiştirmeden, yani daha fazla göç almadan sağlama çabalarıdır.

Bu durumun gelişmiş toplumlar üzerindeki etkisi işgücü ağırlığının üretim sektöründen hizmet sektörüne kaymış olması ve işsizliğin artmasıdır. IMF ve OECD küreselleşmenin yabancı yatırımlar ve ticaret aracılığıyla gelişmeye yol açacağını ve yeni iş olanakları sağlayacağını savunmuşlar ve sürecin bu şekilde işlememesinin sorumlusu olarak da hükümetlerin işgücü politikalarını göstermişlerdir (Aktaran: UÇÖ). Gelişmiş ülkelerde işsizlik artmış olsa da, çalışanların ücretlendirme ve sosyal koşullarının görece daha iyi olduğu ve çalışan ve

çalışmayanların sosyal haklardan faydalandığı söylenilebilir. Ancak küresel finans kuruluşları verdikleri borçlarla yoksul ülke hükümetlerini yönlendirmekte daha etkili olabildiklerinden arzuladıkları iş politikalarını bu ülkelerde uygulatabilmektedirler. Küresel entegrasyonu överek serbest pazar ekonomisini savunanlar koşulların aşama aşama düzeleceğini ve düşük ücretle çalışan çok sayıdaki işçinin zamanla daha iyi koşullara kavuşacağını ileri sürseler de artan yoksulluk ve bu koşulların gittikçe daha çok kanıksanması, durumun iyiden çok kötüye doğru gittiğini göstermektedir (USSK). Bu, çalışanların değil, küreselleşmenin lokomotifi sayılan ulusaşırı şirketlerin lehine işleyen bir süreçtir.

Yukarıdaki tablodan çıkan sonuca göre, küreselleşme süreciyle sömürgecilik arasında birçok paralellikler bulmak mümkündür. Sömürgecilikte de güçlü devletler askeri, ekonomik ve politik olarak güçsüz olan devletlerin üstünde hegemonya kurmakta ve onların olanaklarından adil olmayan koşullarda yararlanmaktaydı. Sömürenle sömürülen arasında ulus, din, vb.'ye dayalı belirgin farklar olduğu varsayılıyordu ve bu farklara dayanan ayrımcılık meşruydu. Bugün de ekonomik ve politik yönlendirmeye açık olan devletler üzerinde kurulan hegemonyayla sömürgecilik dolaylı yollardan, adı konulmamış halde sürmektedir.

Kapitalizmin yayılması ve tüm dünyanın işgücü kaynağı ve pazar haline gelmesiyle insanlar arasındaki uçurumlar derinleşmiş, dünya nüfusunun büyük çoğunluğu gitgide yoksullaşarak insan onuruna uygun olmayan koşullarda yaşamaya başlamışlardır. Birleşmiş Milletler Ekonomik Kalkınma Araştırma Enstitüsü'nün raporu da bu uçurumu açığa koymaktadır. Buna göre

125 trilyon dolar olan küresel servetin 75 trilyon doları dünya nüfusunun %2'sinin elindeyken bu servetin sadece %1'i dünyanın fakir nüfusuna aittir (Aktaran: Özer). Bu da gelir dağılımında uçurumlara varan bir eşitsizliği ve dünya nüfusunun büyük bir kısmının insan onuruna yakışmayan bir biçimde, temel gereksinmelerden yoksun olarak yaşadığını ortaya koymaktadır. İnsan onurunun korunması, insanın temel haklarındandır. İşgücünün gelişme adı altında sömürülmesinin ise insan onuruyla bağdaşmayacağı açıktır. Ayrıca burada insan haklarının temel ilkelerinden olan eşitlik ilkesi de ihlal edilmektedir. Gelişmiş ülkelere ait büyük şirketlerin kendi ülkelerinde uygulayamadıkları zor ve adil olmayan çalışma koşullarını başka ülkelerde uygulamaları ayrımcılık yaratmaktır ve eşitlik ilkesine aykırıdır.

Ulus-aşırı şirketler tarafından kâr amacıyla yapılan insan hakları ihlalleri uluslararası kamuoyunun ilgisini ve tepkisini çekmeyen bir konu değildir. Birleşmiş Milletler'in hazırladığı "Küresel İlkeler Sözleşmesi" bu şirketlerin uyması gereken insan hakları kurallarını içeren bir adım niteliğindedir. Ulus-aşırı şirketler, bu hakları benimseyerek ve riayet ederek "piyasaların gücünü evrensel ideallerin yetkinliği altında birleştirmeye ve özel girişimciliğin güçlerini ihtiyaç sahipleriyle ve gelecek nesillerin gereksinmeleriyle uzlaştırmaya" çağırılmaktadır (Aktaran: Özer). Ancak iş dünyasının insan hakları ihlalleri yapmasını ve bunlara ortak olmasını engellemeye yönelik bu sözleşmeyi şimdiye dek yalnızca 2300 şirket imzalamıştır. Halbuki dünya üzerinde yaklaşık 70 bin ulus-aşırı şirket bulunmaktadır.

Ne var ki küreselleşmenin insan hakları açısından olumlu bir yönü olarak değerlendirilen uluslararası hu-

kuk kuralları, ulus-aşırı şirketler üzerinde devletler üzerinde etkili olduğu kadar etkili olamamaktadır. Evrensel insan hakları nosyonu, devletlerin milli egemenliğinin üstünde bir nosyondur ve bu yüzden insan hakları günümüzde bir iç mesele olmaktan çıkmıştır (Kapani, 1991). Ancak görünen o ki, bu insan hakları belgelerinin ulus-aşırı şirketler üzerindeki bağlayıcılığı tartışmalıdır. Ucuz işgücünden yararlanmak ve üretim yaptığı yerlerde çevreye zarar vererek bunları tazmin etmemek gibi konularda birçok şirket Uluslararası Ceza Mahkemelerinin ve Birleşmiş Milletlerin normlarına uymamaktadır. Örneğin Shell firması, Türkiye'nin Güneydoğusu'nda yaptığı petrol çıkarma çalışmaları sırasında çıkan zehirli atıkları toprağın altına gömerek ortadan kaldırmaya çalışmış, böylece de bölgedeki içme suyunun zehirlenmesine neden olmuştur (Aktaran: Özer). Çoğaltılabilecek bu örnekler, küreselleşen dünyada ulus-aşırı şirketlerin dokunulmazlığını göstermektedir.

Küreselleşme ve Kollektif Haklar

İnsan haklarının tarihsel gelişimi açısından birinci, ikinci ve üçüncü kuşak hakları içerdiği görüşüne göre, üçüncü kuşak haklar bugün hâlâ oluşumunu sürdürmekte olan ve tartışmalı haklardır. Kollektif haklar da üçüncü kuşak haklar arasında sayılmaktadır. Kollektif haklar hem bireysel hem de grup haklarıdır. Örneğin bireyin kültürel kimliğini koruma hakkı, hem bireysel hem de kollektif bir haktır (Smith, 2004).

Dil, etnisite, din gibi ortak paydaları olan tek bir ulustan ibaret olduğu savıyla oluşan ulus devlet fikri günümüzde geçerliliğini yitirmeye başlamıştır ve gü-

nümüz toplumları göç hareketleri ve azınlık haklarının tanınması gibi olgular nedeniyle türdeş bir yapıdan çok kültürlü bir yapıya doğru dönüşmektedir. Bir toplumun tamamen türdeş olması neredeyse olanaksızdır; üstelik kimliği oluşturan çeşitli değişkenler (dil, din, ırk, cinsiyet, vb.) düşünüldüğünde türdeşliği neyin belirleyeceği daha da karmaşık bir hale gelmektedir. Ulus devlet fikri, toplumların türdeş olduğu varsayımından yola çıkmıştır. Böyle bir varsayım altında azınlık kimlikleri ve kültürleri yok sayılmış, baskıya ve ezilmeye maruz kalmıştır. Bu, ayrımcılığa uğramaları, dillerinin ve dinlerinin yasaklanması şeklinde gerçekleşmiştir.

Azınlık haklarına, Her Türlü Irk Ayrımcılığının Tasfiye Edilmesine Dair Uluslararası Sözleşme, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi, Çocuk Hakları Sözleşmesi gibi çeşitli uluslararası belgelerde yer verilmiştir. Ayrıca Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde de azınlıkların kültürel ve siyasal hakları tanınmıştır. Bu hakların boyutu ve sınırlamaları tartışmalı olsa da, azınlıkların düşünce ve ifade özgürlüğü, ana dillerini günlük yaşamda ve eğitimde kullanma gibi kültürel hakları çoğu zaman bizzat devlet tarafından ihlal edilmektedir. Bunun gerekçesi de devletin bütünlüğünü ve toplumun türdeş yapısını korumaktır. Ulus devlet olarak kurulmuş günümüz toplumlarının çoğu çok kültürlü bir yapıya direnmektedir. Buna gelişmiş ülkeler de dahildir. Ancak göç günümüzün başlıca dinamiklerindendir ve bunun da toplumların yapısını değiştirmemesi olanaksızdır. Türdeş bir kültüre sahip olduğunu iddia eden bir toplumdaysa azınlıklara haklarının verilmemesi, eşitlik ilkesinin ihlaline ve ayrımcılığa yol açar. Bu yüzden ge-

lişmiş Batı'lı ülkeler, kendi kültürlerine tutunmayı sürdürseler de azınlık hakları konusunda görece yol kat etmişlerdir. Azınlıklar, ifade özgürlüğü, siyasi temsil hakkı, kendi dillerinde eğitim hakkı gibi konularda göreceli de özgürlüklere sahiptirler. Bu, azınlık haklarının kabul edilmesi konusunda bir oydaşmanın olduğu ve ayrımcılığın hiç olmadığı anlamına gelmez; ancak siyasal ve toplumsal mekanizma bunları gidermeye ve çözmeye yönelik yapılandırılmıştır.

Ancak Türkiye de dahil birçok ülkede azınlıklara karşı takınılan tutum farklıdır. Çok kültürlü olmaya direnen toplumlarda azınlıkların ifade özgürlüğü, siyasi temsili ve anadilleri yasak ya da kısıtlıdır. Etnik ve dinsel çatışmalar birçok ülkede çatışmalara, hatta katliamlara neden olmaktadır. Yugoslavya'nın parçalanışı sırasında yaşananlar, Afrika ülkelerinde yaşanan ve hâlâ yaşanmakta olan iç savaşlar bunun canlı örneğidir. Bu çatışmalarda başlıca sorun çoğu zaman devletin etnik gruplar arasında ayrım gözetmesi ve taraf tutmasıdır. Bu da zorunlu göç gibi daha vahim ve çoğu zaman gözardı edilen bir insan hakları ihlaline yol açmaktadır. İnsan hakları ihlallerine bizzat devletin yol açması, devletin egemenliğine müdahale edilmesini beraberinde getirir; çünkü ulusal egemenliğe müdahale etmeden insan hakları standartları belirlemek çok zordur (An-Na'im 2001; Aktaran: Smith, 2004). Bu da uluslararası toplumun bireylerin hakları için devlete çeşitli yaptırımlar uygulaması anlamına gelir. Uluslararası toplumun bu yaptırımları uygularken tarafsız ve çıkarlarını göz etmeden davranacağı konusu muğlak olsa da bireylerin hakkının devlet otoritesine karşı korunması insan haklarının kısmen güvence altına alınması anlamına gelir.

İnsan Hakları ve Uluslararası İlişkiler

Devletlerin uluslararası kuruluşların yaptırımları ve baskısı olmadan insan haklarına riayet etmeleri ve insan hakları ihlallerine yol açmamaları ideal bir çözüm sayılabilir; çünkü ancak bu sayede bir ülke içerde ve dışarda güçlü olabilir ve bağımsızlığını koruyabilir (Smith, 2004). Bu açıdan küreselleşmenin insan hakları nosyonunun yayılmasına katkıda bulunduğu söylenebilir. Gittikçe daha çok küçülen dünyada bir devletin güçlü olması ve ulusal egemenliğine yapılan müdahaleleri azaltması için, insan hakları normlarına uygun yasalar ve uygulamaları benimsemesi şarttır. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan da bir devletin küreselleşen dünyada güçlü olması için insan haklarına riayet etme ve koruma görevini yerine getirmesi gerektiğini belirtmiştir:

Güçsüz devletler günümüzde hem ulusal hem uluslararası düzeyde etkili bir yönetimin önündeki başlıca engellerdendir. Hem kendi halklarının iyiliği hem de ortak hedeflerimiz için bu devletleri zayıflatmak yerine güçlenmelerine yardım etmeliyiz... Aynı nedenle devletlerin de küreselleşen dünyamızdaki çifte rollerini derinden kavramaları gerekir. Kendi halklarına karşı olan sorumluluklarının yanı sıra devletler bu gezegendeki ortak yaşamımızın, tüm ülkelerin tüm halklarının paylaştığı bir yaşamın da koruyucusudurlar. Çoğunlukla küreselleşmeyle özdeşleştirilen kurumsal kargaşa bir yana devletle eş düzeyde ya da onun yerini alabilecek başka bir vücut yoktur. Bu nedenle, küreselleşmenin başarıya ulaşması için herşeyden önce devletlerin çifte rollerine uygun bir davranış benimsemeleri gerekir. (Annan, 2000; Aktaran: Skogly ve Gibney, 2002)

Sonuç olarak insan haklarının korunmasında asıl rol devletlerin kendisine düşmektedir. Bu aynı zamanda devletlerin uluslararası arenada güçlenmelerini sağlayacak, ve insan haklarının korunması ve demokrasi getirmek örtüsü altında yapılacak istismarları da engelleyebilecek bir çözümdür. Zaten uluslararası belgeler insan haklarının korunması açısından tam güvence sağlamamaktadır ve bu konuda birçok sorun yaşanmaktadır. Sorunlardan bir kısmı, insan haklarını korumak ve korunmasını teşvik etmek yetkilerine sahip olan Birleşmiş Milletler'in üye devletleri arasındaki çeşitli bağlamlardaki farklılıklar nedeniyle çıkmaktadır. Birleşmiş Milletler insan haklarının korunması konusunda karşılaştığı sorunları aşağıdaki başlıklar altında özetlemiştir (Van Boven ve Ramcharan: 1980; Aktaran: Özer):

> Hükümetlerin taahhütlerinde çıkan sorunlar.
> Kuruluşun yapısından ve diplomatik çerçeveden kaynaklanan sorunlar.
> İdeolojik rekabetten kaynaklanan sorunlar.
> Bakış açısı ve öncelik sorunları.
> Olguları saptama alanındaki sorunlar.
> Çare olarak görünen tepki gösterme yöntem ve işlemlerindeki ilkellik.
> Haber alma sürecindeki sorumluluklar.
> Mali kaynak sorunları

Insan haklarının uluslararası boyutta yalnızca yasal yaptırımları yoktur. İnsan haklarının hem devletler hem de ulus-aşırı şirketler açısından bir de prestij boyutu bulunmaktadır. Bu prestij de onlara güç katmakta, uluslararası arenada söz sahibi olmalarına olanak tanımakta

ve ekonomik ve politik bağımsızlıklarını sağlamlaştırmaktadır. Bir devletin insan hakları konusunda benimsediği tutum, o devletin ekonomik, ticari, askeri, siyasi ve kültürel ilişkilerini de etkilemektedir. Kimi devletler dış politikalarını insan hakları kriterlerine göre belirlemeye başlamışlardır bile. Örneğin İskandinav ülkelerinden Norveç ve İsveç, yayınladıkları bildirgelerle kendi ülke sınırları dışındaki insan hakları uygulamaları ve koşullarıyla da ilgili olacaklarını açıklamışlardır. İsveç, daha da ileri giderek inan hakları meselesinin ülkenin dış politikasına yön verecek kriterler arasında olduğunu belirtmiştir (Skogly ve Gibney, 2002). Bu örnekler insan haklarının bir iç mesele olmaktan çıktığını ve dış ilişkilerini geliştirmek isteyen bir devletin insan haklarının korunması konusunda da duyarlı olması gerektiğini ortaya koymaktadır. Ancak bu durumda da, uluslararası ilişkilerde devletlerin güçlülük derecesinin insan haklarına saygı kriterinin uygulanmasını etkilemesi beklenebilir.

Sonuç

Küreselleşme, Robertson'un tanımında da olduğu gibi içinde çelişkileri barındıran bir kavramdır. Hem demokrasiyi yayar hem de onun önüne geçer. Aynı anda türdeşliği ve çeşitliliği, standartlaşmayı ve yerelliği sağlar (Kellner, 2002). Bu süreç baskıcı politikaları ve hegemonyayı standartlaştırdığı gibi özgürlükleri de standartlaştırabilir (Smith, 2004).

Dolayısıyla küreselleşmeyi tamamen olumlu ya da tamamen olumsuz olarak değerlendirmek her halükarda eksik kalacaktır. Küreselleşmenin insan hakları ihlalle-

rine yol açtığı doğru olsa da insan haklarının korunması ve bu bilincin yerleşmesi açısından getirileri olduğu da inkar edilemez. Serbest pazar ekonomisinin gelişmesi olarak küreselleşme, yalnızca kâr amacı güden ulus-aşırı şirketlerin rekabet ortamı içinde insan hakları ihlalleri yapmasına neden olmaktadır. Ancak küreselleşmeyle birlikte bir insan hakları bilinci de yayılmaktadır ve bugün bu şirketlerin uygulamalarının tartışılmasında bu bilincin etkisi büyüktür. Kapitalizmin hedefleri ve insan hakları nosyonu her ne kadar bağdaşmaz gözükse de, insan hakları bilincinin yerleşmesi ve bu bilincin uluslararası ilişkilerde bir kriter olarak benimsenmesi, hem ulus-aşırı şirketlerin hem de insan hakları ihlallerine sebebiyet veren zayıf ya da güçlü devletlerin bu konuda adım atmalarını sağlayacaktır.

Sosyal haklar açısından küreselleşmenin getirileri çoğu zaman olumsuz olsa da, insan haklarının küresel denetiminin bireylere ya da gruplara sağladığı güvence çok önemlidir. Özellikle de ifade özgürlüğü ve azınlık hakları açısından insan haklarının çoğu zaman devletin otoritesine karşı korunması gerekmiştir ve örneğin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, bu açıdan önemli bir çıkış yolu sağlamaktadır. Ayrıca uluslararası kuruluşlar ülkelere insan hakları konusundaki gerekli yasal düzenlemeleri yapmaları ve koşulları iyileştirmeleri konusunda baskı yapabilirler. Bu baskı her ne kadar devletlerin ulusal egemenliğini ve itibarını zedeleyici olsa da, insan onurunun bir parçası olan ve kutsal sayılan insan haklarının korunması için bir güvence sağlamaktadır.

Sonuç olarak küreselleşme olumlu ve olumsuz yanlarıyla etkisi hissedilen ve önüne geçilemez bir süreçtir ve bu süreçten insan hakları hem olumlu hem de

olumsuz olarak etkilenmektedir. Küreselleşmede ortaya çıkan en belirgin yön dünyayı güçlü devletlerin ve onlara bağlı ticaret ve finans kuruluşlarının yönetiyor olmasıdır. Dünya ülkeleri arasında bilginin ve haberleşmenin sınırları kalksa da, hiyerarşi ve uçurum gittikçe daha çok büyümektedir. Küreselleşmenin olumlu bir yönü olan uluslararası insan hakları düzenlemelerinin uygulanması da bu hiyerarşiye göre şekillenmektedir. Küresel insan hakları nosyonu daha çok yoksul ve geri kalmış ülkeler için işlerken, güçlü devletler bir tür disiplin sağlayıcı jandarma görevi üstlenmişlerdir. Ulus-aşırı şirketlerin geri kalmış ülkelerde yol açtığı insan hakları ihlallerinde de ortaya çıktığı üzere, bu hiyerarşinin üst basamaklarında bulunanların nerdeyse dokunulmazlığı vardır. Bu da güçlü devletlerin insan hakları konusunda yaptığı girişimlerin ardındaki iyi niyetin sorgulanmasına neden olmakta ve bizzat insan hakları nosyonuna zarar vermektedir. Dolayısıyla küreselleşmenin tam anlamıyla insan haklarına uygun bir biçimde işlemesi için öncelikle devletler arasındaki hiyerarşi sorgulanmalı ve kapitalist yayılmacılığın yol açtığı ihlaller insan hakları yaptırımlarından muaf tutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

Arat, Zehra F. Kabasakal. (2006) *"Forging a Global Culture of Human Rights: Origins and Prospects of the International Bill of Rights"*, **Human Rights Quarterly,** 28, s. 416-437.

Ataman, Hakan. (2006) *"G8 Yalanları"*, **Radikal Gazetesi,** 08 Haziran, http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=r2&haberno=2274

Evans, Tony. (2005) *"International Human Rights Law as Power/Knowledge"*, **Human Rights** Quarterly, 27, s. 1046-1068.

Kapani, Münci. (1991) **İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları**, Ankara: Bilgi Yayınevi (2. Basım), 1991.

Kellner, Douglas. (2002) *"Theorizing Globalization"*, **Sociological Theory,** Cilt. 20, Sayı 3. (Kasım), s. 285-305.

McCorquodale, Robert ve Fairbrother, Richard. (1999) *"Globalization and Human Rights"*, **Human Rights Quarterly,** Cilt 21, Sayı 3, Ağustos, s. 735-766.

Özer, Ahmet. *"Küreselleşme ve Yeni Dünya Düzeni Karşısında İnsan Haklarının Durumuna Sosyolojik Bir Bakış"*, **Toplum ve Hukuk Araştırmaları Vakfı** (TOHAV), http://www.tohav.org/?bolum=yazi&tur=makale&no=28

Rodriguez, Havidan. (2004) *"'A Long Walk to Freedom' and Democracy. Human Rights, Globalization, and Social Injustice"*, **Social Forces**, Eylül, 83 (1), s. 391-412.

Skogly, Sigrun I. ve Gibney, Mark. (2002) *"Transnational Human Rights Obligations"*, **Human Rights Quarterly**, 24, s. 781-798.

Smith, Keri Iyall. (2004) *"Response to Rodriguez: A 'Long Walk to Freedom' and Democracy"*, **Social Forces**, Eylül, 83 (1), s. 413-421.

"İşgücü Piyasasındaki Yönlenmeler ve Küreselleşmenin Bunlar Üzerindeki Etkisi", **Uluslararası Çalışma Örgütü Raporu**, http://www.itcilo.it/english/actrav/telearn/global/ilo/seura/mains.htm#Jobs%20in%20Developed%20Countries

"Küresel Pazar – sendikaların başlıca düşmanı", **Uluslararası Serbest Sendikalar Konfederasyonu (ICFTU) 16. Dünya Kongresi**, http://www.itcilo.it/english/actrav/telearn/global/ilo/seura/icftu1.htm

SEÇİLMİŞ BİBLİYOGRAFYA

AKTAŞ, Aliye Mavili (2004) *"Küreselleşme, Aile ve Evlilik Sorunları"*, **Küreselleşme ve Psikiyatri,** Türk Tabipler Birliği Yayınları, Ankara, 327-336.

ALBROW, Martin (1990) **Globalization, Knowledge and Society,** Edit with Elizabeth King, Sage Publication, London.

ANSAL, H. (1998) *"Küreselleşme, Sanayide Teknolojik Modernizasyon ve Kadın İstihdamı"*, **Kadın Emeği ve İstihdamındaki Değişmeler,** s.80-103.

ARAT, Zehra KABASAKAL F. (2006) *"Forging a Global Culture of Human Rights: Origins and Prospects of the International Bill of Rights"*, **Human Rights Quarterly,** 28 (2006), s. 416-437.

ARRIGHI, Giovanni (1994) **The Long Twentieth Century: Money, Power, And The Origins of Our Times. London,** New York: Verso.

BAL, İdris 2005) *"ABD'nin Orta Asya Politikası"*, **Siyaset ve Toplum,** S. 2, Ankara, Bahar, s. 40-70.

BAUMAN, Zygmunt (1999) **Küreselleşme-Toplumsal Sonuçları,** Çeviren: A. Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

BERBEROĞLU, Berch (2005) *"Globalization And Change: The Transformation Of Global Capitalis."* Pp. x, 166. Lanham, Md.: Lexington Boks.

BOZKURT, Veysel (2001) *"Enformasyon Toplumu ve Eğitim"*, **Bilgi ve Toplum,** Sayı: 3, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul.

BÜYÜKULUSLU, Rıza (2000) *"Küreselleşmenin Sosyal ve Kültürel Hayata Etkileri"*, **Küreselleşmenin İnsani Yüzü,** (Der: Veysel Bozkurt), Alfa Yay. İstanbul.

CASTELLS, Manuel (1989) **The İnformational City: İnformation Technology, Economic Restructuring, And The Urban-Regional Process,** Oxford, UK: Basil Blackwell.

CASTELLS, Manuel (1996) **The Rise of the Network Society,** Oxford: Blackwell Publishers.

CASTELLS, Manuel (2000) **The Rise Of The Network Society**, Oxford; Malden, MA: Blackwell.

ÇEÇEN, Anıl (2005) *"Hazar Devleti'nden Hazar Havzası'na"*, **2023**, S. 53, Ankara,15 Eylül, s. 8-11.

DRUCKER, Peter (2000) **Yeni Gerçekler**, Çev. Birtane Kaynakçı , Türkiye İş Bankası Yay. İstanbul.

DOĞAN, Orhan (2004) "Kültür Küreselleşebilir mi ?", **Küreselleşme ve Psikiyatri**, Türk Tabipler Birliği Yayınları, Ankara, s.245-254.

ECEVİT, Yıldız (1998) *"Küreselleşme, Yapısal Uyum ve Kadın Emeğinin Kullanımında Değişmeler"*, **Kadın Emeği ve İstihdamındaki Değişmeler**, Der:F. Özbay.

ERDER, Sema (1999) *"Where Do You Hail From?"* Pp. 161-173 in **Istanbul Between the Global and the Local**, edited by C. Keyder. New York: Rowman and Littlefield.

ERKAL, Mustafa E. (2005) **Küreselleşme, Etniklik, Çokkültürlülük**, Derin Yayınları, İstanbul.

ERKIZAN, Hatice Nur (2002) *"Küreselleşmenin Tarihsel ve Düşünsel Temelleri Üzerine"*, **Doğu Batı**, Yıl:5, Sayı:18, Şubat-Nisan, s.61-75.

ERKUT, Gülden- BAYPINAR Mete Başar and ÖZGEN, Ceren (2006) *"Istanbul as Part of an Emerging EU Global Connection Zone – Prospects for Strategic Metropolitan Planning."* in **International Conference on Shaping EU Regional Policy: Economic, Social and Political Pressures**, Leuven, Belgium: Institute for International and European Policy and Katholicke Universiteit Leuven.

EROĞLU, Feyzullah (1999) "Küreselleşme Süreci ve Kimlik Krizi" , **Türk Yurdu** , Mart- Mayıs, Cilt: 19, Sayı:139, s.147-151.

FREIDMAN, James (1986). *"The World City Hypothesis."* **Development and Change**, 17:69-83.

FREIDMAN, J.- KASABA K. (1992) *"New York City:the Underside of the World's Capital."* in **Creating and Transforming Households: The Constraints of the World Economy**, edited by S. J. a. W. I. Paris: Cambridge University Press.

FREIDMAN, James (2001) *"World Cities Revisited: A Comment."* **Urban Studies** 38.

FRIEDMAN, Thomas (2003) **Lexus ve Zeytin Ağacı Küreselleşmenin Geleceği**, Çev. Elif Özsayar, Boyner Yayınları, İstanbul.

FUKUYAMA, Francis (1999) **Tarihin Sonu ve Son İnsan**, 2. Baskı, Çev. Zülfü Dicleli, İstanbul.

GIDDENS, Anthony (2001) **The Global Third Way Debate**. Cambridge, UK

GIDDENS, Anthony (1991) **Modernity and Self – Identity**, Polity Press, Cambridge.

GIDDENS, Anthony (2000) **Sosyoloji**, (Hazırlayan: Hüseyin Özel, Cemal Güzel), Ayraç Yay. Ankara.

HACİSALİHOGLU, Yasar (2000) **Küreselleşme: Mekânsal Etkileri ve İstanbul**, İstanbul: Akademik Düzey Yayınları.

HARVEY, David (1989) **The Condition of Postmodernity**, Blackwell, Oxford.

HELD, David-MCGREW, AnthonY- GOLDBLATT David and PERRATON, Jonathan. (1999) **Global Transformations: Politics, Economics and Culture**, Stanford, Stanford University Press.

HIRST, Paul-THOMPSON, Grahame (2000) **Küreselleşme Sorgulanıyor**, Çeviren: Ç. Erdem ve F. Yücel, Dost Kitabevi, Ankara.

HOLTON, Robert (2000) *"Globalization's Cultural Consequences"*, **Annals Of The American Academy Of Political & Social Science**, Vol:570.

HOPKINS, K. Terence and WALLERSTEIN Immanuel (1987) *"Capitalism and the Incorporation of New Zones into the World-Economy."* **Review** 10:763-779.

HUNTINGTON, Samuel P. (1996) **The Clash of Civilisation and Remaking of World** Order, Simon and Schuster, New York.

HUNTER, J. Davison-YATES, Joshua (2003) *"Küreselleştirici Amerikan Dünyası"*, **Bir Küre Bin Bir Küreselleşme**, Ed.: Peter L. Berger, Samuel P. Huntington, Çev. Ayla Ortaç, Kitap Yay., İstanbul.

İÇDUYGU, Ahmet (1996) *"Transit Migrants and Turkey."* **Review of Social, Economic and Administrative Studies** 10:127-142.

İNALCIK, Halil (2002) *"Kültür Etkileşimi, Küreselleşme"*, **Doğu Batı**, Yıl: 5, Sayı: 18, Şubat- Nisan, s.99-118

KAYA, Yaşar (2007) *"Kürenin Halleri"*, **Kürenin Halleri**, Editör: Yaşar Kaya, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, s.12-26.

KAYA, Yaşar (2005) **Sosyal ve Kültürel Değişme**, Turan Yay. İstanbul.

KAZGAN, Gülten (2005) **Küreselleşme ve Ulus Devlet - Yeni Ekonomik Düzen-**, İstanbul.

KELLNER, Douglas (2002) *"Theorizing Globalization"*, **Sociological Theory**, Cilt. 20, Sayı 3., s. 285-305.

KELLNER, Douglas (2000) *"Globalisation and Postmodern Turn"*, **Douglas Kellner'in İnternet Sitesi**, internet adresi: www.gseis.ucla.edu/courses/ed253a/dk/GLOBPM.htm, Alındığı Tarih: 15.12.2000

KEYDER, Çaglar and ÖNCÜ, Ayse (1993) **Istanbul and the Concept of World Cities**, Istanbul: Friedrich Ebert Vakfi.

KEYDER, Caglar (1999) *"The Housing Market from Informal to Global."* Pp. 143-161 in **Istanbul:Between the Global and the Local**, edited by C. Keyder. Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, INC.

KEYDER, Caglar (1999) *"The Setting."* in **Istanbul:Between the Global and the Local**, edited by C. Keyder. Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, INC.

KEYDER, Caglar and ÖNCÜ Ayşe (1994) *"Globalization of a Third World Metropolis. Istanbul in the 1980s."* **Review** 17:383-421.

KEYMAN E. Fuat (2002) *"Kapitalizm-Oryantalizm Ekseninde Küreselleşmeyi Anlamak: 11 Eylül, Modernite, Kalkınma ve Öteki Sorunsalı"*, **Doğu Batı Dergisi**, Yıl:5, Sayı:18, Şubat-Nisan, s.31-53

KEYMAN, E. Fuat – SARIBAY, A. Yaşar (1998) **Küreselleşme, Sivil Toplum ve İslam**, Vadi Yay., İstanbul.

KIZILÇELİK, Sezgin (2003) **Küreselleşme ve Sosyal Bilimler**, Anı Yay., 2.Baskı, Ankara.

KIZILÇELİK, Sezgin (2004) **Zalimler ve Mazlumlar Küreselleşmenin İnsanî Olmayan Doğası**, Anı Yayınları, Ankara

KING, Anthony (1998) *"Giriş:Kültür Mekanları, Bilgi Mekanları"*, (Çev: Ümit Hüsrev Yolsal), Kültür, **Küreselleşme ve Dünya Sistemi**, Bilim ve Sanat Yay., Ankara.

KOCACIK, Faruk (2000) *"Kitle Toplumu, Küreselleşme Ve Türkiye"*, **Prof.Dr. Eyüp Kemerlioğlu'na Armağan**, Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Sivas.

KOÇ, Mustafa (2004) *"Küreselleşmenin Sosyolojik Boyutları"*, **Küreselleşme ve Psikiyatri**, Türk Tabipler Birliği Yayınları, Ankara, s.52-63..

KONUK, Osman (2001) *"Bir Retorik Olarak Küreselleşmeyi Tersinden Okumak: Buzdolabına Hapsedilen Çocuk"*, **6.Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi** 18-22 Haziran, İçel.

KORAY, Meryem (2000) **Sosyal Politika**, Ezgi Kitabevi, Bursa.

KORAY, Meryem (1997) *"Küreselleşme İlerlerken Gerileyenler:Ekonomi Karşısında Sosyal, Sermaye Karşısında Emek, Piyasa Karşısında Siyaset"*, **İktisat Dergisi**, Sayı:369,Temmuz, İstanbul.

LEVIT, Theodore; **The Globalisation of Markets**, Harvard Bussiness Review, 61(3), May-June 1983.

LUHAN, Marshall Mc (1964) **Understanding Media: The Extensions of Man**, McGraw-Hill, New York.

MARCUSE, Peter and VAN KEMPEN Ronald (2000) *"Globalizing Cities: A New Spatial Order?"* London: Blackwell.

MCCORQUODALE, Robert ve FAİRBROTHER, Richard. *"Globalization and Human Rights"*, **Human Rights Quarterly**, Cilt 21, Sayı 3, Ağustos 1999, s. 735-766.

MITTLEMAN , James H. (1996) *"The Dynamics of Globalisation"* in J. H. Mittleman (ed) **Globalisation: Critical Reflections**, Lyne Rienner Publishers, London.

ÖRNEK, S. Veyis (1995), **Türk Halkbilimi**, Ankara.

ÖZDAĞ, Ümit (2004) *"Türkiye'nin Türk Dünyası Politikasının Teorik Çerçevesi"*, **Asya Avrupa/Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi**, S. 1, Ankara, Aralık, s. 22-30.

PARREÑAS, Rhacel Salazar (2001) **Servants Of Globalization: Women, Migration And Domestic Work**. Stanford, Calif.: Stanford University Press.

PETRAS, James and VELTMEYER Henry (2005) *"Globalization Unmasked: The Dynamics and Contradictions of Global Capitalism."*

Pp. x, 166 in **Globalization and Change: The Transformation of Global Capitalism**, edited by B. Berberoglu. Lanham, Md.: Lexington Books.

ROBERTSON, Roland (1998) **Küreselleşme Toplum Kuramı ve Küresel Kültür**, (Çev. Ümit Hüsrev Yolsal), Bilim ve Sanat Yay., Ankara.

RODRİGUEZ, Havidan (2004) *"A Long Walk to Freedom' and Democracy. Human Rights, Globalization, and Social Injustice"*, **Social Forces**, Eylül, 83 (1), s. 391-412.

ÖZER, Ahmet (2003) **11 Eylül, ABD, Türkiye ve Küreselleşme**, Peri Yayınları, İstanbul.

SASSEN, Saskia (1991) **The Global City: New York, London, Tokyo**, Princeton, N.J.: Princeton University Press.

SASSEN, Saskia (1996) *"Rebuilding the Global City: Economy, Ethnicity, and Space."* in **RePresentin the City: Ethnicity, Capital, and Culture in the 21st Century Metropolis**, edited by A. King. New York: New York University Press.

SASSEN, Saskia (1996) **Loosing Control? Sovereignty in an Age of Globalization**, New York: Columbia University Press.

SASSEN, Saskia (2001) *"Global Cities and Global City-Regions: A Comparison."* Pp. 78-96 in **Global City-Regions: Trends, Theory, Policy**, edited by A. J. Scott. Cambridge, UK New York: Oxford University Press.

SASSEN, Saskia (2002) **Global Networks, Linked Cities**. New York: Routledge.

SASSEN, Saskia (2002) *"Locating Cities on Global Circuits."* Pp. 1-36 in **Global Networks, Linked Cities**, edited by S. Sassen. New York: Routledge.

SAYIN, Önal (1996) *"Küreselleşmenin Sermaye ve İşgücü Üzerindeki Etkileri"*, **Toplum ve Göç**, Başbakanlık D.İ.E. Ankara.

ŞENSES, Fikret (1998) *"Kriz, Dış Yardım ve Neoliberal Politikalar"*, **Toplum ve Bilim**, Yaz, S:77, s.29-44.

ŞENSES, Fikret (2002) **Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk**, İletişim Yayınları.

SEZAL, İhsan (2001) *"Eğitimin Dünü, Bugünü, Yarını:Bir Düşünce Egzersizi"*, **Bilgi ve Toplum**, Sayı:3, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul.

SİNANOĞLU, Oktay (2007), **Bye Bye Türkçe**, İstanbul.

SKOGLY, Sigrun I. ve GIBNEY, Mark (2002), *"Transnational Human Rights Obligations"*, **Human Rights Quarterly**, 24 , s. 781-798.

SMITH, Keri Iyall (2004) *"Response to Rodriguez: A 'Long Walk to Freedom' and Democracy"*, **Social Forces**, Eylül, 83 (1), s. 413-421.

TALAS, Mustafa (2003) **Küreselleşme ve Türkiye'de Kültür Politikaları**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya.

TALAS, Mustafa (2004) *"Küreselleşme ve Kültür"* **Küreselleşme ve Psikiyatri**, Türk Tabipler Birliği Yayınları, Ankara, s.229-244.

TALAS, Mustafa (2005) *"Küreselleşmenin Sonucu Olarak Türkiye'de Kimlik Krizi"*, **Tabula Rasa Felsefe ve Teoloji Degisi**, Yıl:5, Sayı:14, Mayıs-Ağustos, s.99-115

TAŞÇI, Cemalettin (2001) *"N'Olacak Bu Eğitimin Hali"*, **Bilgi ve Toplum**, Sayı:3, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul.

TATLIDİL, Ercan (2000) *"Globalleşme Sürecinde İnsan Kaynaklarının Değişimi: Türkiye Örneği"*, **Prof.Dr. Eyüp Kemerlioğlu'na Armağan**, Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Sivas.

TAYLOR, P.J. anı CATALANO G. (2001) *"World City Network Formation in Space of Flows."* vol. 2002: **Globalization and World City** Network.

TEZCAN, Mahmut (2002), *"Küreselleşmenin Eğitim Boyutu"*, **Eğitim Araştırmaları**, S. 6, s. 57-63.

TIMBERLAKE, Michael (1990) *"World-System Theory and the Study of Comparative Urbanization."* Pp. 37-65 in **The Capitalist City**, edited by J. R. Feagin and M. P. Smith. Oxford: Basil Blackwell.

TİMUR, Taner; **Küreselleşme ve Demokrasi Krizi**, İmge Kitabevi, Ankara, 2000

ULUGAY, Osman (2001) **Küreselleşme Korkusu**, Timaş Yay. İstanbul.

WAYNE, Ellwood (2002) **Küreselleşmeyi Anlama Kılavuzu**, Çev. B. Dilan Genç, Metis Yay., İstanbul.

WATERS, Malcolm (1995) **Globalisation**, Routledge, New York.

YELDAN, Erinç (2002) **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi**, İletişim Yay., İstanbul.

YENİÇERİ, Özcan (2001) **Yeniden Türkleşmek**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

YENİÇERİ, Özcan (2003) **AB-ABD-ÇUŞ Kıskacında Türkiye**, Tutibay Yayınları, Ankara.

YENİÇERİ, Özcan (2005) *"Orta Asya'da Kazakistan Merkezli olarak Oynanan Satranç"*, **Asya Avrupa/Uluslar arası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi**, S. 3, Ankara, Temmuz, s. 10-25.

YENİÇERİ, Özcan (2006) *"Türk Dünyasındaki Son Gelişmeler Üzerine Düşünceler"*, **Türk Yurdu**, C. 26, S. 221, Ankara, Ocak, s. 13-25.

YILDIRIM, Zekeriya (1998) "Türkiye Dünyanın Neresinde?", Açık Oturum, **İktisat Dergisi**, Temmuz, Sayı:380, s.136

WISHARH, Van Dusen (1999) *"Globalization: Humanity's Great Experiment"*, **Futurist**, Oct 99, Vol:33, ıssue 8, 1 c.